

Welke begeleiding voor de Vlaamse landbouwers?

Enkele ideeën uit de buurlanden

Departement Landbouw en Visserij
afdeling Monitoring en Studie

Dirk BERGEN
Dirk VAN GIJSEGHEM

Welke begeleiding voor de Vlaamse landbouwers? – Enkele ideeën uit de buurlanden

Dirk Bergen & Dirk Van Gijseghem

Juli 2010

Rapport, 88 blz

Depotnummer: D/2010/3241/347

Departement Landbouw en Visserij
afdeling Monitoring en Studie
Ellipsgebouw (6de verdieping)
Koning Albert II - laan 35, bus 40
1030 Brussel
Tel. 02 552 78 20 - Fax 02 552 78 21
✉ e-mail: ams@vlaanderen.be

Vermenigvuldiging en/of overname van gegevens zijn toegestaan mits de bron expliciet vermeld wordt:

Bergen D. & Van Gijseghem D. (2010) *Welke begeleiding voor de Vlaamse landbouwers? – Enkele ideeën uit de buurlanden*, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Graag vernemen we het als u naar dit rapport verwijst in een publicatie. Als u een exemplaar ervan opstuurt, nemen we het op in onze bibliotheek.

Wij doen ons best om alle informatie, webpagina's en downloadbare documenten voor iedereen maximaal toegankelijk te maken. Indien u echter toch problemen ondervindt om bepaalde gegevens te raadplegen, willen wij u hierbij graag helpen. U kunt steeds contact met ons opnemen.

Wilt u op de hoogte gehouden worden van onze nieuwste publicaties, schrijf u dan in op de AMS-nieuwsflash via de onderstaande link:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw/studies/nieuwsflash>

WELKE BEGELEIDING VOOR DE VLAAMSE LANDBOUWERS?

-

Enkele ideeën uit de buurlanden

Samenvatting

Een betere opleiding en begeleiding van de landbouwproducenten wordt gezien als een must voor de toekomst. Landbouwers zullen of kunnen geconfronteerd worden met grotere bedrijven, toenemende techniciteit, nieuwe kennisnoden, nood aan andere structuren en financiering, diverse vormen van samenwerking en een stijgende behoefte aan ondernemers- en managementkwaliteiten. Grotere bedrijven stellen grotere eisen aan de planning, een vrijere markt vereist meer marktorientatie. Er is niet alleen sprake van nieuwe vaardigheden. Verwacht wordt dat ook de snelheid van aanpassing in de toekomst een belangrijke factor kan zijn en nog zal toenemen (omwille van bijvoorbeeld klimaatverandering, verdere verduurzaming, bedrijfseconomisch, technisch, ...).

Voor dit studiewerk is de klemtoon gelegd op begeleiding of advisering. Het gezichtspunt is dat van de actieve landbouwer die zich (verder) wil bekwamen en daarvoor moet kiezen uit de instrumenten en mogelijkheden die zich daarvoor aanbieden, zowel met betrekking tot technische kennis als tot ondernemerschap.

Vertrokken wordt van een overzicht van het begeleidingsaanbod in Vlaanderen. Zonder dit aanbod in detail te analyseren, geeft het toch al aanleiding tot een reeks interessante observaties en conclusies. Dit vormde een nuttige achtergrond voor gesprekken die gevoerd werden met voor begeleiding/advisering verantwoordelijke experts uit de buurlanden Nederland, Frankrijk en Noordrijn-Westfalen. Het was immers de bedoeling van deze studie om uit enkele geselecteerde buurlanden ideeën te sprokkelen die voor de Vlaamse landbouwers beloftevol kunnen zijn. Dergelijke denksporen worden best in overweging genomen om het Vlaamse begeleidingsaanbod te optimaliseren en zo goed mogelijk op de toekomst voor te bereiden.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inhoudsopgave	5
Lijst van de figuren	7
Lijst van de tabellen	7
 Inleiding	 9
1. Benadering van de problematiek.....	10
1.1. Conceptueel kader	10
1.2. Welke vormen van begeleiding of advisering kunnen worden onderscheiden?	12
1.3. Over het belang van vorming	13
1.3.1. Enkele beschouwingen vooraf	13
1.3.2. Expertinschatting met betrekking tot advisering.....	13
1.3.3. Evolutie van het opleidingsniveau	14
1.3.4. Relatie tussen opleidingsniveau bedrijfsleider en bedrijfsgrootte.....	16
1.3.5. Relatie tussen opleidingsniveau en leeftijd van de bedrijfsleider	17
1.3.6. Relatie tussen opleidingsniveau en andere bedrijfsaspecten.....	18
1.3.7. De computer als noodzakelijk werkinstrument	18
1.3.8. Conclusie	19
2. Overzicht van het begeleidingsaanbod in Vlaanderen	20
2.1. Benadering	20
2.2. Belangrijke spelers binnen het begeleidingsaanbod.....	21
2.3. Rol van de overheid.....	24
2.4. Algemene observaties en conclusies	25
3. Inzichten met betrekking tot de begeleiding van de landbouwers in Nederland, Frankrijk en Duitsland	28
3.1. Aanpak	28
3.2. Inzichten met betrekking tot de begeleiding van de landbouwers in Nederland	29
3.2.1. Recente historiek en situatieschets	29
3.2.2. Opstelling van de overheid.....	29
3.2.3. Lopende regelingen	30
3.2.4. Kenmerken van het huidige kennissysteem	30
3.2.5. Netwerken: een instrument om nader te bekijken.....	31
3.2.6. Op zoek naar een nieuw (groen) kennissysteem	33
3.2.7. Maar ondertussen wel al vitamines voorzien voor het huidige kennissysteem.....	35
3.2.8. Met betrekking tot biologische landbouw	36
3.2.9. Meest opvallende vaststellingen.....	36
3.3. Inzichten met betrekking tot de begeleiding van de landbouwers in Frankrijk	38
3.3.1. Huidige begeleidingsstructuur.....	38

3.3.2. De “conseil agricole”	38
3.3.3. De “formation continue”	39
3.3.4. Financiering van de “conseil agricole” en “formation continue”	41
3.3.5. Speciale begeleiding voor starters.....	42
3.3.6. Met betrekking tot biologische landbouw	44
3.3.7. Welke andere belangrijke informatiebronnen voor de landbouwer?	45
3.3.8. Enkele trends	45
3.3.9. Meest opvallende vaststellingen.....	45
3.4. Inzichten over de begeleiding van de landbouw in Noordrijn-Westfalen.....	47
3.4.1. Opmerking vooraf	47
3.4.2. Organisatie van de begeleiding/advisering	47
3.4.3. Begeleidingsaanbod van de Landwirtschaftskammer	48
3.4.4. Arbeids- of ondernemerskringen.....	49
3.4.5. Andere spelers en rol van de overheid	49
3.4.6. Met betrekking tot biologische landbouw	50
3.4.7. Aanbevelingen uit een enquête bij bioboeren	52
3.4.8. Meest opvallende vaststellingen.....	52
4. Besluiten en aanbevelingen.....	54
4.1. Algemene observaties	54
4.2. Inspiratie uit Nederland.....	55
4.3. Inspiratie uit Frankrijk.....	56
4.4. Inspiratie uit Noordrijn-Westfalen	57
4.5. Specifiek met betrekking tot biologische landbouw	58
4.6. Met betrekking tot de rol van de overheid	59
4.7. Wat zeker meenemen voor Vlaanderen?.....	60
5. Mogelijke vervolgstappen	63
Bibliografie.....	64
Selectie uit de gebruikte afkortingen.....	67
Begeleidingsgroep en gecontacteerde personen.....	68
Bijlagen	70
Bijlage 1: Informatietransfer door de banken, door de toelevering en vanuit het traject na de productie.....	71
Bijlage 2: Overzicht van het begeleidingsaanbod in Vlaanderen	73
Bijlage 3: Nederlandse steunregelingen met betrekking tot begeleiding.....	79
Bijlage 4: Historiek van het Nederlandse groene kennissysteem	84
Bijlage 5: Meer over de Groene Kennis Coöperatie	86
Bijlage 6: Organisaties in de Nederlandse biologische landbouw	88

Lijst van de figuren

Figuur 1: Conceptueel kader voor kennis	11
Figuur 2: Evolutie opleidingsniveau Vlaamse landbouwbedrijfsleiders.....	14
Figuur 3: Opleidingsniveau naargelang van de bedrijfsgrootte (2005).....	16
Figuur 4: Vergelijking van het opleidingsniveau 1990–2003 voor bedrijfsleiders met landbouwbedrijven groter dan 4 SGE	18
Figuur 5: Schematische voorstelling van het landbouwproductieproces	20
Figuur 6: Het landbouwbedrijf te midden van het aanbod aan operatoren op het vlak van informatietransfer en begeleiding.....	23
Figuur 7: Dromen van een dynamisch groen kennissysteem.....	34
Figuur 8: Organisatiestructuur van de “conseil agricole” en “formation continue”	40
Figuur 9: Financieringsstructuur van de “conseil agricole” en “formation continue”	43
Figuur 10: Het ITAB als spin in het netwerk	44
Figuur 11: Spreiding van de bio-voorbeeldbedrijven in Noordrijn-Westfalen	51

Lijst van de tabellen

Tabel 1: Evolutie van het opleidingsniveau in de Vlaamse landbouw	15
Tabel 2: Vergelijking van het opleidingsniveau 1990–2003 voor bedrijfsleiders met landbouwbedrijven groter dan 4 SGE	17
Tabel 3: Doelstellingen van de voornaamste instrumenten van de Vlaamse overheid op het vlak van begeleiding/advisering.....	24

Citaat met betrekking tot de “landbouw in de 1ste helft van de 20ste eeuw” en het aspect professionalisering (Erfgoedcel Waasland, 2008):

“Landbouwers hebben lang een lager opleidingsniveau gehad dan de gemiddelde Vlaming, maar in de hoogtechnologische landbouw van de laatste decennia hebben landbouwers niet alleen een goede basis nodig, ze moet zich ook permanent bijscholen. Behalve praktijkervaring moeten boeren continu nieuwe kennis vergaren door zich te informeren. Gespecialiseerde cursussen en voordrachten van de landbouworganisaties en de overheid worden actief gevolgd. Onderzoeks- en proefcentra zijn belangrijke informatiebronnen voor het aanreiken van nieuwe toepassingen en het oplossen van praktische problemen. Ook de commerciële bedrijven brengen via hun vertegenwoordigers de boer op de hoogte van de laatste ontwikkelingen.

Met de evolutie van de landbouw en de het uitgroeien van landbouwbedrijven tot echte ondernemingen, krijgt een landbouwer meer en meer administratie te verwerken. In de eerste plaats moet hij een bedrijfsboekhouding onderhouden. Daarnaast verplicht de overheid hem om voor zeer vele aspecten de nodige administratieve formaliteiten te vervullen. Wil de boer kosten recupereren of in aanmerking komen voor subsidies vraagt dit tevens een grondige aanpak van het papierwerk. Het betekent wel dat de boer steeds meer tijd moet besteden aan beheer en organisatie van de papierstroom. Hij wordt een echte bedrijfsmanager.”

Citaat uit Boerenbond (2009):

“Het huidige economische klimaat maakt het voor alle landbouwers moeilijk om het hoofd boven water te houden. Ook onze leden, land- en tuinbouwers, blijven niet gespaard van de gevolgen. Alle specialisten zijn het erover eens dat kennis en tijdig inspelen op de steeds wijzigende situatie de enige garanties zijn om je bedrijf te laten overleven. Innoveren en bijleren zijn dus twee kernwoorden om de crisis te lijf te gaan.”

Inleiding

Een betere opleiding en begeleiding van de landbouwproducenten wordt gezien als een must voor de toekomst. Landbouwers zullen of kunnen geconfronteerd worden met grotere bedrijven, toenemende techniciteit, nieuwe kennisnoden, nood aan andere structuren en financiering, diverse vormen van samenwerking en een stijgende behoefte aan ondernemers- en managementkwaliteiten. Grotere bedrijven stellen grotere eisen aan de planning, een vrijere markt vereist meer marktoriëntatie. Er is niet alleen sprake van nieuwe vaardigheden. Verwacht wordt dat ook de snelheid van aanpassing in de toekomst een belangrijke factor kan zijn en nog zal toenemen (klimaatverandering, verdere verduurzaming, bedrijfseconomisch, technisch, ...).

Algemeen wordt aangenomen dat opleiding en begeleiding interessante hefboomen zijn om aan deze stijgende behoefte tegemoet te komen.

De overheid heeft een rol te spelen in de voorbereiding van de landbouwers op de verwachte toekomstige ontwikkelingen en trekt daar ook middelen voor uit. De vraag is natuurlijk waar deze verantwoordelijkheid begint, maar ook waar deze eindigt.

Deze studie concentreert zich op het aspect begeleiding of advisering. Vanuit een verkenning van het aanbod in Vlaanderen wordt getracht om uit enkele buurlanden ideeën te sprokkelen die voor onze landbouwers beloftevol kunnen zijn.

In deze studie wordt het Vlaamse begeleidingsaanbod niet diepgaand geëvalueerd. Dat hoorde niet bij deze opdracht en zou een specifieke analyse vergen.

De studie werd uitgevoerd op vraag van de afdeling Landbouw- en Visserijbeleid (ALVB) en de afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO) van het Departement Landbouw en Visserij.

1. Benadering van de problematiek

1.1. Conceptueel kader

In dit rapport zal gewerkt worden met een aantal begrippen of concepten, waarvoor het noodzakelijk is om het onderlinge verschil en verband voldoende duidelijk te omschrijven. Vooral het verschil in betekenis tussen opleiding enerzijds en advisering of begeleiding anderzijds is in het kader van deze studie erg belangrijk.

Er wordt uitgegaan van volgende vergelijking:

$\text{Kennis} = \text{Opleiding} + \text{Advisering / Begeleiding} + \text{Ervaring} + \text{Eigen informatieverzameling}$

- waarbij kennis hier gebruikt wordt als de meest algemene, overkoepelende term. In deze betekenis wordt ervan uitgegaan dat de kennis van een persoon - maar ook zijn bekwaamheden en vaardigheden - een resultante is van de combinatie van de hierboven aangegeven factoren.

- waarbij opleiding vooral gezien wordt als het gestructureerd onderricht (scholing) dat men geniet, in principe vooraleer men één of andere beroepsactiviteit wil uitoefenen. Zo'n opleiding heeft vaak een relatief langere duurtijd, maar de grens is niet zomaar te trekken: langdurige opleidingsmogelijkheden bestaan ook voor personen die al professioneel actief zijn (bijscholing). Een belangrijke klemtoon ligt hier vaak op de theorie, maar er bestaan uiteraard meer praktische opleidingen, beroepsopleidingen, opleidingen voor het verhogen van de ICT-kennis, enz.

- waarbij advisering en begeleiding hier als evenwaardige begrippen gehanteerd worden. Hier wordt in eerste instantie een minder gestructureerd en veelal nogal beperkt in de tijd lopend advies vanwege deskundigen bedoeld aan personen die al professioneel actief zijn. Zo'n advies kan echter ook een bepaalde duurtijd hebben, bijvoorbeeld in het geval van een doorlopende boekhoudkundige begeleiding of van een omschakeling naar biologische landbouw. Advisering of begeleiding is vaak meer praktijkgericht, maar sluit geen enkele vorm uit. Ook algemeen financieel of juridisch advies kan hieronder vallen. De in de landbouw vaak gebruikte term voorlichting valt eveneens onder deze noemer.

- waarbij onderdeel van deze kennis ook de eigen informatieverzameling is, bijvoorbeeld via kranten, vakliteratuur, internet, gesprekken met collega's (al of niet via studieclubs), enz.

- waarbij van ervaring wordt gesproken wanneer een professioneel actief persoon zijn vorming heeft kunnen toetsen aan de praktijk.

In dezelfde redenering wordt vorming hier dan als volgt gedefinieerd:

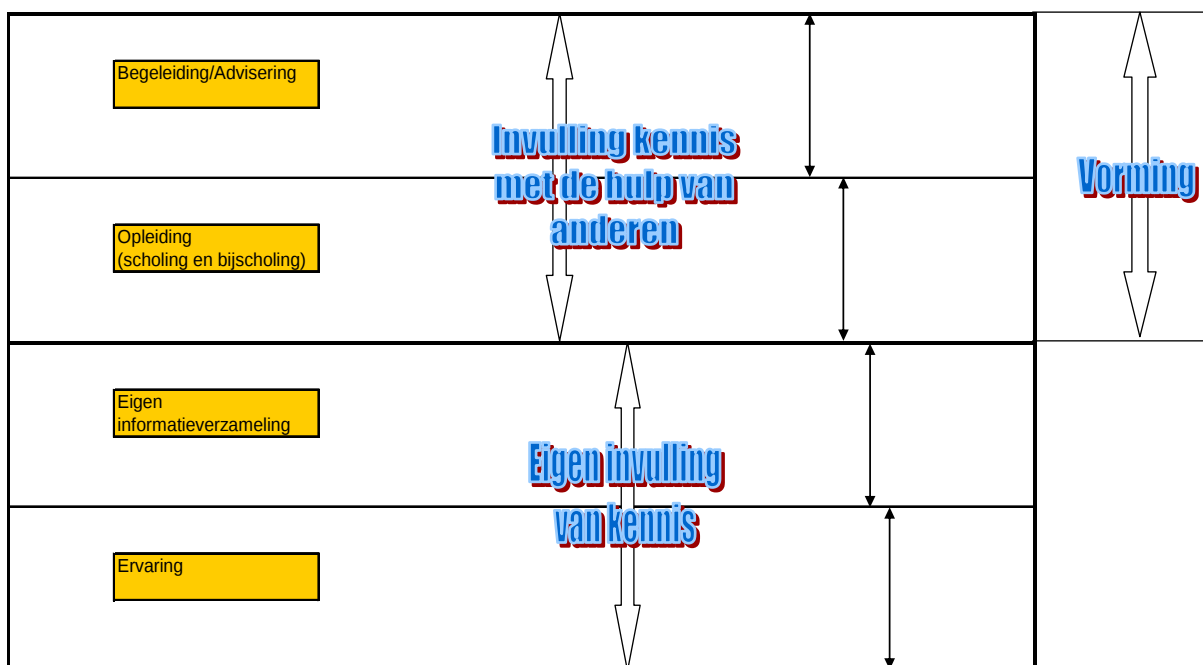
$\text{Vorming} = \text{Opleiding} + \text{Advisering/Begeleiding}$

De klemtoon bij vorming ligt daarbij op elke vorm van onderwijs of onderricht of kennisdeling, waarvoor de hulp van derden (bij voorkeur competente verstrekkers van deze vorm van kennis) noodzakelijk is.

In Figuur 1 wordt een conceptueel kader voor kennis aangereikt. Ervaring en eigen informatieverzameling worden daarbij als eigen invulling van het concept kennis gezien. Voor opleiding en begeleiding/advisering wordt gesteld dat de invulling met de hulp van derden plaatsvindt.

Het conceptuele kader geeft duidelijk weer dat de globale kennis van een individu erg verscheiden kan zijn, afhankelijk van het belang van het gedeelte eigen invulling en invulling met de hulp van derden.

Figuur 1: Conceptueel kader voor kennis

Bron: AMS

Er wordt opgemerkt dat de definitie of omschrijving van deze begrippen geen melding maakt van het feit of de concretisering ervan een taak moet zijn van de overheid of van de private sector, noch van het feit of hiervoor zou moeten worden betaald door de begunstigde.

1.2. Welke vormen van begeleiding of advisering kunnen worden onderscheiden?

Het is moeilijk om begeleiding/adviesverlening netjes in categorieën op te delen. Er bestaan trouwens te veel mengvormen die elke poging tot classificatie meteen weer hypothekeren.

Een reeks mogelijke criteria wordt hierbij opgesteld. Deze zullen dus niet voor classificatie gebruikt worden, maar zijn onderdeel van de kritische vragen die men zich kan stellen bij het benaderen van de verschijningsvormen van begeleiding/advisering.

Enkele bepalende aspecten:

- *financieel aspect*: betalend (tegen kostprijs) – betalend (maar met subsidiëring) – gratis (zonder expliciete betaling).
- *type adviesverlener*: overheid – private sector – mengvorm (publiek/privaat) – beroepsorganisaties.
- *de initiatiefnemer*: de landbouwbedrijfsleider zelf – de sector (in de ruime zin) – de overheid
- *behandelde materie*: technisch of eerder gericht op het ondersteunen van ondernemerschap of beide.
- *diepgang*: eerder algemeen advies tot zeer gespecialiseerd (op maat van het bedrijf, gericht op een specifieke techniek, ...).
- *mate van praktijkgerichtheid*: eerder theoretisch – vooral praktijkgericht – mengvorm.
- *plaats in de keten*: gaat het om advisering door gespecialiseerde kennisleveranciers of om advies dat gekoppeld is aan productstromen? Gaat het om advisering vanuit de toelevering, dus eerder als aankoopargument of als service (middel tot klantenbinding), of vanuit de volgende stap in de keten (distributie), om te komen tot een aanbodclustering of een bepaalde kwaliteit?
- *plaats van de advisering*: moet de landbouwer zich buiten zijn bedrijf begeven om het advies te kunnen ontvangen of gebeurt de adviesverlening op het bedrijf zelf?

Daarnaast kan in geval van subsidiëring door de overheid een onderscheid worden gemaakt tussen vormen van begeleiding waarbij deze financiële steun de landbouwer *direct of indirect ten goede komt*. Zo is de koppeling met de landbouwer bijvoorbeeld indirect, wanneer de overheid bijdraagt aan de financiering van een praktijkcentrum dat begeleidingsactiviteiten organiseert ten voordele van de landbouwers.

1.3. Over het belang van vorming

1.3.1. Enkele beschouwingen vooraf

Specifiek over begeleiding/advisering in de landbouw zijn voor Vlaanderen geen cijfermatige gegevens beschikbaar die het economisch belang ervan duidelijk aantonen. Er zijn wel gegevens beschikbaar over de mate waarin landbouwers gebruik maken van door de overheid ondersteunde vormen van begeleiding (Van Zeebroeck M. en Maertens E., 2010), maar de koppeling met het bedrijfsresultaat blijkt erg moeilijk te leggen. Dat hoeft op zich niet te verwonderen aangezien de kennis die op deze wijze wordt opgebouwd niet zomaar te isoleren valt van de kennis die op een andere wijze of langs andere kanalen wordt verworven.

Het ontbreken van gekwantificeerde onderzoeksresultaten over het specifieke belang van begeleiding/advisering heeft als logisch gevolg dat niet ondubbelzinnig kan worden bepaald welke van beide vormingsinstrumenten – opleiding of begeleiding – doorgaans het beste resultaat oplevert in de praktijk.

Over opleiding bestaat echter meer cijfermateriaal. Aangezien beide – begeleiding en opleiding - deel uitmaken van wat eerder als vorming werd gedefinieerd, en omdat hun afzonderlijk belang niet te scheiden valt, wordt hieraan in dit hoofdstuk de nodige aandacht besteed.

In onze maatschappij wordt vorming sterk aangemoedigd. Misschien wordt daarbij te eenvoudig gedacht in termen van “hoe meer, hoe beter” en van “baat het niet, dan schaadt het niet”. Vaak wordt ook geredeneerd “vanuit het ongerijmde”. Naar de landbouwsector kan dit als volgt worden vertaald, namelijk dat de gedachte leeft dat een moderne landbouwondernemer zijn taken wellicht niet optimaal zal kunnen vervullen, ingeval onvoldoende geïnvesteerd wordt in opleiding en advisering.

1.3.2. Expertinschatting met betrekking tot advisering

In het kader van de ex post evaluatie van het eerste PDPO (Programmeringsdocument voor Plattelandsontwikkeling) over de periode 2000-2006, is op basis van een expertinschatting (in de vorm van een enquête) gepoogd om de causaliteit tussen begeleiding en een aantal bedrijfsaspecten in kaart te brengen. Het gaat daarbij om een inschatting van de potentiële effecten (IDEA Consult, 2008), waarvan de kernpunten hieronder zijn samengevat.

Met betrekking tot het luik “agrovoedingseconomie”:

- begeleiding heeft meestal een indirect effect op agrovoedingsperformanties.
- begeleiding zorgt voor bewustwording, maar er zijn extra inspanningen en investeringen nodig om de opbrengsten te laten stijgen en kosten te laten dalen.
- begeleiding heeft vooral een effect op de versterking van de productiviteit en de kwaliteit.

Met betrekking tot het luik “(leef)milieu”:

- begeleiding is cruciaal om milieuvooruitgang te boeken, door bijvoorbeeld het creëren van kennis en bewustzijn die noodzakelijk zijn om de stap naar een milieuvriendelijke investering te zetten, of door bijvoorbeeld het aanleren van technische kennis

noodzakelijk om de nieuwe kennis te implementeren. Niet-productief gerichte advisering, zoals dit type van begeleiding genoemd wordt, heeft op die manier een indirect positief effect op het (leef)milieu.

Met betrekking tot het luik “leefkwaliteit platteland”:

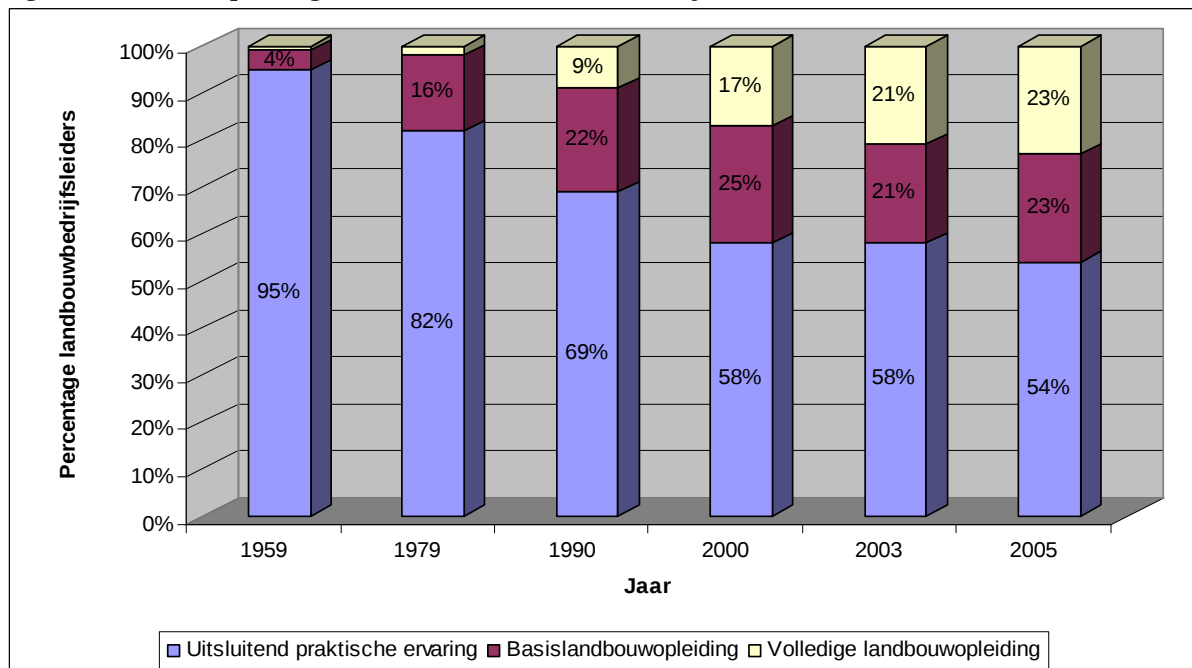
- opleidingen gericht op verbredingsactiviteiten (hoeveverwerking en –verkoop, landschapsbeheer, ...) hebben een indirecte invloed op deze tak van activiteiten bij de landbouwer, mits deze begeleiding “geïmplementeerd” wordt in effectieve verbredingsactiviteiten binnen het landbouwbedrijf.

1.3.3. Evolutie van het opleidingsniveau

Cijfers van de FOD Economie tonen aan dat het opleidingsniveau van de bedrijfsleider met de jaren gestaag toeneemt. Een gelijkaardige trend wordt ook waargenomen in de meeste andere sectoren van de economie.

De evolutie van het opleidingsniveau wordt geïllustreerd aan de hand van Figuur 2 en Tabel 1. Waar het aandeel landbouwbedrijfsleiders met uitsluitend praktische ervaring in 1959 nog meer dan 95% bedroeg, is dit aandeel in 2005 (dus over een periode van bijna 50 jaar) teruggelopen tot minder dan 55%. Dat gebeurde ten voordele van de landbouwbedrijfsleiders met een basislandbouwopleiding, waarvan het percentage over dezelfde periode steeg van iets meer dan 4% naar bijna 23% en ten voordele van de landbouwbedrijfsleiders met volledige landbouwopleiding, waarvoor het aandeel steeg van minder dan 1% naar eveneens bijna 23%. Interessant is zeker ook de vaststelling dat het aandeel landbouwbedrijfsleiders met basislandbouwopleiding zich over de laatste twee decennia lijkt te stabiliseren, terwijl het aandeel met volledige landbouwopleiding verder blijft stijgen.

Figuur 2: Evolutie opleidingsniveau Vlaamse landbouwbedrijfsleiders

Bron: NIS en FOD Economie/ADSEI

Opmerking: voor 1959 op basis van cijfers voor België

Tabel 1: Evolutie van het opleidingsniveau in de Vlaamse landbouw

	1959 Aantal bedrijven België	1959 % van de bedrijven België	1979 Aantal bedrijven VL	1979 % van de bedrijven VL	1990 Aantal bedrijven VL	1990 % van de bedrijven VL	2000 Aantal bedrijven VL	2000 % van de bedrijven VL	2003 Aantal bedrijven VL	2003 % van de bedrijven VL	2005 Aantal bedrijven VL	2005 % van de bedrijven VL
Volledige landbouwopleiding	1.932	1	1.739	2	5.184	9	7.007	17	7.586	21	7.805	23
elke vormingscyclus van minstens twee jaar na beëindiging van de leerplicht, georganiseerd door een landbouwschool, een hogeschool of universiteit in studierichting landbouw, tuinbouw, bosbouw, visteelt, veterinaire wetenschap, landbouwtechnologie en aanverwante studierichtingen												
Basislandbouwopleiding	11.071	4	12.619	16	12.548	22	10.264	25	7.787	21	7.909	23
beëindigde opleidingscyclus aan een basisschool voor landbouwonderwijs en/of aan een opleidingscentrum met een beperkt aantal studierichtingen (waaronder tuinbouw, bosbouw, visteelt, veterinaire wetenschap, landbouwtechnologie en aanverwante studierichtingen)												
Uitsluitend praktische ervaring	250.613	95	65.192	82	40.202	69	23.776	58	21.204	58	18.696	54
ervaring opgedaan door praktische arbeid op het landbouwbedrijf												
Totaal	263.616	100	79.550	100	57.934	100	41.047	100	36.577	100	34.410	100

Voor 1959 zijn alleen gegevens beschikbaar voor België en niet voor Vlaanderen

Voor 1959 en 1979 zijn de beschikbare gegevens anders weergegeven en moesten bepaalde opleidingscategorieën gebundeld worden:

1979	= som van bedrijfsleiders met diploma van hoger landbouwonderwijs (324) en bedrijfsleiders met diploma van hogere graad middelbaar technisch landbouwonderwijs (1.415)
1979	= som van bedrijfsleiders met diploma van middelbaar technisch landbouwonderwijs: lagere graad (7.834) en beroepsonderwijs (4.785)
1959	= som van bedrijfsleiders met hogere opleiding (628), hoger technische opleiding (337) en middelbaar technisch landbouwonderwijs van de hogere graad (967)
1959	= som van de bedrijfsleiders met diploma middelbaar technisch landbouwonderwijs van de lagere graad (3.370) en met diploma middelbaar technisch landbouwonderwijs met beperkt leerplan (7.701)

Bron: NIS en FOD Economie/ADSEI

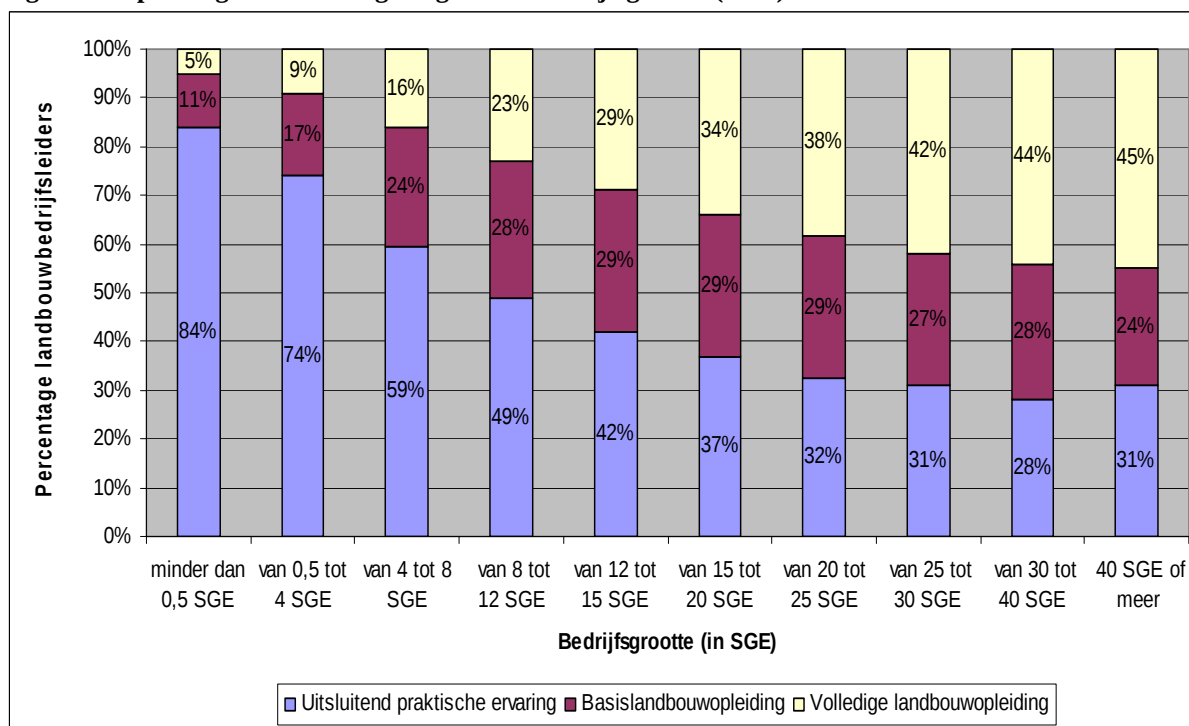
1.3.4. Relatie tussen opleidingsniveau bedrijfsleider en bedrijfsgrootte

Figuur 3 toont aan dat 40 à 45% van de bedrijfsleiders van de grotere bedrijven (vanaf 25 SGE (standaardgrootte-eenheden)) een volledige landbouwopleiding genoten heeft. Bij de erg kleine bedrijven (minder dan 4 SGE) ligt dat percentage beneden de 10. Waar het percentage van de bedrijfsleiders met uitsluitend praktische ervaring erg hoog ligt bij deze kleinere bedrijven (gemiddeld rond de 80%), is dit percentage dan weer sterk gedaald bij de grotere landbouwbedrijven (naar circa 30%).

Wanneer alleen wordt rekening gehouden met de landbouwbedrijven groter dan 16 SGE is het beeld minder frappant maar wordt de relatie eveneens bevestigd. De grens van 16 SGE wordt binnen het Europese “Informatienet inzake landbouwboekhoudingen” (ILB) gehanteerd om daarmee te bereiken dat de hobbylandbouw geen deel zou uitmaken van het netwerk en om het waarnemingsveld dus te beperken tot de commerciële bedrijven (of bedrijven die van de landbouw leven) (Bergen D., 2009a).

Uit recente cijfers over de VLIF-steun (VLIF = Vlaams Landbouwinvesteringsfonds) blijkt tevens voor 2008 dat bij startende bedrijven het merendeel een diploma van hoger secundair onderwijs heeft en dat een kwart van de starters zelfs hoger onderwijs heeft genoten.

Figuur 3: Opleidingsniveau naargelang van de bedrijfsgrootte (2005)

Bron: NIS en FOD Economie/ADSEI

Ook het voor de studie van Bernaerts E. et al. (2005) gebruikte cijfermateriaal kan helpen om dit te illustreren. Dit is weergegeven in Tabel 2 en Figuur 4. Aan de basis liggen dezelfde NIS/ADSEI-gegevens, maar naar analogie met het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) is de bestudeerde populatie beperkt tot de bedrijven waarvan de bedrijfseconomische dimensie

minstens 4 standaardgrootteeenheden (SGE) bedraagt. Dat wil zeggen dat de hobbyboeren en erg kleine landbouwbedrijven hier niet meer worden meegenomen.

Tabel 2: Vergelijking van het opleidingsniveau 1990–2003 voor bedrijfsleiders met landbouwbedrijven groter dan 4 SGE

	1990 jonger dan 40	2003 jonger dan 40	1990 40 en ouder	2003 40 en ouder	1990 alle leeftijden	2003 alle leeftijden
Uitsluitend praktische ervaring	3.794	1.477	14.130	8.706	17.924	10.183
Basislandbouwopleiding	3.367	1.526	6.644	4.464	10.011	5.990
Volledige landbouwopleiding	2.374	3.071	2.049	3.595	4.423	6.666
Totaal	9.535	6.074	22.823	16.765	32.358	22.839
	1990 jonger dan 40	2003 jonger dan 40	1990 40 en ouder	2003 40 en ouder	1990 alle leeftijden	2003 alle leeftijden
Uitsluitend praktische ervaring	40%	24%	62%	52%	55%	45%
Basislandbouwopleiding	35%	25%	29%	27%	31%	26%
Volledige landbouwopleiding	25%	51%	9%	21%	14%	29%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron: NIS en FOD Economie/ADSEI - AMS

Door het beperken van het waarnemingsveld tot de op deze wijze gedefinieerde beroepsbevolking stijgt het percentage landbouwers met volledige landbouwopleiding in 1990 van 9 naar 14% en met basislandbouwopleiding van 22 naar 31%. Het percentage landbouwers met uitsluitend praktische ervaring daalt dan uiteraard op evenredige wijze, namelijk van 69 naar 55%. Voor 2003 zet deze impact zich nog sterker door. Het percentage landbouwers met volledige landbouwopleiding stijgt in 2003 van 21 naar 29% en met basis landbouwopleiding van 21 naar 26%. Het percentage landbouwers met uitsluitend praktische ervaring daalt van 58 naar 45%.

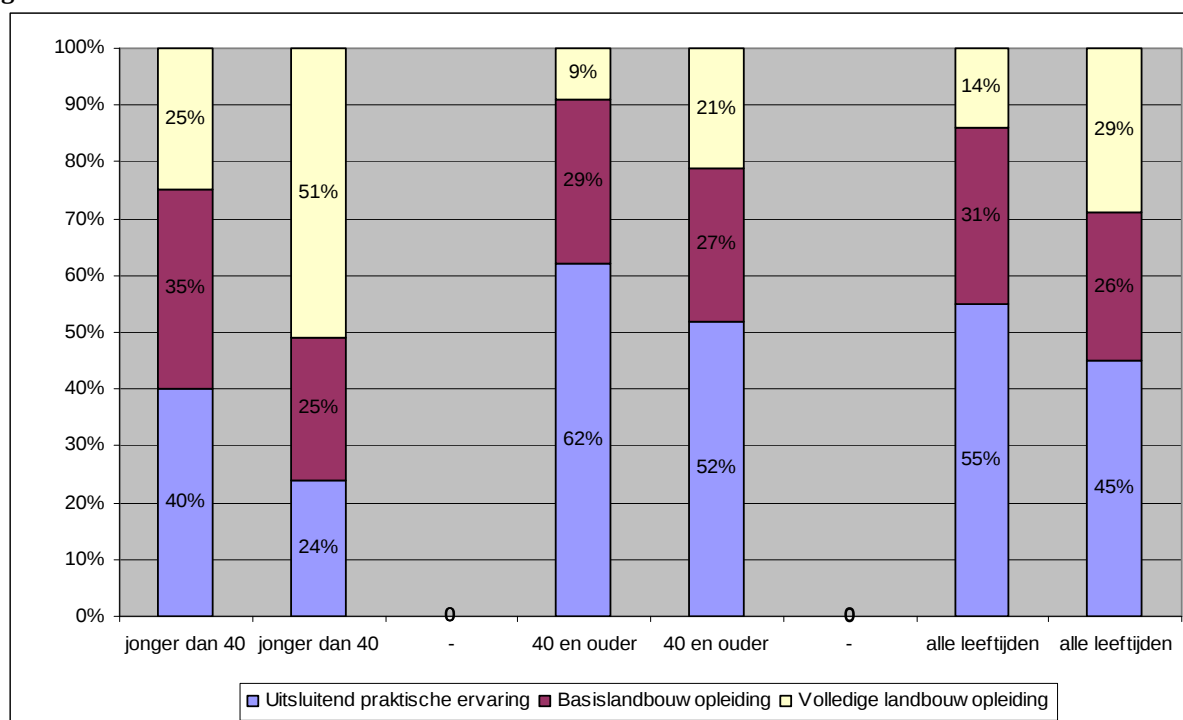
1.3.5. Relatie tussen opleidingsniveau en leeftijd van de bedrijfsleider

Figuur 4 toont aan dat in 1990 25% van de landbouwbedrijfsleiders jonger dan 40 jaar een volledige landbouwopleiding genoten heeft ten opzichte van slechts 9% voor de groep van 40 jaar en ouder. Omgekeerd stijgt het percentage landbouwers met uitsluitend praktische ervaring tussen dezelfde groepen van 40 naar 62%

In 2003 zijn de verschillen zowaar nog sterker. Het percentage bedrijfsleiders jonger dan 40 jaar met een volledige landbouwopleiding bedraagt nu 51%, ten opzichte van de 21% voor de oudere bedrijfsleiders. Bij de jongere bedrijfsleiders is het percentage met uitsluitend praktische ervaring sterk gedaald naar 24%, terwijl dit voor de oudere dan nog steeds 52% bedraagt.

Ondanks de verschillen tussen de beide leeftijdsgroepen bevestigen deze cijfers wel dat het gemiddelde opleidingsniveau voor de gehele sector een stijgende tendens vertoont.

Figuur 4: Vergelijking van het opleidingsniveau 1990–2003 voor bedrijfsleiders met landbouwbedrijven groter dan 4 SGE

Bron: NIS en FOD Economie/ADSEI - AMS

1.3.6. Relatie tussen opleidingsniveau en andere bedrijfsaspecten

Positieve verbanden kunnen ook gelegd tussen het opleidingsniveau en bepaalde vormen van verbrede landbouw (zoals bijvoorbeeld hoevetoerisme, dagrecreatie en thuisverwerking), maar zonder dat dit gekoppeld kan worden aan een beter bedrijfsresultaat (Universiteit Gent & Idea Consult, 2007). Voor loonwerk kon geen positief verband met het opleidingsniveau worden aangetoond.

Onderzoek (Universiteit Gent & Fondation Universitaire Luxembourgeoise, 2003) heeft daarnaast aangetoond dat bedrijfsleiders die initiatieven nemen op het vlak van normering (in de betekenis van hogere dan wettelijke normen) significant hoger opgeleid zijn dan collega's die niet met dergelijke initiatieven meegaan. Dit was zowel het geval in de melksector (IKM, AA), als in de groentesector (industriegroenten, Flandria/volle grond, Flandria/serre), de fruitsector (milieubewuste en geïntegreerde teelt), de rundvleessector en de varkenssector (door afnemer opgelegde normen, label). Bedrijven met normeringsinitiatieven behalen wel een significant hoger Bruto Saldo (BS). Omdat de partner in deze bedrijven vaker meewerkt, is echter onduidelijk of dit ook resulteert in een hoger inkomen/VAK. Wél geven de betrokken bedrijfsleiders aan dat ze meer tevreden zijn over het bedrijfsinkomen. Interessant in de studie is ook het feit dat bedrijfsleiders die inspikken op normeringinitiatieven significant meer gebruik maken van technische begeleiding of voorlichting (in 2/3de van de gevallen tegen slechts 50% van de bedrijfsleiders die dit niet doen).

1.3.7. De computer als noodzakelijk werkinstrument

Overweg kunnen met de computer lijkt een “conditio sine qua non” voor de landbouwer van de toekomst. Deze wordt immers meer en meer een onontbeerlijk werkinstrument voor het verzamelen van informatie, voor het ontvangen van advies, voor het vervullen van boekhoudkundige taken en administratieve verplichtingen, voor het in contact treden met anderen, enz.

Uit een recente enquête van Boeren op een kruispunt vzw is echter gebleken dat aan deze “noodzakelijke voorwaarde” in Vlaanderen op dit moment verre van voldaan is. Zo is namelijk gebleken dat 53% van de Vlaamse landbouwers geen computer gebruikt, waarbij dit gebruik daalt naarmate de leeftijd van de bedrijfsleider hoger is.

Het feit dat het probleem zich vooral voordoet bij oudere bedrijfsleiders is in feite positief: het betekent namelijk dat het zich mettertijd vanzelf kan oplossen. Spijtig genoeg is het echter zo dat daarvoor wellicht niet op een nieuwe generatiewissel (zeg maar 20 jaar) gewacht kan worden.

Enkele andere belangrijke conclusies waren tevens:

- dat administratieve verplichtingen vaak complex zijn en veel tijd vragen en dat online toepassingen niet altijd evident zijn;
- dat de voornaamste redenen om computer en internet niet te gebruiken het gebrek aan opleiding, kennis, tijd en gebruiksgemak zijn;
- dat de geënquêteerden denken dat de bedrijven die niet mee zijn met hun tijd concurrentiekracht zullen verliezen en uit de sector zullen verdwijnen.

1.3.8. Conclusie

Uit wat voorafgaat wordt geconcludeerd dat experts inschatten dat er een causaliteit bestaat tussen advisering en een aantal bedrijfsaspecten, dat het opleidingsniveau van de landbouwbedrijfsleiders over de laatste decennia gestaag gestegen is, en dat jongere landbouwbedrijfsleiders en bedrijfsleiders van grotere landbouwbedrijven doorgaans beter zijn opgeleid.

Deze elementen wijzen er impliciet op dat een betere opleiding en/of begeleiding de kansen van een bedrijfsleider gevoelig kunnen verhogen om een betere ondernemer te worden en een leefbaar bedrijf uit te bouwen. Opleiding en/of begeleiding kunnen daarbij gezien worden in termen van kansrekening. Zij zijn op zich geen garantie op succes, maar verhogen wel de kans daarop. Omgekeerd betekent het niet beschikken over een voldoende hoge opleiding of het niet gebruik maken van advies een mogelijke handicap.

Voor dit studiewerk wordt de klemtoon gelegd op BEGELEIDING of ADVISERING. Dat wil zeggen dat het aanbod aan begeleidingsinstrumenten wordt geïnventariseerd vanuit het perspectief van de (al of niet pas gestarte) actieve landbouwer. Het gezichtspunt is dus dat van de actieve landbouwer die zich (verder) wil bekwamen en daarvoor moet kiezen uit de instrumenten en mogelijkheden die zich daarvoor aanbieden, zowel naar technische kennis als naar ondernemerschap. Daarbij wordt zowel aandacht besteed aan aspecten van “levenslang leren” als aan de begeleiding van specifieke trajecten (of projecten).

2. Overzicht van het begeleidingsaanbod in Vlaanderen

2.1. Benadering

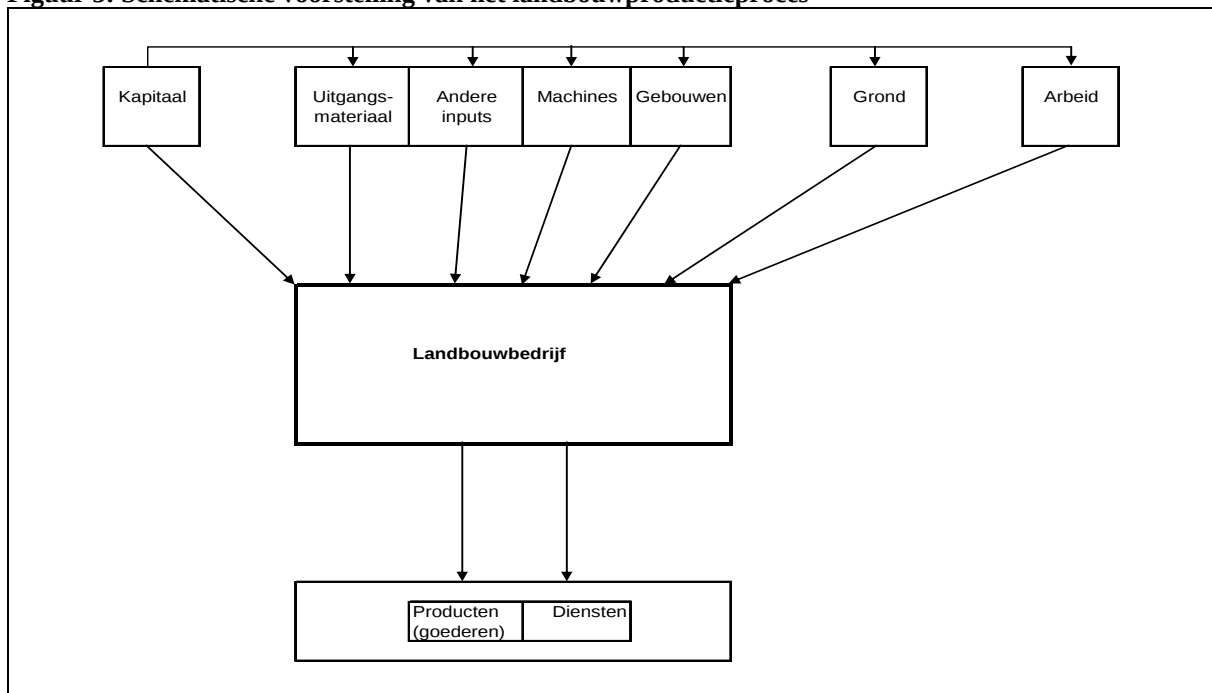
Er is een overzicht gemaakt van hoe de menukaart voor landbouwbegeleiding en –advisering er in Vlaanderen uitziet. Dit is nodig als voorbereiding op de discussie met experts uit het buitenland (Nederland, Frankrijk, Duitsland): om verschillen te kunnen duiden en om te bezien welke begeleidingsinstrumenten uit het buitenland voor de Vlaamse landbouwers potentieel kunnen hebben.

Deze menukaart is tot stand gekomen en gaandeweg gegroeid en verbeterd op basis van de insteek van experts op het vlak van landbouwbegeleiding in Vlaanderen.

Zo'n overzicht heeft zeker beperkingen. Zo verschaft het geen objectieve vergelijking van de verschillende vormen van advisering en van de kwaliteit ervan. Daarnaast is er geen representatieve informatie beschikbaar over welke vormen van advisering door landbouwers het meest gebruikt worden en welke door hen als meest nuttig worden ervaren, zowel op technisch vlak als op het vlak van ondernemerschap. Specifiek hiernaar uitgevoerd onderzoek zou hier meer duidelijkheid kunnen brengen.

Ondanks het feit dat gekozen is voor een ruwe schets is het toch nodig voldoende focus te bewaren. Met dit doel wordt in Figuur 5 een schematische voorstelling gegeven van het productieproces. Daarin wordt op eenvoudige wijze geïllustreerd dat op het landbouwbedrijf een reeks productiemiddelen gebruikt worden voor het leveren van een reeks producten (of goederen) en diensten. Welke producties precies tot stand komen, hangt daarbij in hoge mate af van ketenafspraken en van de vraag.

Figuur 5: Schematische voorstelling van het landbouwproductieproces

Bron: AMS

De figuur laat ook vermoeden dat zeer diverse vormen van kennis vereist zijn om het bedrijf efficiënt te laten functioneren. Er is in elk geval kennis nodig met betrekking tot de diverse productiemiddelen en met betrekking tot de output.

Daarbij kan in het voortraject van de productie van goederen en diensten worden vastgesteld dat aan sommige van de productiemiddelen ook een transfer van informatie verbonden is vanuit de bedrijven die deze productiemiddelen aanbieden. Deze informatie is vooral gericht op het stimuleren en begeleiden van de aankoop ervan of is onderdeel van de service na verkoop. Er wordt duidelijk gestreefd naar het opbouwen van een vertrouwensrelatie en naar klantenbinding. Voor het productiemiddel kapitaal zijn uiteraard de banken de aanbieder. Voor de zogenaamde toelevering moet gedacht worden aan een veelheid van private ondernemingen: veevoederleveranciers (+ additieven + ...), zaaigoedleveranciers, leveranciers van gewasbeschermingsmiddelen, leveranciers van meststoffen, leveranciers van machines, automatiseringsbedrijven, bouwfirma's, enz. Door landbouwers wordt dit soort informatie als erg nuttig ervaren, vooral de informatie die in verband staat met de in het productieproces te gebruiken inputs.

Daarnaast zijn er ook informatietransfers die betrekking hebben op het traject na de productie van goederen en diensten. Hier wordt vooral de informatie bedoeld over de leveringsvoorwaarden aan de voedingsindustrie of de distributie, of de informatievoorziening in het kader van bepaalde kwaliteitssystemen, zowel op initiatief van de producenten zelf als van de afnemers. In beide gevallen – leveringsvoorwaarden en kwaliteitssystemen - kan deze informatie zijn opgenomen in zogenaamde lastenboeken. De naleving ervan wordt gecontroleerd. In de meeste gevallen gaat het niet om echte begeleiding of advisering, wel om het respecteren van een reeks vastgelegde regels of afspraken. In een aantal situaties kan advisering daar ook deel van uitmaken. Hoewel deze informatietransfers veelal plaatsvinden tussen private spelers, kan de overheid ook een rol spelen. Daarbij kan gedacht worden aan het stimuleren van bepaalde kwaliteitssystemen of promotieactiviteiten door middel van subsidiëring.

De hierboven vermelde transfer van informatie door banken en toelevering en vanuit het traject na de productie is weergegeven in Bijlage 1. Voor dit type transfer wordt aangenomen dat deze in Vlaanderen en in de buurlanden erg gelijklopend is. Omdat de kans daarom klein is om op dit vlak nieuwe ideeën te kunnen oogsten, zal daaraan bij de gegevensverzameling in de buurlanden geen verdere aandacht aan worden besteed.

In deze studie wordt het accent echter gelegd op de vormen van advisering/begeleiding die in Bijlage 2 zijn samengebracht en die volgens deze opsplitsing en dus in meer beperkende zin gedefinieerd worden als “het begeleidingsaanbod”. In Bijlage 2 is gepoogd om van deze vormen van advisering/begeleiding een overzicht te geven en deze te ordenen per type advies of adviesverlener.

2.2. Belangrijke spelers binnen het begeleidingsaanbod

Bijlage 2 wordt hier niet uitgebreid geanalyseerd en behoudt daarmee zijn statuut als overzicht. Deze overzichtstabel bevat zelf uiteraard wel meer gedetailleerde informatie over

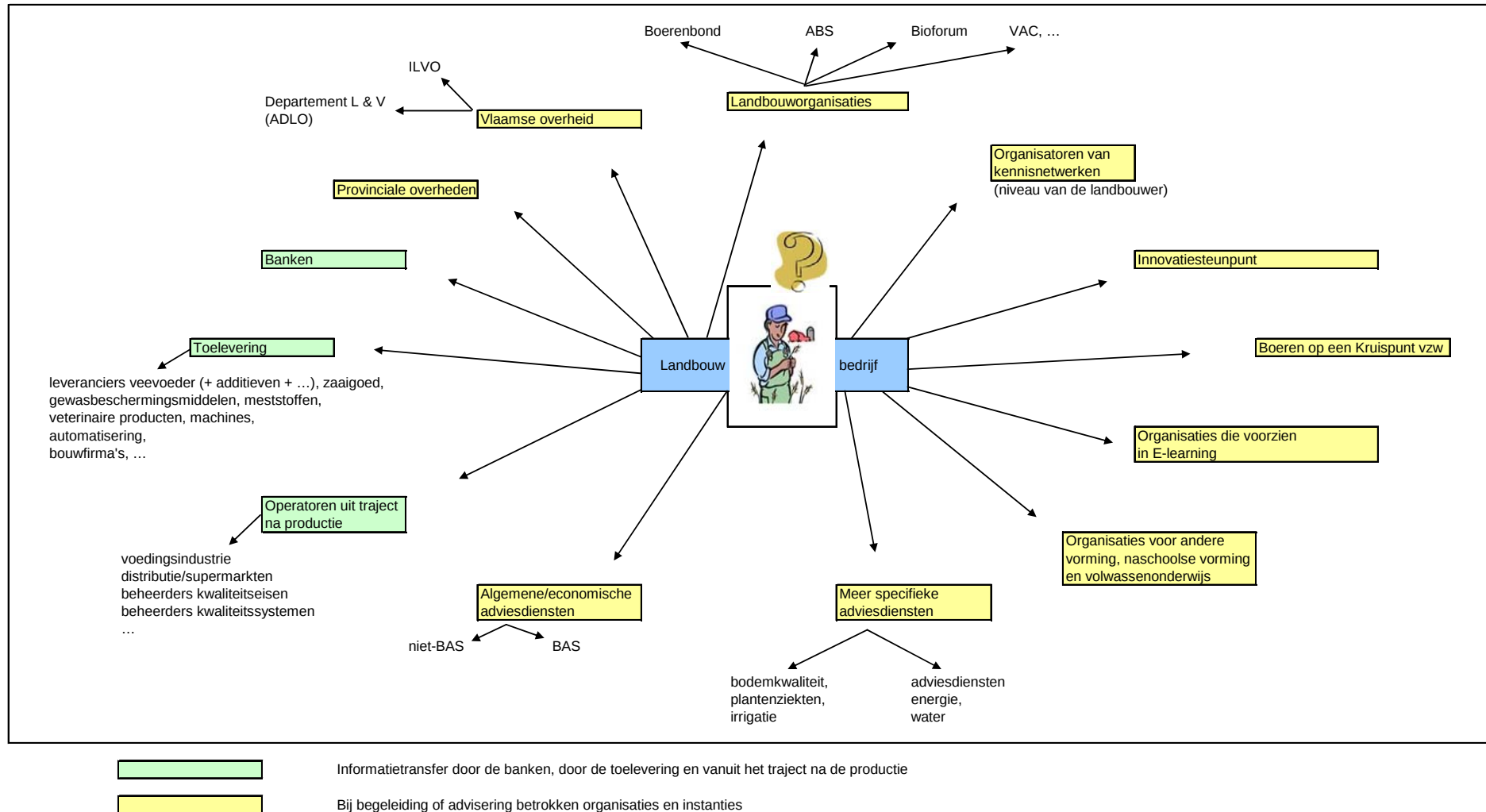
elk van de door de betrokken organisaties en instanties aangeboden vormen van begeleiding en advisering. Andere informatie heeft betrekking op de rol van de overheid, het financiële aspect van de begeleiding en op het feit of de advisering vooral technisch is dan wel eerder gericht op het ondersteunen van ondernemerschap. Bijkomend is tevens een apart overzicht gegeven met betrekking tot de advisering voor de biologische landbouw.

Volgende spelers zijn in willekeurige volgorde in het overzicht van het begeleidingsaanbod in Vlaanderen opgenomen:

- afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO) van het Departement Landbouw en Visserij: voorlichting en financiering demonstraties en vorming;
- provinciale overheden: eigen initiatieven (bijvoorbeeld: proefhoeve, voorlichtingsinitiatieven) en financiering of cofinanciering (bijvoorbeeld: praktijkcentra);
- Praktijkcentra (erkende): groepsevenementen om technieken ingang te doen vinden;
- Centra voor landbouwworming (erkende): 4 erkende algemene centra, 35-tal erkende gewestelijke centra en 10-tal erkende centra voor hobbylandbouwworming;
- Centra voor sensibilisering meer duurzame landbouw: 58-tal erkende centra die demonstratieprojecten uitvoeren;
- ILVO: themadagen, studiedagen, analyses;
- Landbouworganisaties: breed gamma aan dienst- en informatieverlening voor leden, sociaal-juridisch eerstelijnsadvies, doorverwijzen, ...;
- Adviesdiensten: vooral sociaal-juridische, technische en bedrijfseconomische advisering;
- Aanbieders BAS (specifiek daarvoor erkende adviesdiensten): adviesinstrument gericht op naleving van randvoorwaarden, arbeidsveiligheid en bedrijfsoptimalisatie;
- Aanbieders van advies met betrekking tot bodemkwaliteit/plantenziekten/irrigatie;
- Aanbieders van advies met betrekking tot energie en water: energie-audit en wateraudit;
- Innovatiesteunpunt: informatie, advies, begeleiding en vorming op het vlak van innoverende bedrijfsvoering en technieken;
- Boeren op een kruispunt vzw: advisering en begeleiding in moeilijke tijden;
- Organisaties voor andere landbouwworming, naschoolse vorming en volwassenenonderwijs: in het kader van levenslang leren;
- Organisatoren van kennisnetwerken: formele kennisnetwerken, maar ook informele;
- Organisaties die voorzien in E-learning: algemene vorming, maar ook vorming met betrekking tot het gebruik van het E-loket.

Het is onmogelijk gebleken om het begeleidingsaanbod volgens één enkel nuttig criterium in duidelijke categorieën op te splitsen (bijvoorbeeld: volgens financiering, type gebruiker, type aanbieder, soort advies, ...). Daarvoor is er soms te veel overlap tussen de activiteiten van bepaalde spelers, komen allerlei vormen van samenwerking en mengvormen van financiering voor, en wordt de financiering de ene keer op structurele en de andere keer op projectmatige wijze verzekerd. Om dezelfde redenen is het evenmin mogelijk om een duidelijke scheiding te maken tussen de inbreng van de overheid en die van de private sector. Er bestaan ook directe en indirecte banden tussen een aantal private spelers die begeleiding aanbieden en ook directe en indirecte banden tussen deze aanbieders en operatoren uit de toelevering of het traject na productie. Dat is weergegeven in Figuur 6. Hierin is wel de koppeling met het landbouwbedrijf aangegeven maar zijn niet de diverse en soms complexe verbanden gevisualiseerd tussen een aantal spelers onderling.

Figuur 6: Het landbouwbedrijf te midden van het aanbod aan operatoren op het vlak van informatietransfer en begeleiding

Bron: AMS

Landbouwbedrijfsleiders die zich toeleggen op biologische landbouw kunnen uiteraard ook gebruik maken van het hierboven geschetste begeleidingsaanbod. Daarenboven kunnen zij voor de nodige specifieke teelttechnische begeleiding en omschakelingsbegeleiding de expertise benutten van 5 door de Vlaamse overheid erkende centra. Biobedrijfsnetwerken voor bioboeren zijn op dit moment in de opstartfase, evenals het Coördinatiecentrum praktijkgericht onderzoek en voorlichting biologische teelt (CCBT) dat de tussenschakel moet worden tussen bioboeren en hun begeleiders.

2.3. Rol van de overheid

In het kader van deze studie is het nuttig om de rol van de Vlaamse overheid voldoende te expliciteren. Dit is gebeurd in Tabel 3, waarin de voornaamste instrumenten op het vlak van begeleiding/advisering zijn opgelijst en waarbij tevens is weergegeven aan welke doelstellingen zij beantwoorden. Op basis van deze informatie kan de rol van de overheid als erg belangrijk worden omschreven. Van belang is zeker de vaststelling dat de overheid vooral sturend is als het om de organisatie van de begeleiding gaat en vooral faciliterend is als het gaat om de inhoud.

Tabel 3: Doelstellingen van de voornaamste instrumenten van de Vlaamse overheid op het vlak van begeleiding/advisering

Voornaamste instrumenten van de Vlaamse overheid op het vlak van begeleiding/advisering	Doelstellingen – Opdrachten									
	Rechtstreekse financiële steun aan landbouwbedrijven	Financiële steun aan kenniscentra	Ontwikkeling van technologische kennis	Begeleiding landbouwers in moeilijkheden	Stimuleren van innovatie	Voorbereiding / ondersteuning (internationale) samenwerking	Kennisdiffusie	Organiseren van advies- en begeleidingsdiensten	Verstrekken van erkenning	Ondersteunen concurrentiepositie
Vorming en voorlichting (door ADLO zelf en via de subsidiëring van vorming bij daarvoor erkende Centra voor landbouwvorming)	X						X		X	X
Bedrijfsadviesystemen (BAS)	X						X	X		
Ondersteuning van de werking van de daarvoor erkende Praktijkcentra		X	X				X		X	X
Ondersteuning van de werking van de Centra voor sensibilisering van meer duurzame landbouw (projectfinanciering)		X					X		X	X
GMO groenten en fruit (advisering telersverenigingen)						X	X			X
Ondersteuning van de teelttechnische en omschakelingsbegeleiding voor bioboeren door daarvoor erkende centra	X						X		X	
Cofinanciering van specifieke programma's en projecten (bijvoorbeeld: Boeren op een kruispunt vzw, Innovatiesteunpunt, biobedrijfsnetwerken, ...)				X	X		X			

Bron: geïnspireerd op Vuylsteke A. & Van Gijsegem D. (2010)

2.4. Algemene observaties en conclusies

Diversiteit van het aanbod

Het aanbod aan begeleiding/advisering is in Vlaanderen zeer groot: er is zeer veel en er zijn zeer veel instanties bij betrokken. Met een beetje goede wil kan je als landbouwer bijna elke dag wel ergens een of andere vorm van begeleiding ontvangen, vaak gratis of tegen een relatief lage kostprijs.

Het grote aanbod kan voor de landbouwer als gevolg hebben dat het lastig is om het overzicht te bewaren en om daaruit de beste keuze te maken.

Ook op inhoudelijk vlak is het aanbod zeer breed en zeer divers, zowel technisch als in ondersteuning van het ondernemerschap.

Betrokken actoren

Het begeleidingsaanbod wordt wel in eerste instantie georganiseerd en vormgegeven door de private sector. De overheid ondersteunt sommige onderdelen ervan en oefent daarmee een (beperkt) sturende werking uit.

Binnen het werkingsveld van landbouw is de Vlaamse overheid vooral actief in het traject tussen onderzoek en praktijk, in de financiering en erkenning van de instanties die op gestructureerde wijze begeleiding organiseren, in het subsidiëren van het Bedrijfsadviessysteem (BAS), in het kader van bepaalde kwaliteitssystemen via de financiering van VLAM, en op het vlak van de financiering van voor de landbouw relevante andere vorming, naschoolse vorming en volwassenenonderwijs.

De provinciale overheden zijn vaak complementair aan de Vlaamse overheid via het ontplooiën van eigen voorlichtingsinitiatieven en door het financieren of cofinancieren van bepaalde activiteiten zoals bijvoorbeeld het praktijkonderzoek.

De private sector is alomtegenwoordig. Zowel in het traject tussen onderzoek en praktijk als de praktijk zelf. Naast de door landbouworganisaties of in de rand daarvan georganiseerde vormen van begeleiding of advisering voor leden, zijn er natuurlijk ook de op puur commerciële basis opererende adviesdiensten. Maar ook de andere spelers in de keten laten zich niet onbetuigd. De klemtoon ligt daarbij meer op de begeleiding door de toelevering (in de ruime zin) dan op de verdere schakels.

Interessant is zeker een toenemende trend dat commerciële bedrijven diensten leveren die niet rechtstreeks gerelateerd zijn aan het product dat ze zelf aan de man brengen. Deze trend wordt vooral aanvoeld in de veevoedersector en uit zich bijvoorbeeld in assistentie bij het invullen van de verzamelaanvraag of de mestbankaangifte.

Er bestaan interessante privaat-publieke “partnerschappen”. Deze kunnen sterk van aard zijn wanneer het een gezamenlijk initiatief betreft of een gemeenschappelijke basis heeft (zoals Boeren op een Kruispunt vzw). Ze kunnen iets zwakker zijn van aard – maar zonder daarom minder waardevol te zijn – wanneer één partij (meestal de private sector) duidelijk

initiatiefnemer is en de andere (als een gevolg daarvan meestal de overheid) op min of meer gestructureerde wijze meewerkt of in financiële ondersteuning voorziet. Met gestructureerd wordt dan bedoeld dat de financiële ondersteuning doorlopend is, vaak met (eventueel jaarlijks bij te sturen) meerjarenbudgetten (voorbeeld: praktijkcentra). Minder gestructureerd is de ondersteuning door middel van in te dienen en dus nog goed te keuren projecten (zoals bijvoorbeeld in het geval van het Innovatiesteunpunt).

Financiering

Betalend advies op maat is een stijgende trend, waarvan verwacht wordt dat deze zal aanhouden naarmate de bedrijven groter worden en meer vervennootschappelijk.

Valorisatie van de financiële informatie

Het houden van een bedrijfseconomische boekhouding is voor Vlaamse landbouwers alleen vereist ingeval zij van investeringssteun wensen te genieten of voor het verkrijgen van een lening bij een financiële instelling. Onder voorwaarden kan ook een fiscale boekhouding volstaan. Een landbedrijfsleider die een bedrijfseconomische boekhouding wenst te voeren, kan dit in principe zelf doen, maar besteedt dit veelal uit: ofwel aan accountingkantoren (grotendeels), ofwel door deelname aan het Landbouwmonitoringsnetwerk (overheid, 750-tal bedrijven, representativiteit), ofwel door deelname aan Tiber (Boerenbond, 1.200-1.300 bedrijven, vooral de grote sectoren). In eerdere discussies met adviesdiensten is ook naar voren gekomen dat heel wat landbouwers deze boekhouding vooral laten voeren “om in orde te zijn voor het VLIF”, eerder dan om daaruit dieper gaande financiële kennis van het bedrijf te verwerven en daar de nodige consequenties aan te verbinden. Er zou duidelijk ruimte bestaan voor een grotere valorisatie van de informatie door de betere duiding ervan en door het stimuleren van een grotere interesse erin.

Kennisnetwerken

Uit gesprekken met experts blijkt dat gestructureerde kennisnetwerken en informele studieclubs tussen landbouwers onderling belangrijk zijn. Tegelijkertijd is sprake van een waaier van mogelijkheden: van eerder vrijblijvende netwerken, waar de deelnemers discussiëren over bepaalde thema's of problemen, tot zeer hechte netwerken van een min of meer vaste maar beperkte groep deelnemers, waar ook eigen bedrijfsgegevens ter tafel komen.

Het blijkt niet altijd zo gemakkelijk voor landbouwers om onderling accurate bedrijfsgegevens uit te wisselen en daarover in discussie te gaan. Voor technische bedrijfsgegevens lukt dat veelal beter dan voor financiële informatie. Er bestaan ook tussenvormen, zoals wanneer wel echte bedrijfsgegevens worden besproken, maar zonder dat direct duidelijk is aan welk bedrijf deze informatie moet worden toegeschreven. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de zogenaamde Bedrijfsleiderskringen (BLK's), waar vooral bedrijfseconomische gegevens besproken worden. Bij Boerenbond worden op het niveau van de Bedrijfsgilden vooral horizontale thema's besproken (ruimtelijk ordening, milieu, natuur, erosie, water, vennootschappen, sociaal statuut, bedrijfsovername, opvolging, ...), terwijl bij de zogenaamde Kringen vooral sectorthema's worden behandeld.

E-learning

E-learning staat in Vlaanderen nog in de kinderschoenen. Enkele projecten zagen al het daglicht, maar zijn weer gestopt nadat de overheidssteun kwam te vervallen. Misschien is hier wel een grondige behoefteanalyse vereist.

Met betrekking tot biologische landbouw

Voor de biologische landbouw bestaat specifieke teelttechnische begeleiding en begeleiding van de omschakeling. Recent wordt gewerkt aan de ontwikkeling van biobedrijfsnetwerken en aan een coördinatiecentrum voor praktijkgericht onderzoek en voorlichting.

3. Inzichten met betrekking tot de begeleiding van de landbouwers in Nederland, Frankrijk en Duitsland

3.1. Aanpak

Aanvankelijk was gepreciseerd om vooral inzichten te willen verwerven over de situatie in de buurlanden Nederland en Frankrijk. Het leek echter opportuun om daar ook inzichten uit Duitsland aan toe te voegen. Gekozen is voor Noordrijn-Westfalen omdat deze Duitse deelstaat naar bevolking de grootste is (bijna 22% van de Duitse bevolking) en ook (bijna) als een buurland kan worden beschouwd. Qua landbouwproductiewaarde komt Noordrijn-Westfalen in Duitsland op plaats 3, na Nedersaksen en Beieren.

Methodologisch is het belangrijk meteen aan te geven dat de situatie in Noordrijn-Westfalen niet als representatief voor heel Duitsland mag worden gezien. Het is inderdaad zo dat de organisatie van de begeleiding tussen deelstaten sterk kan verschillen. Daarvoor zijn zowel historisch redenen als een verschillende ontwikkeling verantwoordelijk.

Het is in elk geval de bedoeling om inzicht te verwerven in de wijze waarop de geselecteerde landen met het instrument begeleiding omgaan en de manier waarop dit instrument wordt ingezet en/of ondersteund. Aandacht gaat daarbij dus naar zowel thematische aspecten als naar de aanpak. Het begrijpen van de aanpak in de geselecteerde buurlanden gebeurde op basis van een reeks vragen.

Deze vragen vormden de ruggengraat van een gesprek met verantwoordelijken uit de betrokken landen voor begeleiding/advisering. Het ging daarbij in elk geval om experts uit de respectieve landbouwministeries. Maar er waren ook gesprekken met vertegenwoordigers van instanties die deze begeleiding naar de praktijk vertalen (Chambres d'Agriculture (Frankrijk) en Landwirtschaftskammer (Duitsland)) en met op dit vlak vernieuwende onderzoekers (LEI (Nederland)).

Het is van belang om te beseffen dat het hier ging om relatief korte gesprekken. Op basis daarvan wil deze studie zeker niet pretenderen een volledig beeld te kunnen ophangen.

Voor het buitenland is het daarom niet de bedoeling om een gedetailleerd overzicht te geven maar wel om op basis van een reeks impressies en de ter beschikking gestelde documentatie een inzicht te verwerven in hoe een en ander georganiseerd is (bijvoorbeeld private sector versus overheid) en te exploreren welke ideeën voor Vlaanderen interessant kunnen zijn. De klemtoon ligt daarbij niet alleen op technische begeleiding maar ook op begeleiding van het landbouwondernemerschap, het management, het commerciële/financiële. Hierdoor kan deze studie mooi aansluiten bij het andere studiewerk dat door de afdeling Monitoring en Studie al gerealiseerd werd in het kader van het ondernemerschap in de landbouw.

Voor de betrokken buurlanden is ook specifiek aandacht besteed aan de begeleiding van de biologische landbouw.

3.2. Inzichten met betrekking tot de begeleiding van de landbouwers in Nederland

3.2.1. Recente historiek en situatieschets

Tot 1990 beschikte het Ministerie van LNV (nu Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) over een krachtig instrument om zijn beleidsdoelen uit te dragen en te ondersteunen: het zogenaamde OVO-drieluik, bestaande uit Onderzoek, Voorlichting en Onderwijs. Binnen deze structuur bestonden relatief korte verbindingslijnen tussen landbouwondernemers, onderzoekers, adviseurs, beleidsmakers en ketenpartijen.

Met het verdwijnen van het OVO-drieluik groeide de afstand tussen beleid en praktijk. Ook de onderzoekers verloren belangrijke verbindingslijnen met de primaire sector. De voorlichtingsmarkt is nu een open markt met adviesbureaus die zich vooral focussen op technische standaardadviezen. Er wordt vastgesteld dat agrarische ondernemers die iets nieuws of afwijkends willen, hun weg maar moeilijk kunnen vinden in dit kennissysteem. Innovatieve initiatieven zijn er naar verluidt genoeg, maar blijven meestal hangen in kleinschaligheid.

Tot de jaren '90 bestond in Nederland de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst (RLVD). Deze is in de loop van die jaren geprivatiseerd. Nu is dit een particuliere organisatie geworden die bekend staat als de Dienst Landbouw Voorlichting of DLV. DLV heeft verschillende onderdelen: DLV Plant, DLV Dier Groep BV, waaronder een reeks dochterondernemingen ressorteren.

Daarnaast beschikken ook de landbouworganisaties over adviesdiensten zoals LTO-Advies en ZLTO-advies en zijn er diverse accountantsbureaus die op fiscaal-economisch terrein advies geven. Voorts zijn er zuivelfabrieken en veevoederfabrieken die hun eigen adviseurs in dienst hebben om bedrijven van advies te voorzien.

Voor begeleiding bij heroriëntatie (zoals in Vlaanderen het project Boeren op een Kruispunt vzw) bestaat in Nederland ook een project met de naam "Kans". Hiervan zou de naam binnenkort veranderen in "Boerenkans".

Voor een meer gedetailleerde historiek van het Nederlandse (groene) kennissysteem als geheel wordt verwezen naar Bijlage 4. Daarvan is de advisering/begeleiding uiteraard slechts een onderdeel. Maar hoewel slechts een onderdeel, is het belang hiervan niet te onderschatten omdat hiermee de brug wordt gelegd naar de finaliteit van het voortraject, namelijk de toepassing van beloftevolle technologieën (in brede zin) in de praktijk.

3.2.2. Opstelling van de overheid

Als LNV wil dat landbouwers begeleid worden op een thema dat beleidsmatig van belang is, wordt aan die landbouwers een subsidiemogelijkheid gegeven waarmee ze op de particuliere markt een beroep kunnen doen op een voorlichter. Het is daarbij wel de bedoeling dat zo'n subsidie toch "relatief beperkt" zou uitvallen.

De ondersteuning wordt gegeven via een subsidieregeling. De in dit verband relevante regelingen vallen op de website van het LNV-loket onder de titel “Kennis opdoen en delen” van de rubriek "Subsidie". Gewoontegetrouw kunnen deze regelingen gedurende bepaalde periodes en voor een bepaald maximumbudget worden opengesteld.

3.2.3. Lopende regelingen

Op dit moment zijn er (slechts) 4 regelingen. Zij worden uitgebreid besproken in Bijlage 3.

Het betreft de regelingen:

- a. Regeling “Bedrijfsadvies randvoorwaarden GLB”;
- b. Regeling “Beroepsopleiding en voorlichting”, met de onderdelen:
 - biologische landbouw;
 - liquiditeitsproblemen.
- c. Regeling “Demonstratieprojecten”, met de onderdelen:
 - biologische landbouw;
 - energie;
 - intensieve veehouderij;
 - melkveehouderij.
- d. Regeling “Praktijknetwerken veehouderij”.

Van belang is hier dat duidelijke keuzes zijn gemaakt met betrekking tot welke vormen van begeleiding de overheid moet ondersteunen (en welke dus niet).

Interessant om in de verf te zetten is het onderdeel “liquiditeitsproblemen” van de regeling “Beroepsvoorlichting en voorlichting”, voor landbouwondernemers die na 1 juli 2008 in financiële problemen zijn gekomen. Er kan met deze regeling een bedrijfsconsult worden aangevraagd om het bedrijf te laten doorlichten (geen kwaliteits- en productcontroles). Het is de bedoeling om met het advies een beter inzicht te krijgen in de moeilijkheden en in de stappen die gezet moeten worden om hieruit te komen.

Daarnaast valt het op dat er ondanks de gemaakte keuzes (en de daaruit voortvloeiende beperking van regelingen waarvoor in overheidssteun wordt voorzien) toch volop wordt ingezet op een regeling als “Praktijknetwerken veehouderij”. Daarmee wordt aangegeven dat de Nederlandse overheid veel potentieel ziet in “netwerken” als begeleidingsinstrument. Daar wordt hierna verder op ingegaan.

3.2.4. Kenmerken van het huidige kennissysteem

Zoals aangegeven is het Nederlandse landbouwkennissysteem de afgelopen jaren, ongeveer vanaf 1990, duidelijk veranderd. Dit is van groot belang voor de advisering/begeleiding omdat de finaliteit van het kennissysteem uiteraard moet zijn dat deze wordt toegepast in de praktijk. Het kennissysteem heeft nu als voornaamste kenmerken (Poppe K. et al., 2009):

- de rol van de overheid (Ministerie van LNV) in de aansturing en financiering van onderzoek en onderwijs is belangrijk;

- het praktijkgericht onderzoek is in de afgelopen circa 10 jaar gedeeltelijk weggefallen (krimp proefstations, -boerderijen en -tuinen); voor een deel wordt het nog wel gefinancierd door het bedrijfsleven (productschappen, regionale LTO-organisaties);
- de voorlichting aan de landbouw is geprivatiseerd; de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst (RLVD) en de Sociaal-Economische Voorlichting van de landbouworganisaties zijn verleden tijd; de financiering van de voorlichting door de overheid is vervallen en komt hooguit nog projectmatig in demoprojecten voor. Naast DLV, dat voortkomt uit de RLVD, is er een grote verscheidenheid in aanbod van kennis van adviseurs (gespecialiseerd teeltechnisch respectievelijk economisch, waaronder accountants, banken);
- vanuit de agribusiness (toelevering van voeders, machines, verwerkende bedrijven, enz.) wordt de landbouw eveneens technisch en economisch begeleid; ondernemers halen daar ook steeds meer hun kennis vandaan.
- de agribusiness (verwerkende bedrijven en andere) is voor een deel collectief, maar in toenemende mate individueel financier van researchprojecten; bedrijven zoeken ook kennis buiten de agro-onderzoekinstellingen en buiten Nederland;
- het agrarisch beroepsonderwijs is verbreed met 'belendende' activiteiten (huis- en gezelschapsdieren, hovenier, bloemschikken en dergelijke). Dit biedt ook meer mogelijkheden om voldoende leerlingen te rekruteren. Het 'traditionele' agrarische beroepsonderwijs, de opleiding van aspirant agrarische ondernemers, trekt steeds minder leerlingen en heeft in sommige provincies problemen om levensvatbaar te blijven;
- agrariërs volgen in de loop van hun beroepsuitoefening diverse cursussen (onder het motto 'een leven lang leren'), doen mee in studiegroepen (of netwerken) en volgen door de deelname aan 'Academies' (melkvee, pootgoed, enzovoort), websites en dergelijke de ontwikkelingen in de sector op de voet;
- het gebruik van ICT, websites en dergelijke is steeds meer een onmisbaar hulpmiddel geworden in de agrarische bedrijfsvoering, onder meer in de communicatie met leveranciers, afnemers en de overheid (onder meer ook vanwege verplichtingen I&R-regelingen dieren, toeslag- en dierrechten). Daar wordt vanuit het kennissysteem ook actief op ingespeeld.
- bladen van landbouworganisaties, vaktechnische organisaties, coöperaties, enzovoort zijn naast 'onafhankelijke bladen' (Boerderij en dergelijke) nog steeds een belangrijke informatiebron voor boeren en tuinders.

3.2.5. Netwerken: een instrument om nader te bekijken

Algemeen bestaat de perceptie dat netwerken een nuttig instrument kunnen zijn met veel mogelijkheden. Deze mogelijkheden worden ook volop geëxploreerd, met stevige ondersteuning vanuit het onderzoek.

Vanuit de overheid wordt erg veel potentieel gezien in netwerken omdat dit een instrument is waarbij de overheid een rol kan spelen en dus weer dicht bij de praktijk blijft staan. Deze

connectie met de praktijk is des te nuttiger omdat eerdere rechtstreekse verbindingen met die praktijk (voorlichting – praktijkonderzoek) over de jaren zijn afgebouwd of ingeperkt.

Onderzoekers delen netwerken in (minstens) drie types in: soms gaat het over het implementeren van beleid, soms over het verspreiden/toetsen van kennis en soms over het op gang brengen van innovaties. Interessant binnen de context van deze studie is uiteraard in de eerste plaats het gebruik van netwerken voor het verspreiden van kennis, voor begeleiding/advisering.

Ook de omvang, de permanentie van netwerkers en de sturing van de netwerken verschillen tussen netwerken onderling. In de praktijk leidt dit tot een ruime variëteit aan netwerken. Er zijn bijna vaste en tijdelijke netwerken. Er zijn netwerken die min of meer gestuurd lijken te worden vanuit de regionale besturen, maar er zijn er ook die (direct) vanuit het beleid worden aangedreven. Er zijn bovendien netwerken die helemaal niet van buiten uit gestuurd lijken te worden. Daarnaast zijn er netwerken die als additionele projecten worden ondersteund en zijn er netwerken die in een BO-programma (BO = beleidsondersteunend onderzoek) zijn opgenomen. Bovendien kunnen netwerken ontstaan als gevolg van een netwerkende regeling die de overheid openstelt (zie Bijlage 3, Regeling d.).

Netwerkdeelnemers geven vaak aan dat zij het functioneren in een netwerk als erg leuk en vernieuwend ervaren. Maar er bestaan ook op dit vlak grote verschillen tussen netwerken. Het blijkt belangrijk te zijn om een bepaalde ambitie te formuleren en deze ook hoog te kunnen houden. Veel hangt ook af van de netwerkbegeleider of animator, ingeval er zo iemand is.

Uit de literatuur komt in elk geval naar voren dat er niet zoiets bestaat als een eenvormige methodologie. Er bestaan wel tips met betrekking tot wat handig is om te doen of wat je beter kan vermijden. Het zal steeds nodig zijn om een doel voor ogen te hebben en om rekening te houden met lokale aspecten en met de aspiraties van de deelnemers.

Volgende conclusies van een WUR-workshop (van 23 februari 2007) lijken daarom nuttig om mee te geven (WUR = Wageningen Universiteit en Researchcentrum):

- netwerken kunnen een bijdrage leveren aan het realiseren van de beleidsdoelstellingen: welke bijdrage is afhankelijk van de opzet van het netwerk en het specifieke beleidsdoel.
- netwerken kunnen een bijdrage leveren in elke fase van de beleidscyclus: van beleidsontwikkeling tot beleidsimplementatie.
- wanneer men lopende netwerken stopzet, zullen de hierop afgestemde beleidsdoelen niet of minder snel gehaald worden om verschillende redenen.
- de meerwaarde van netwerken ten opzichte van andere kennisinstrumenten is dat ze:
 - een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling en implementatie van beleid;
 - een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling en benutting van kennis;
 - benodigde processen kunnen faciliteren.
- netwerken kunnen zo effectief en efficiënt mogelijk worden ingezet door:
 - het gebruik van monitoring en evaluatie;
 - sturing met financiële middelen;
 - sturing door de opzet/organisatie van netwerken;
 - de professionalisering van netwerken als beleidsinstrument binnen LNV.

De belangrijkste vraag blijft: wat kunnen (vraag naar onderzoek) en willen (vraag naar beleid) we nu precies met die netwerken? Wordt het toegedachte potentieel er ook uitgehaald en wat

kunnen we eventueel doen om dit potentieel nog beter te benutten? Er blijkt meer informatie nodig om te bepalen welke plaats dit instrument moet krijgen bij de begeleiding van landbouwers.

Daarnaast worden er in Nederland ook andere vragen gesteld met betrekking tot het gebruik van dit instrument. Zo vraagt men zich bijvoorbeeld af of er niet wat veel netwerken zijn en of deze netwerken voldoende van elkaar weten en leren.

3.2.6. Op zoek naar een nieuw (groen) kennissysteem

Er wordt vastgesteld dat de recente ontwikkelingen binnen het groene kennissysteem (zie ook Bijlage 4) grote gevolgen hebben voor de aard en inhoud van de kennis die nodig is, en daarmee voor de manier waarop deze het meest doeltreffend tot stand komt. De noodzaak van een herpositionering van alle spelers in het agrokennissysteem wordt daarom steeds breder onderkend.

Ondernemers kunnen niet langer voornamelijk vertrouwen op informatievoorziening via advies en voorlichting, ze worden uitgedaagd zelf op zoek te gaan naar innovatieve oplossingen voor het eigen bedrijf en de sector.

De *overheid* wil niet meer directief de richting van de ontwikkeling bepalen, maar stelt zichzelf de taak voorwaarden te scheppen voor een grote innovatiekracht in de sector.

Onderzoek heeft niet langer de waarheid in pacht, de verantwoordelijkheid voor kennisbenutting wordt steeds meer onderkend en kennisconstructie in samenspel met partijen in de praktijk wordt een steeds belangrijker deel van het werk.

Onderwijs kan niet meer volstaan met voornamelijk kennisoverdracht, maar zoekt onder de noemer competentiegericht onderwijs naar manieren om de ondernemers en kenniswerkers van de toekomst toe te rusten met een breed scala aan competenties om de toekomstige uitdagingen aan te kunnen. Leren in en uit de praktijk neemt hierin een belangrijke plaats in.

De *omgeving*, bestaande uit maatschappelijke organisaties en burgers, ziet het landelijk gebied niet langer alleen als bron van voedsel, maar vraagt om andere functies.

Met de veranderende uitdagingen en rollen van de spelers in het agrokennissysteem, veranderen ook de relaties tussen de spelers. Er is steeds meer behoefte om op de grenzen van de domeinen te opereren, grenzen te verleggen en om waar mogelijk de krachten te bundelen en te komen tot een robuust kennissysteem waarin innovatie richting duurzaamheid in diversiteit kan floreren. Op dit moment wordt onderzoek uitgevoerd om te komen tot een gedragen inzicht in de noden, kansen en belemmeringen in het huidige kennissysteem. Het is de bedoeling dat dit inzicht daarna als basis dient voor gecoördineerde actie voor het realiseren van een kennissysteem dat meer tegemoet kan komen aan de huidige uitdagingen in het groene domein. Uiteindelijk moet dit bijdragen aan een gedragen agenda voor actie voor een robuust kennissysteem.

De kernopdracht is duidelijk: er wordt gezocht naar een vorm van een kennissysteem waarin de spelers Onderwijs, Onderzoek, Ondernemers, Overheid en Omgeving samen kunnen

Figuur 7: Dromen van een dynamisch groen kennissysteem

- een trend om bepaalde thema's niet te sectorieel aan te pakken (bijvoorbeeld vanuit het perspectief van 1 productietak) maar ook oog te hebben voor het productiesysteem (in casu het landbouwbedrijf) als geheel;
- een trend – of meer nog een verplichting – om bepaalde thema's veel breder dan op bedrijfs- of sectorniveau te benaderen. De klimaatproblematiek is daar een goed voorbeeld van;
- een trend om te moeten ondernemen met meer concurrentie en minder subsidies;
- een trend om regionaal te doen wat regionaal kan (en niet meer omgekeerd).

Ingeval een bepaald thema in verschillende regionale agenda's zou voorkomen, kan dan nog steeds beslist worden om dit op te schalen naar het nationale niveau.

34

gerealiseerd, dan stimuleert hij in elk geval de geest om voldoende kritisch te kijken naar het bestaande kennissysteem.

Er is ook al nagedacht over de ideale taakverdeling tussen de spelers die actief zijn in het groene kennissysteem van de toekomst:

- onderwijs ontwikkelt zich evenals andere spelers in interactie met de praktijk. Een uitdagende leeromgeving is groter dan het klaslokaal, en studenten komen soms tot originele inzichten in lastige vraagstukken. Zij zijn de toekomst voor het groene kennissysteem.
- onderzoek werkt integraal aan maatschappelijke thema's. Onderzoekers voegen waarde toe aan zoekprocessen in de praktijk, en worden daar zelf ook door gevoed.
- ondernemers delen hun zoekprocessen naar relevante kennis. Zij investeren en verdienen aan de groene economie.
- overheden zoeken naar effectieve beleidsinstrumenten die ruimte bieden aan vernieuwende initiatieven. Zij tonen hun betrokkenheid in de zoek- en leerprocessen van de spelers in het groene kennissysteem waarvoor zij de randvoorwaarden creëren.
- omgeving omvat belangrijke maatschappelijke spelers die zich inspannen voor natuur, dierenwelzijn, een mooie leefomgeving, de verbinding tussen platteland en de stad. Hun actieve inbreng kan zorgen voor maatschappelijke acceptatie van oplossingen die samen worden ontwikkeld.

3.2.7. Maar ondertussen wel al vitamines voorzien voor het huidige kennissysteem

Ondanks de aangevoelde nood om het gehele kennissysteem opnieuw te definiëren, wordt ook aandacht besteed aan manieren om het bestaande systeem te verbeteren. Voor specifieke noden of problemen worden oplossingen gezocht die men ook al in praktijk tracht om te zetten.

Sommige problemen zijn uiteraard meer rechtstreeks gekoppeld aan begeleiding/advisering dan andere. Maar aangezien ze allemaal betrekking hebben op hetzelfde kennissysteem zijn ze tegelijkertijd ook met elkaar verbonden. In elk geval wordt hier al geprobeerd om een aantal van de “5 O’s” dichter bij elkaar te brengen en om op deze wijze – en in afwachting van meer structurele aanpassingen – al meer zuurstof te geven aan het huidige kennissysteem.

De geïdentificeerde problemen hebben betrekking op de moeilijkheid om ruimte te financieren voor een animator (vrije actor) binnen een netwerk, op de opleidingsbehoefte voor dergelijke vrije actoren en het waarborgen van hun expertise, op de manier van afrekenen van de prestaties van zo’n vrije actor omdat dit innovatieve samenwerkingsvormen zou belemmeren, op de financieringskalender die te weinig ruimte biedt voor het maken van fouten en afstemming, op de projectfinanciering die te veel administratieve rompslomp geeft voor relatief kleine samenwerkingstrajecten, op het feit dat projecten waarvan de uitkomst niet vaststaat moeilijk financiering kunnen vinden, op het feit dat partijen en personen die iets nieuws willen elkaar moeilijk kunnen vinden, op de beperkte zichtbaarheid van succesvolle kennisarrangementen, en op de onoverzichtelijkheid van het kennissysteem (het ontbreken van een “loket”).

3.2.8. Met betrekking tot biologische landbouw

In Bijlage 7 wordt een overzicht gegeven van de naast het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) belangrijkste organisaties in de Nederlandse biologische landbouw. De respectieve websites zijn daar ook aan gekoppeld.

Binnen de context van deze studie wordt de aandacht gevestigd op Biokennis.nl, voor het centraal beschikbaar maken van kennis, en op Bioconnect.nl, voor het werken aan innovatie. Het aan het Louis Bolk Instituut gekoppelde Agro Eco Consultancy is een in biologische landbouw gespecialiseerd adviesbureau.

Opvallend is de hoeveelheid aan informatie, eerder dan het gebrek eraan. Het is nuttig om te verwijzen naar de website <http://biologische.startpagina.nl/> waarop zowat alle websites zijn bijeengebracht die te maken hebben met de biologische landbouw in Nederland.

3.2.9. Meest opvallende vaststellingen

De landbouwondernemer zoekt het zelf maar uit

De overheid heeft zich sterk teruggetrokken uit het praktijkonderzoek en al bijna helemaal uit de begeleiding/advisering. Landbouwers zoeken hun advies op de markt van adviesaanbieders. Zij betalen daar ook voor. Begeleiding van de landbouwers is daardoor veel minder een kost voor de maatschappij, maar wel voor de landbouwonderneming, die deze als dusdanig kan inbrengen in de boekhouding vóór berekening van de inkomstenbelasting.

De overheid draagt nog wel bij in een viertal subsidieregelingen: “bedrijfsadvies randvoorwaarden GLB”, “beroepsopleiding en voorlichting”, “demonstratieprojecten” en “praktijknetwerken veehouderij”. Hier worden dus duidelijke keuzes gemaakt.

Netwerken, netwerken, en nog eens netwerken

In Nederland wordt dit duidelijk gezien als een instrument met groot potentieel. Maar het is allemaal toch minder eenvoudig dan het lijkt. Netwerken zijn er in alle maten en gewichten, de doelstellingen kunnen sterk verschillen en het blijft een hele klus om ze op snelheid te houden en te bepalen of ook inbreng van buitenaf nodig is. Welke taak moet aan zo’n “vrije actor” worden toegewezen en hoe kan dit best financieel worden afgerekend?

Moet het hele groene kennissysteem op de schop?

Het lijkt wel een karakteristieke eigenschap van de Nederlandse maatschappij om zich continu in vraag te stellen. Feit is toch dat vastgesteld moet worden dat de kennisdoorstroming naar de praktijk vaak onvoldoende is, dat er veel kennis bestaat maar dat deze toch te weinig circuleert tussen rechtstreeks betrokkenen en dat het instrument kenniscreatie weinig benut wordt.

Er wordt gedacht aan een groen kennissysteem, dat sterk innovatiegericht is, dat waar mogelijk een eerder regionale basis heeft en dat meer garanties moet bieden voor synergie en symbiose door het bij elkaar brengen van ondernemers, overheid, onderwijs, onderzoek en omgeving. Zo'n nieuw kennissysteem vergt een mentaliteitswijziging en is daarom niet voor straks, maar eerder een werk van langere adem. Maar als een omslag nodig is, moet vandaag wel een aanvang genomen worden.

Voldoende vitamines of zuurstof nodig voor het huidige groene kennissysteem

Een nieuw groen kennissysteem is misschien verre toekomstmuziek en het is daarom nodig om oog te hebben voor weliswaar beperkte maar in elk geval nuttige verbeteringen van het huidige kennissysteem. Daartoe worden ook prikkels gegeven. De materiële of financiële ondersteuning van netwerken is er daar een van. Maar ook aan het wegwerken van problemen wordt aandacht besteed.

ICT is een must

Naar verluidt zou nu al 90 à 95% van de Nederlandse boeren overweg kunnen met de computer. Dit percentage stijgt nog. Voor een landbouwondernemer van de toekomst (of met toekomst?) is de pc een onmisbaar instrument, zowel voor het verrichten van beheershandelingen en het inwinnen van informatie als het communiceren, het vervullen van formaliteiten en het contact met de overheid.

Sowieso een leven lang leren

Er wordt sowieso van uitgegaan dat de landbouwondernemer zich in de toekomst permanent zal moeten bijscholen of laten begeleiden. Dat zal wellicht niet alleen nodig zijn op productietechnisch vlak, maar ook met betrekking tot economische aspecten, marketing, de omgang met het leefmilieu, energie, enz. In deze optiek blijft de opleiding belangrijk, maar wordt deze gezien als een solide basis eerder dan als een eindpunt.

3.3. Inzichten met betrekking tot de begeleiding van de landbouwers in Frankrijk

3.3.1. Huidige begeleidingsstructuur

Deze wordt schematisch weergegeven in Figuur 8. De focus ligt daarbij op vormen van advisering of begeleiding waarbinnen de overheid een rol vervult. Dit is in elk geval de hoofdbrok. Daarnaast bestaat uiteraard de private markt van adviesdiensten en consultants.

Binnen de vormen van advisering waarin de overheid actief is, wordt een fundamenteel onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde “conseil agricole”, advies dat eerder beantwoordt aan een persoonlijke bezorgdheid van de landbouwer en gelieerd is aan zijn activiteit, en de zogenaamde “formation (professionnelle) continue”, een advisering die los kan staan van de huidige activiteit en die zijn oorsprong vindt bij de overheid en niet bij het individu.

Figuur 8 laat zien dat de overheid zich op dit moment vooral toespitst op: strategie-beleidsprioriteiten, administratieve en financiële controle, en certificering en borging van opleidingen en van de instanties die daarvoor moeten instaan.

3.3.2. De “conseil agricole”

De uitvoering in de praktijk van de “conseil agricole” ligt bij de Chambres d’agriculture. Deze zijn wijd vertakt in het Franse landbouwlandschap, met 94 Chambres départementales d’agriculture en 26 Chambres régionales d’agriculture. Vooral dit laatste niveau heeft de laatste tijd meer aan belang gewonnen en bijgedragen tot een adviesverlening die meer aansluit bij de regionale interesses.

Een brede consultatie van de organisaties die de landbouwers vertegenwoordigen heeft er in 2004 toe geleid dat de basisprincipes waaraan de gevoerde acties binnen het “Programme National de Développement Agricole et Rural” (PNDAR) moeten voldoen, geherdefinieerd werden. De 6 basisprincipes, die gericht zijn op efficiëntie en kwaliteit van de geleverde diensten, zijn:

- de diversiteit meenemen, die een te valoriseren eigenschap is van de Franse landbouw;
- trouw blijven aan de collectieve actie omdat deze als fundamenteel wordt geacht voor de ontwikkeling van de landbouw;
- denken in termen van bedrijfssystemen, om de coherentie te stimuleren tussen de technische, economische en organisatorische keuzes;
- de landbouwers faciliteren bij het nemen van verantwoordelijkheid in een complexer wordende wereld;
- het aanmoedigen van de ontzuiling en van het partnership tussen ketens, regio’s, onderzoek, vorming, enz.;
- zich richten op de middellange termijn, omdat ontwikkeling nu eenmaal tijd vergt.

De kritische evaluatie van het systeem heeft geleid tot heel wat veranderingen, zowel op het vlak van de structuur als van het beheer van de processen. Een PNDAR heeft een looptijd van

5 jaar. Het eerste plan liep van 2005 tot 2009, het tweede is in uitvoering van 2009 tot 2013. Per plan worden een aantal prioriteiten voor vorming vastgelegd.

Uit het eerste plan werden lessen getrokken voor het huidige. Er werd vastgesteld dat er te veel prioriteiten waren (meer dan 20). Deze worden nu tot maximum 12 beperkt. De prioriteiten kwamen daardoor ook minder duidelijk tot uiting en daarom is daar ondertussen meer aandacht aan geschonken. Soms was er te weinig kritische massa (in de vorm van voorlichters) om bepaalde vormingen correct te kunnen uitvoeren. Soms waren de vormingen te algemeen, waardoor ondertussen meer focus is gelegd op regionale accenten.

Van een menukaart van mogelijke thema's, die rond enkele (4) hoofdorïentaties zijn gegroepeerd, worden er 3 gekozen door de (federale) overheid. Deze moeten dan verplicht worden meegenomen in het adviseringsaanbod, als thema of door middel van een onderdeel daarvan (subthema). Voor het huidige plan zijn dit:

« - het verbeteren van de efficiëntie van inputs in de dierlijke en plantaardige productie (1.1);
- systemen ontwikkelen die het gebruik van de eigen hulpbronnen van het landbouwbedrijf optimaliseren (water, bodem, biodiversiteit, ...): biologische landbouw, geïntegreerde landbouw, landbouw met hoge milieuwaarde, duurzame landbouw, precisielandbouw en elke vorm van landbouw die bijdraagt tot het bereiken van deze doelstelling (1.4) ;
- de biologische landbouw ontwikkelen en zijn ketens organiseren (2.2). »

De Chambres d'agriculture kiezen op hun beurt 3 nationale thema's of subthema's. Over de op deze wijze tot stand gekomen 6 thema's wordt dan een contract afgesloten tussen de landbouwminister en de president van de Chambres d'agriculture. Op regionaal vlak worden daarna nog eigen accenten gelegd: de Chambres régionales d'agriculture kunnen inderdaad nog 3 tot maximum 6 eigen speerpunten uitkiezen. Op deze manier worden op regionaal niveau maximum 12 vormingsthema's geselecteerd.

De vormingsthema's worden dan in een regionaal plan uitgewerkt dat moet voorgelegd aan en moet goedgekeurd worden door het landbouwministerie. Als benchmarking worden enkele programma's (3/26) ook door externen (studiebureau) geëvalueerd.

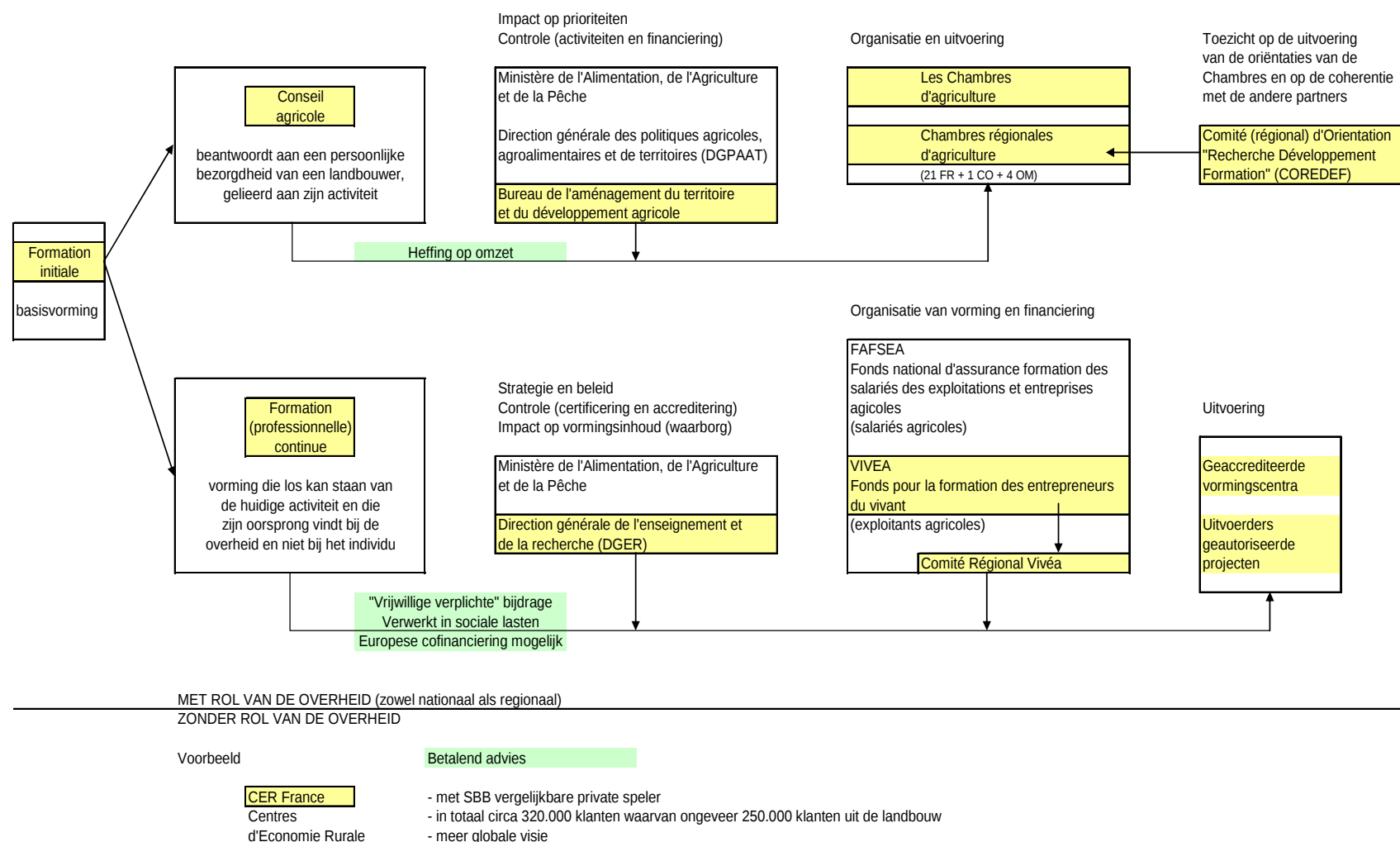
Ten opzichte van het verleden heeft de sector in de nieuwe aanpak de touwtjes duidelijk meer in handen genomen. Tegelijkertijd is er een trend naar regionalisering. Vanuit de Chambres d'agriculture was dit een moeilijke stap: deze hadden vanuit hun piramidale structuur de gewoonte om alles vast te leggen op nationaal vlak. De overheid neemt in de nieuwe aanpak iets meer afstand: oriëntaties aangeven en controleren (efficiëntie/effectiviteit, financieel en administratief).

De originaliteit van dit systeem ligt in het feit dat de uitvoering grotendeels in handen gegeven is van de beroepsorganisaties, terwijl het tegelijkertijd en dankzij de permanente samenspraak tussen de administratie en de vertegenwoordigers van de landbouwers, een instrument is voor landbouw- en voedingsbeleid.

3.3.3. De “formation continue”

De “formation continue” of Formation Professionnelle Continue (FPC) past binnen het begeleidende landbouwbeleid dat levenslang leren wil aanmoedigen (Formation

Figuur 8: Organisatiestructuur van de “conseil agricole” en “formation continue”

Bron: Afgeleid uit discussie met het Ministère de l'Agriculture et de la Pêche

Professionnelle Tout au Long de la Vie (FPTLV)). De uitvoering in de praktijk ligt bij geaccrediteerde vormingscentra en geautoriseerde projecten. Deze moeten opleidingen en vormingsprogramma's indienen op basis waarvan zij financiering kunnen ontvangen.

De organisatie van de vorming voor landbouwbedrijfsleiders-zelfstandigen en de financiering ervan wordt sedert 2001 ter hand genomen door Vivéa, een soort vormingsverzekeringsfonds, dat ook regionaal (26 regio's) georganiseerd is, om het vormingsaanbod te kunnen aanpassen aan de regionale noden en prioriteiten. Vivéa staat voor "fonds pour la formation des entrepreneurs du vivant".

Het is nuttig om te vermelden dat zo'n organisatie ook bestaat voor in de landbouw tewerkgestelde werknemers: het Fafsea (Fonds national d'assurance formation des salariés des exploitations et entreprises agricoles). Beide fondsen worden gespijsd vanuit de Mutualité Sociale Agricole (MAS), een (onderling) verzekeringsfonds voor de landbouw. De financiering van Vivéa gebeurt door de eigen afdrachten als zelfstandige van de landbouwbedrijfsleiders. Fafsea wordt gefinancierd vanuit de (werkgevers- en werknemers)bijdragen van de in de landbouw (in de brede zin) tewerkgestelde werknemers.

Typische Vivéa-thema's zijn landbouwmilieuproblematiek, alternatieve landbouwproductie en diversificatie, korte ketens, energetische diagnostiek, aanreiken van beheersinstrumenten (boekhouding, kennis van markten, ...).

Vanuit de overheid worden verschillende functies waargenomen, voornamelijk vanuit de Directie onderwijs en onderzoek van het landbouwministerie. In eerste instantie is er de formulering van het beleid, de grotere lijnen, de vormingsstrategie (bijvoorbeeld het verminderen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen). Daarnaast staat de overheid ook in voor de controle op de geldstromen. Een vertegenwoordiger van de regering (commissaris) maakt ook deel uit van de Raad van beheer van Vivéa en van die van Fafsea. Het gebruik van de fondsen is immers sterk gereguleerd: er moet immers over gewaakt worden dat de gelden zo optimaal mogelijk worden besteed. De overheid heeft ook een sterke rol bij de controle van de kwaliteit van opleidingen en van het certificeren en homologeren van de diploma's of certificaten die worden uitgereikt aan deelnemers die hun opleiding op succesvolle wijze hebben afgesloten.

3.3.4. Financiering van de "conseil agricole" en "formation continue"

Het valt op dat de overheid wel een aantal functies vervult op het vlak van de landbouwworming, maar dat zij niet (rechtstreeks) instaat voor de financiering ervan. Uiteraard zijn er wel de aan deze functies verbonden transactiekosten. Daarnaast zit er tevens een gedeelte Europese cofinanciering in de "formation continue", wat de facto neerkomt op overheidssteun.

Een en ander wordt beter geïllustreerd in Figuur 9. Daarin wordt verduidelijkt dat de financiering van de "conseil agricole" gerealiseerd wordt op basis van een heffing per landbouwexploitant, opgebouwd uit een vast en een variabel deel. De "formation continue" wordt dan weer gefinancierd uit een variabele bijdrage die in feite deel uitmaakt van de sociale bijdragen van de landbouwbedrijfsleider. Het is een zogenaamde "vrijwillige verplichte" bijdrage die verwerkt zit in de sociale lasten.

De financiering van de “conseil agricole” is met de oprichting van het ADAR (Agence de Développement Agricole et Rural) in 2003 een nieuwe weg ingeslagen. In die periode werden de 9 à 10 parafiscale taksen op diverse types landbouwproductie vervangen door een fiscale heffing op de omzet en hield het ANDA (Agence Nationale pour le Développement Agricole), dat deze gelden tot dan toe beheerde, op te bestaan.

In 2010 bedraagt de forfaitaire heffing 77 euro per landbouwbedrijfsleider (per jaar). Deze wordt aangevuld door een variabel bedrag van 0,19% van de omzet, tot een maximum van 370.000 euro, en van 0,05% van het bedrag daarboven.

De financiering van de “formation continue” is totaal anders georganiseerd. Voor de landbouwbedrijfsleiders gebeurt deze in de vorm van een vormingsbijdrage (cotisation formation), die geïnd wordt door de Mutualité Sociale Agricole (MSA). Deze stort de bedragen door aan Vivéa. Concreet wil dit zeggen dat op basis van de bijdrage, en onafhankelijk van de hoogte ervan, een persoonlijk recht op vorming wordt verworven, waarvan men dan – onder bepaalde voorwaarden – kan genieten, in de vorm van een volledig of partieel voor zijn rekening nemen van de kosten door dit verzekeringsfonds.

De bijdrage is variabel en bedraagt in principe 0,45% van het driejarig gemiddelde van de persoonlijke inkomsten (onafhankelijk van het fiscaal regime). Voor 2010 wordt dus het gemiddelde genomen van de jaren 2009-2008-2007. Er zijn wel minimum- en maximumbedragen vastgesteld: deze liggen momenteel bij 34 en 178 euro (per jaar).

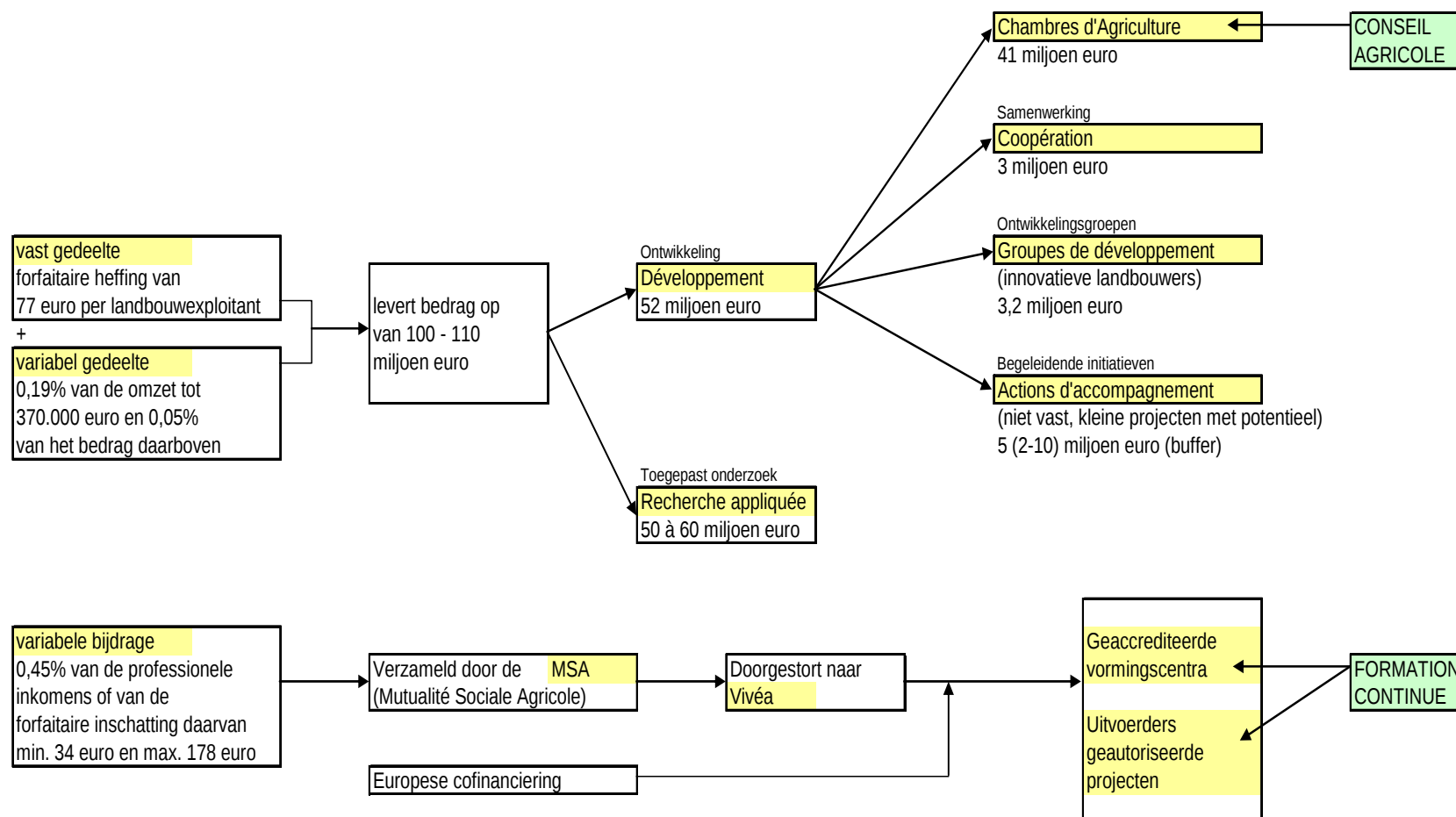
Ten slotte moet vermeld worden dat er in Frankrijk naar verluidt ook een weliswaar kleine belastingvermindering zou bestaan voor landbouwers die deelnemen aan vormingsprogramma's.

3.3.5. Speciale begeleiding voor starters

Sedert 2008 kunnen starters hun basisopleiding (Formation Initiale (FI)) aanvullen met een bijkomende vorming. Deze wordt uitgewerkt op basis van een gepersonaliseerd vormingsplan, een Plan de Professionnalisation Personnalisé (PPP). Op basis van de competenties die een starter al heeft weten te verwerven, en op basis van de soort landbouwactiviteiten dat hij aan de dag zou willen leggen, wordt door een daarvoor geaccrediteerde raadgever of consulent een persoonlijk vormingsplan uitgewerkt. Daarin wordt de nodige bijkomende vorming geëxpliciteerd. Zo'n vorming kan ietwat uitgesmeerd zijn in de tijd (maximum 3 jaar), maar kan ook na bijvoorbeeld 6 maanden al afgesloten worden. Er zit ook een verplichte maar erg korte bedrijfsstage in van 21 uur (of 3 dagen).

Deelnemen aan het PPP-systeem is facultatief. Op de circa 16.000 nieuwe vestigingen in Frankrijk in het jaar 2009, maakten wel meer dan 6.000 starters gebruik. De overheid geeft alleen dit soort vestigingssteun aan starters die van het systeem gebruik maken.

Figuur 9: Financieringsstructuur van de “conseil agricole” en “formation continue”

Bron: Afgeleid uit discussie met het Ministère de l’Agriculture et de la Pêche

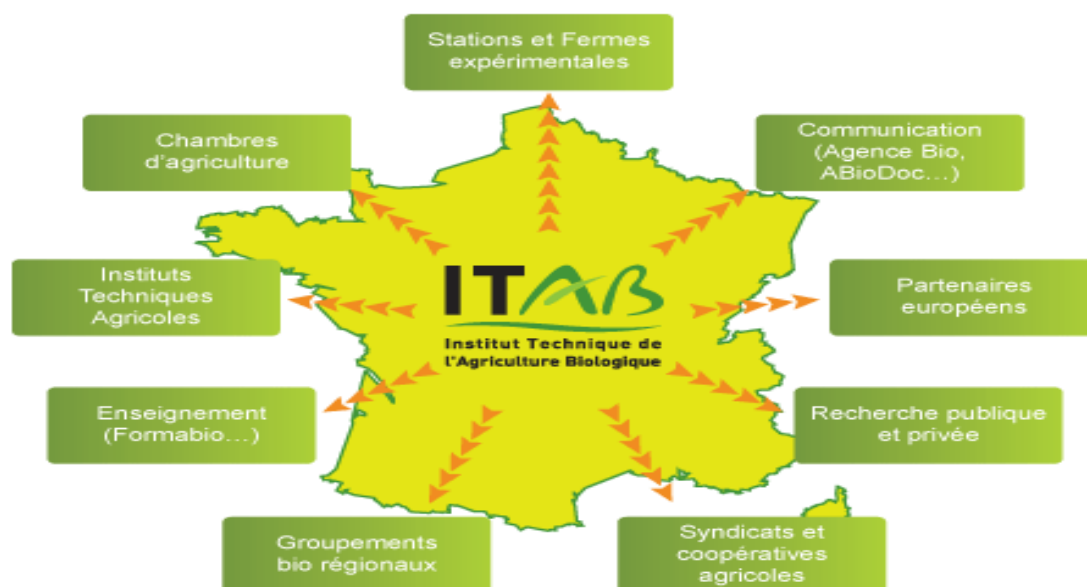
3.3.6. Met betrekking tot biologische landbouw

Voor de biologische landbouw in Frankrijk is het natuurlijk bijzonder belangrijk dat twee van de drie overheidsprioriteiten op het vlak van de “conseil agricole” naar biologische landbouw verwijzen. Dat is uiteraard een stevige steun in de rug om zich beter te kunnen integreren binnen het adviseringslandschap en biedt landbouwers die niet biologisch telen een gemakkelijke toegang tot informatie hierover en over de aspecten van omschakeling.

Vanuit het landbouwministerie zijn volgende structuren/organisaties erg belangrijk voor de verspreiding van kennis over de biologische teeltwijze: het ITAB, de Chambres d’agriculture, de GAB en de CIVAM.

Het Institut Technique de l’Agriculture Biologique (ITAB) is opgericht in 1982 en is een organisatie die de ontwikkeling van de biologische landbouw als doelstelling heeft. Sedert 1998 heeft het ITAB ook de opdracht om in te staan voor de coördinatie van het onderzoek/veldproeven en van de transfer van kennis met betrekking tot biologische landbouw. Het ITAB heeft 4 hoofdvestigingen en tracht als netwerk te opereren (zie Figuur 10).

Figuur 10: Het ITAB als spin in het netwerk

Bron: ITAB

Uit de figuur blijkt ook de koppeling met de Chambres d’agriculture. Deze is redelijk recent en is vanuit die hoek ook eerder schoorvoetend tot stand gekomen.

Van belang voor de ontwikkeling van de biologische landbouw zijn zeker ook de GAB (Groupements des Agriculteurs Biologiques), die vaak op departementaal georganiseerd zijn. Deze hebben onder meer als doel om de professionele bioproducenten te verenigen, structuur te brengen in de keten, de belangen van zijn leden te verdedigen ten aanzien van de overheid,

de vraag naar en het aanbod van biologische producten te ontwikkelen, programma's te coördineren en organiseren ter ondersteuning van de ontwikkeling van de biologische keten, distributiecircuit te helpen tot stand brengen.

De Centres d'Initiatives pour Valoriser l'Agriculture et le Milieu rural (CIVAM) werken onder de koepel van een nationale federatie en hun netwerk omvat 170 groepen in 15 regio's. Het netwerk is in de jaren '50 ontstaan vanuit het (landbouw)onderwijsmilieu. De beweging heeft zich opgebouwd rond waarden en doelstellingen die tot op vandaag actueel blijven: neutraliteit en verdediging van de autonomie en van gelijke kansen voor alle betrokkenen op het platteland, door de verspreiding van kennis.

3.3.7. Welke andere belangrijke informatiebronnen voor de landbouwer?

Erg belangrijk voor eerstelijnsadviesgeving zijn naar verluidt de "coopératives", waar landbouwers inputs aanschaffen en hun producten verkopen. Daartoe kunnen ook de CUMA (Coopératives d'Utilisation de Machinerie Agricole) gerekend worden. Daarvan zijn er zo'n 10.000-15.000 in Frankrijk. Gezamenlijk beschikken zij natuurlijk over heel wat informatie over de kwaliteit en de prijzen van landbouwmachines.

De CER (Centres d'Economie Rurale), een private speler waarop circa 250.000 landbouwers een beroep doen, wordt ook als erg belangrijk aangemerkt. Het accent ligt hier op een bredere visie en op het bedrijfseconomische.

3.3.8. Enkele trends

Er bestaat een trend tot het vormen van kleine netwerken (Groupes de développement agricole), waarbij landbouwbedrijven zich samen een consultant of een technisch specialist veroorloven. Onder voorwaarden bestaat de mogelijkheid dat zo'n expert ook gefinancierd wordt door de overheid.

Er bestaat een trend dat grotere bedrijven voor adviesverlening een beroep doen op private operatoren.

3.3.9. Meest opvallende vaststellingen

Begeleiding via 2 kanalen

Het betreft het onderscheid tussen de "conseil agricole" en de "formation continue", met aparte organisatie van deze kanalen en de financiering ervan.

Zoektocht naar de geschikte begeleidingstussenschakel

Typisch voor Frankrijk zijn de enorme nationale structuren, met sterke centrale aansturing, hiërarchisch wel omliggende tussenliggende niveaus, en uiteindelijk het lokale vlak. Dit sterke centralisme houdt stand en de grote lijnen van het beleid die organisaties worden aanvankelijk en in hoge mate door de top bepaald, maar het regionale niveau krijgt de laatste tijd gevoelig meer vrijheidsgraden voor het vertalen van dit beleid naar de eigen landbouwer toe. Het betreft hier de zoektocht naar de beste tussenschakel om het beschikbare vormingsaanbod en de gewenste begeleidingsvraag op een efficiënte en effectieve wijze aan elkaar te koppelen.

Financiële responsabilisering

De Franse landbouwer draagt zelf in hoge mate bij tot de financiering van het vormings- en adviseringsaanbod. Voor de “conseil agricole” gebeurt dit via een heffing op de omzet, voor de “formation continue” door middel van een soort op het inkomen berekende sociale bijdragen. Bij de “formation continue” kunnen evenwel ook Europese middelen worden aangesproken. Te onthouden zijn hier dus zowel het aspect van de financiële responsabilisering zelf als de wijze waarop dergelijke responsabilisering zou kunnen gebeuren.

Rol van de overheid

De rol van de Franse overheid spitst zich op dit moment vooral toe op: strategie-beleids-prioriteiten, administratieve en financiële controle, en certificering en borging van begeleidingen en opleidingen en van de instanties die daarvoor moeten instaan. De rol van de overheid is er dus vooral een van gids-herder-bewaker-scheidsrechter, op nadrukkelijke vraag ook van de sector: help ons de sectorgelden goed te beheren en optimaal te gebruiken. In de gesprekken kwam tot uiting dat de overheid mede bestaansrecht ontleent aan en appreciatie krijgt voor haar rol als onafhankelijke adviseur/begeleider.

Gepersonaliseerd vormingsplan voor starters

Te onthouden is het idee van het gepersonaliseerde vormingsplan voor starters en de mogelijke koppeling met overheidssteun voor deze vorming/begeleiding of met vestigingssteun na het succesvol afsluiten ervan.

De klemtoon op bio

Biologische landbouw is voor de Franse overheid een topprioriteit op het vlak van begeleiding.

3.4. Inzichten over de begeleiding van de landbouw in Noordrijn-Westfalen

3.4.1. Opmerking vooraf

Het is belangrijk vooraf duidelijk aan te geven dat de geschetste situatie eigen is aan Noordrijn-Westfalen en niet representatief is voor Duitsland. Tussen Duitse deelstaten bestaan immers zeer grote verschillen in de organisatie en financiering van de advisering/begeleiding.

Sommige deelstaten beschikken inderdaad over “Landwirtschaftskammern” (Landbouwkamers) die een hele reeks adviseringstaken op zich nemen en andere – bijvoorbeeld de vroegere Oost-Duitse deelstaten – hebben deze helemaal niet. In sommige deelstaten – zoals Beieren – wordt de begeleiding grotendeels door de overheid gefinancierd, terwijl dit in Noordrijn-Westfalen slechts in erg beperkte mate gebeurt, nagenoeg beperkt namelijk tot de Europese steun die daarvoor vanuit de Europese plattelandsverordeningen gemobiliseerd kan worden. In het voormalige Oost-Duitsland is private begeleiding sterk vertegenwoordigd en nog in opmars. Dat is het gevolg van de gemiddelde bedrijfsstructuur: landbouwbedrijven in deze deelstaten zijn doorgaans veel groter dan die uit de voormalige West-Duitse deelstaten en nemen de organisatie van het nodige advies vaak zelf ter hand.

3.4.2. Organisatie van de begeleiding/advisering

De bedrijfsbegeleiding zoals we die nu kennen, ontwikkelde zich vanuit de naoorlogse doelstelling om de bevolking beter te voorzien van voedingsmiddelen. Om hierin te slagen, moesten boeren voldoende geïnformeerd worden over de laatste stand van de techniek.

Deze taak werd gelegd bij de “Landwirtschaftskammer Nordrhein-Westfalen”, op basis van een wettelijk kader (Landwirtschaftskammergesetz). De Landbouwkamer heeft in feite een dubbele rol: enerzijds vervult ze eigen taken in zelfbestuur, anderzijds vervult zij taken in opdracht van de overheid, waarvoor dan beheerskosten worden aangerekend. Zo heeft zij bijvoorbeeld de vorming op zich genomen voor een 10-tal groene beroepen, is ze verantwoordelijk voor de omzetting van de GLB-hervorming en de uitbetaling van steunmaatregelen, en adviseert zij op het vlak van marketing, bedrijfseconomie, leefmilieu, ... Er is dus heel wat afstemming vereist tussen de overheid en de Landwirtschaftskammer. Voor de buitenwereld is niet steeds even duidelijk of de Landbouwkamer uit eigen beweging handelt, in opdracht van de overheid, of juist in symbiose of vanuit gezamenlijkheid.

Het aandeel deelstaatmiddelen in de begrotingsuitgaven van de Kammer is daarom erg belangrijk. In 2003 bijvoorbeeld bestond het jaarbudget van circa 180 miljoen euro uit 50% deelstaatgelden, 10% (hoofdelijke) toeslagen per lid en 40% andere vergoedingen en betalingen. Het jaarlijkse lidgeld (Umlage der Kammer) is wettelijk verplicht en is voor 2010 wettelijk vastgelegd op 0,0065 van een bepaalde per bedrijf berekende eenheidswaarde. In de praktijk gaat het om een bedrag dat ergens tussen de 300 à 600 euro ligt (gemiddelde tegen de 400 euro). Op dit moment betalen circa 47.500 landbouwbedrijven zo'n verplichte toeslag.

Niet alle bedrijven zijn daar gelukkig mee. Enerzijds willen vooral de zeer grote bedrijven liever afzien van deze toeslag omdat zij verder geen gebruik maken van de Kammer en hun heil meer zoeken in private advisering. Anderzijds zien ook de stoppers of bijna-stoppers deze toeslag niet zitten, omdat zij niet meer in advisering willen investeren.

Vanaf 2004 ontstond een kritische situatie toen de deelstaatsmiddelen drastisch ingeperkt moesten worden, temeer daar 75% van de uitgaven van de Kammer personeelsuitgaven betreffen. Taken zoals advisering/begeleiding moesten meer in eigen beheer worden genomen, wat alleen maar mogelijk was door de kost aan de landbouwer te verhogen. Waar de individuele advisering oorspronkelijk gratis was en sedert de jaren '90 op 30 euro/uur was gebracht, werd deze vanaf 1 januari 2009 meer dan verdubbeld, tot 65 euro/uur.

Vanuit de Landwirtschaftskammer valt te horen dat zij op dit moment in actieve advisering voorzien voor ongeveer de helft van de landbouwbedrijven die in Noordrijn-Westfalen in hoofdberoep worden uitgebaat. In de praktijk komt dat neer op circa 12.000 bedrijven.

3.4.3. Begeleidingsaanbod van de Landwirtschaftskammer

Gebruik maken van dit begeleidingsaanbod brengt bijkomende kosten met zich mee en staat los van de eerder vermelde toeslag.

Anno 2010 kost een zogenaamd basispakket (Basisangebot) 230 euro per jaar en behelst dit: een regelmatige fax met de belangrijkste informatie over een bepaalde bedrijfstak, telefonisch advies voor deze bedrijfstak met gegarandeerde toegang tot een vakspecialist, en twee tot drie groepsbijeenkomsten. Participatie bij een ondernemerskring (Unternehmerkreis) biedt de mogelijkheid voor regelmatige kennisuitwisseling met een relatief beperkte groep collega's, gemodereerd en verdiept door een competente vakexpert. Doorgaans ligt de prijs hier op 65 euro per persoon en per bijeenkomst. Bij bedrijfsindividuele advisering (Individualberatung of "freie Stunden") staan het bedrijf en de (vooral technische) vragen van de bedrijfsleider in het middelpunt. Welke thema's aan bod komen, wordt uiteraard eerst afgesproken. Het gangbare tarief is hier 65 euro/uur. Land- en tuinbouwers kunnen zich ook abonneren op actuele specifiek gerichte informatie (per fax of e-mail) per onderwerp (Infodienste). Een eerste abonnement kost hier normaal gezien 130 euro. Voor bijkomende thema's kan de prijs zakken naar 85 of 75 euro/dienst.

Specifiek is tevens bedrijfseconomische advisering mogelijk, of financiële, of met betrekking tot bedrijfsovername of -overname, en worden ook vervolmakingsopleidingen en allerlei evenementen georganiseerd. Gevraagd zijn hier zeker de economische evaluaties op niveau van een bepaalde bedrijfstak, met doorrekening van alle kosten en minimumprijsberekeningen.

Gevraagd naar welk bedrag een landbouwer gemiddeld zoal besteedt aan advisering, schatte de vertegenwoordiger van de Kammer dat toch al gauw op een 800-900 euro. Nagenoeg de helft van dit bedrag wordt daarbij besteed aan individueel en eerder technisch advies op het bedrijf en ongeveer een kwart aan een op de bedrijfstak toegespitst basispakket (230 euro). Bij het besteden van de rest van het adviesgeld gaat erg veel aandacht naar de economische evaluatie van de (hoofd)bedrijfstak.

Hoewel er consultants zijn die zowel het productietechnische als het bedrijfseconomische voor hun rekening nemen, is het veelal toch zo dat dit soort advisering door verschillende personen wordt verzorgd.

3.4.4. Arbeids- of ondernemerskringen

Het fenomeen arbeids- of ondernemerskring of –groep (Arbeitskreis – Unternehmerkreis) is ontstaan in de jaren '90. Binnen een bepaalde bedrijfstak werden landbouwers (bijvoorbeeld een 60-tal) gegroepeerd rond een consultant. Er wordt vastgesteld dat de deelnemers van de toen samengestelde groepen soms de neiging hebben om gaandeweg uit elkaar te groeien. Dat is vaak het geval doordat sommige landbouwers echt vooruit willen terwijl andere ter plaatse blijven trappelen (en misschien voor het sociale contact tot zo'n groep zijn toegetreden). Daarom moeten groepen soms opnieuw samengesteld worden om de interne dynamiek te kunnen behouden. De meer op innovatie gerichte bedrijven zouden elkaar op deze wijze ook beter kunnen vinden.

Er is ook vastgesteld dat het soms moeilijker is om mensen samen te brengen die elkaars burens zijn, omdat vaak dan toch het concurrentieaspect interfereert. Er blijkt een soort optimum te bestaan tussen niet te dicht en niet te ver, want dit laatste zou dan weer logistieke problemen opleveren.

De ervaring leert ook dat het groeperen van landbouwers rond een bepaald thema of een bepaald probleem beter werkt dan rond een algemeen onderwerp.

Naar verluidt zouden op dit moment adviesgroepen georganiseerd kunnen worden voor een (bijna duizelingwekkend aantal van) 300-tal producties.

Er is veel interesse voor een bedrijfseconomische vergelijking binnen een bepaalde bedrijfstak (bijvoorbeeld: varkenshouderij). Een groep landbouwers kan dan een raadgever inhuren via betaling aan de Kammer.

Het heeft in elk geval een hele omschakeling in het denken vereist voor landbouwers om te beseffen dat advisering niet op leefbare wijze georganiseerd kan worden als daar geen extra kosten voor mogen worden aangerekend. Anderzijds heeft de betaling voor advies ook voordelen: landbouwers stellen meer eisen aan de kwaliteit van het advies en de adviesverleners zijn verplicht om zich permanent bij te scholen en te herbronnen. De begeleiding wordt dus nog professioneler. Als het advies zijn nut bewijst, hebben landbouwers doorgaans geen probleem om ervoor te betalen.

3.4.5. Andere spelers en rol van de overheid

In vergelijking met de Landwirtschaftskammer zijn de landbouworganisaties actiever op het vlak van landbouwboekhouding en het bedrijfseconomische. Er is veel aandacht voor de problematiek van starters en van vennootschapsvorming. De landbouworganisaties zijn vaak ook het aanspreekpunt voor belastingtechnische vragen en juridische en wettelijke aspecten.

Er kan ook een trend naar privatisering van de begeleiding worden waargenomen naarmate deze advisering meer naar het bedrijfseconomische neigt. Bij productietechnische of leefmilieuaspecten komt snel een grotere implicatie van de overheid in beeld. Dit kan gebeuren door het maken van regelgeving (verbieden of gebieden) of door begeleiding/advisering (vaak voor niet verplichtende, leefmilieugerelateerde aspecten).

Maar de “bereidheid om te betalen” vanwege de landbouwers helpt mee bepalen tot waar de rol van de overheid moet gaan. Zo is duidelijk dat deze rol erg belangrijk wordt, wanneer geoordeeld wordt dat nieuwe initiatieven (Landesinitiatieven) ontwikkeld moeten worden op domeinen als leefmilieu, natuur, consumentenbescherming en platteland. In Noordrijn-Westfalen is daarom budgettaire ruimte gecreëerd (tot circa 5,5 miljoen euro/jaar) voor dergelijke initiatieven (projecten) op het vlak van advisering enerzijds en van onderzoek anderzijds.

Met betrekking tot advisering gaat het om volgende thema's:

- watercoöperaties (1,1 miljoen euro/jaar);
- plantgenetische hulpbronnen (100.000 euro/jaar);
- advisering met betrekking tot niet vermarktbare milieuprestaties van de landbouw (300.000 euro/jaar);
- regeneratieve vormen van energie en energie-efficiëntie (380.000 euro/jaar);
- genetische verscheidenheid en duurzame dierfokkerij (300.000 euro/jaar);
- vermijden van voederschotten door gerichte voederstrategieën (500.000 euro/jaar);
- in stand houden van in hun bestaan bedreigde bedrijven (200.000 euro/jaar);
- ontsluiten van nieuwe activiteitsgebieden voor landelijke ondernemersfamilies (en bijdrage tot consumenteninformatie) (500.000 euro/jaar).

Bij elk van deze thema's horen dan een reeks deelaspecten waarvoor advisering aangeboden kan worden.

Op het vlak van het flankerend onderzoek zijn volgende onderwerpen geselecteerd:

- flankerend onderzoek in verband met de wetgeving bij bemesting en plantenbescherming (520.000 euro);
- leefmilieu ontziende en diervriendelijke productie van dierlijke producten ((740.000 euro);
- maatregelen voor het behoud van de bijenhouderij in Noordrijn-Westfalen (150.000 euro).

3.4.6. Met betrekking tot biologische landbouw

Van alle Duitse deelstaten heeft Noordrijn-Westfalen wellicht de meest op biologische landbouw gerichte ontwikkeling gekend.

Op dit moment zijn er in de deelstaat circa 3.000 Öko-(of bio-)bedrijven (meer dan 6% van de landbouwbedrijven). Daarvan zijn er 1.700 bedrijven vooral gericht op biologische productie, terwijl de 1.300 andere meer actief zijn op het vlak van verwerking. In Noordrijn-Westfalen is nagenoeg 4,4% van de landbouwoppervlakte biologisch, wat neerkomt op circa 67.000 ha. Bijna 80% van deze oppervlakte is zogenaamd “Grünland”, voornamelijk voor diervoeder bestemd grasland.

Kenmerkend voor Noordrijn-Westfalen is een advisering door middel van 2 zuilen. De begeleiding van biologisch telende landbouwbedrijven is 18 jaar geleden opgestart door de zogenaamde Öko-Verbände (belangenverenigingen van biologische telers). Daarvan zijn er 4 met zetel in de deelstaat: Biokreis, Bioland, Demeter en Naturland. Deze verenigingen vertegenwoordigen de eerste zuil en zijn in het verleden projectmatig gefinancierd, zowel wat betreft de advisering van al biologische producerende bedrijven als voor de bedrijven in omschakeling. De begeleiding van biobedrijven door de Landwirtschaftskammer vertegenwoordigt de tweede zuil. Deze is veel recenter tot stand gekomen.

Voordeel van dit systeem is zeker de concurrentie tussen beide. Nadeel is wellicht toch een zeker overlap en dus dubbel gebruik. Het moet wel gezegd dat de Öko-Verbände hun sterkte vooral ontleen uit de basisbegeleiding (inclusief omschakeling, wetgeving) en de vermarkting, terwijl de Landwirtschaftskammer zich meer toespitsen op het economische en de bedrijfsvoering. Beiden verstrekken uiteraard productietechnische informatie.

De fundamenteen voor de begeleiding/advisering voor de plantenteelt worden gelegd in het onder de universiteit Bonn ressorterende Institut für Ökologischen Landbau met zijn onderzoeksstation Wiesengut (www.iol.uni-bonn.de).

Het netwerk van voorbeeldbedrijven (Leitbetriebe) dat in 1993 als project is opgestart, wordt ondertussen als zeer belangrijk beoordeeld voor de verdere ontwikkeling en de begeleiding van bioboeren of bioboeren in spe. Deze worden door de deelstaat via de Landwirtschaftskammer ondersteund. Over heel Noordrijn-Westfalen gaat het om 31 bedrijven (Figuur 11). Op deze bedrijven vinden ook wetenschappelijke proeven plaats, maar ze zijn toch vooral praktijkgeoriënteerd, met demonstraties bijvoorbeeld.

Figuur 11: Spreiding van de bio-voorbeeldbedrijven in Noordrijn-Westfalen

Bron: MUNLV

Op drie locaties wordt eveneens met ondersteuning van de Landwirtschaftskammer gewerkt op respectievelijk biologische melkveehouderij, varkenshouderij en leghennenhouderij. Advisering is ook beschikbaar voor biologische tuinbouw en sierteelt.

Erg uitgebreid is het internetportaal voor biologische landbouw in Noordrijn-Westfalen op: www.oekolandbau.nrw.de. Een nationaal portaal bestaat eveneens (www.oekolandbau.de), maar sommige deelstaten hebben dus een eigen portaal ontwikkeld. Speciale aandacht wordt daarbij gevraagd voor de rubriek “Beratung” (adviesing/begeleiding) en voor de rubriek “Bildung” (vorming), waarin verwezen wordt naar de Fachschule für Ökologischen Landbau.

Tot slot volgen nog enkele algemene bemerkingen:

- bioboeren treffen zich doorgaans onder elkaar en veel minder met de “gangbare” collega’s;
- er bestaat een trend vanwege de “oudere” bioboeren om trouw te blijven aan de Bio-Verbände, terwijl de jongere garde of diegenen die pas recent hebben omgeschakeld zich toch meer richten naar de Landwirtschaftskammer.

3.4.7. Aanbevelingen uit een enquête bij bioboeren

Een tevredenheidsenquête uit 2004 met betrekking tot de advisering van bioboeren levert enkele interessante aanbevelingen op. Deze worden hierna samengevat en zijn sterk gerelateerd aan de tweezuilenstructuur van de advisering van de biologische landbouw in de deelstaat:

- boeren wensen een *duidelijke taakverdeling* bij de begeleiding tussen Öko-Verbände en Kammer;
- boeren wensen een *duidelijk overzicht* van alle bij de advisering op het vlak van biologische landbouw betrokken *actoren*; er is toen voor gekozen om een informatieboekje met de nodige informatie over alle consultants ter beschikking te stellen;
- de *bereikbaarheid* verhogen: hierbij werd toen gedacht aan een “adviseur van de maand”; die zou alle vragen ofwel zelf beantwoorden ofwel ervoor zorgen dat deze bij de juiste persoon terechtkomen;
- *transparantie* bij de begeleiding; omdat bioboeren zich vaak zowel bij de Kammer als bij de Bio-Verbände laten adviseren, willen de betrokken organisaties deze informatie ook uitwisselen (uiteeraard met toestemming van de betrokken bedrijven);
- *afstemming* van de evenementen/seminaries/bijeenkomsten; er wordt ook getracht om de data voldoende vroeg bekend te maken;
- belangrijke thema’s of *zwaartepunten* bij de advisering *samen* aanpakken.

Boeren sturen dus vooral aan op duidelijkheid, bereikbaarheid en afstemming, op gezond verstand als het ware.

3.4.8. Meest opvallende vaststellingen

Begeleiding is een taak van de Landwirtschaftskammer

De overheid heeft zich al geruime tijd uit de begeleiding/advisering teruggetrokken en heeft deze taak uitbesteed aan de Landwirtschaftskammer. Er blijft wel budgettaire ruimte voor het ontwikkelen van “initiatieven”. Bij de landbouwers is het besef moeten groeien dat advisering haar prijs heeft. Deze prijs wordt ondertussen ook doorgerekend door zowel private als bij de overheid aanleunende organisaties.

Een grote menukaart, maar wel betalen

De menukaart voor advisering is erg uitgebreid: telefonisch, per fax, ..., individueel, in groep, ..., op het eigen bedrijf, op een ander bedrijf in groep, op neutraal terrein, ..., meer algemeen, productietechnisch, bedrijfseconomisch, ..., bio, niet-bio, ... Het feit dat hier telkens een prijskaartje aan verbonden is, schrikt landbouwers blijkbaar niet (meer) af. Wél worden hogere eisen gesteld aan de kwaliteit van de advisering. Veel landbouwers kiezen voor een mix van diverse begeleidingsinstrumenten.

Een generieke heffing ten voordele van de Landwirtschaftskammer

De wettelijk vastgelegde hoofdelijke inning ten voordele van de Landwirtschaftskammer is op zijn minst bijzonder te noemen. Zo’n heffing is historisch gegroeid, maar niet alle bedrijven zijn er gelukkig mee (grotere bedrijven, stoppers).

Unternehmerkreise

Veel potentieel wordt gezien in de ondernemerskringen. Voor een goed functioneren ervan blijkt het belangrijk om voldoende aandacht te besteden aan hun samenstelling en de doelstelling duidelijk te formuleren.

Tweezuilige begeleiding van de biologische landbouw

In Noordrijn-Westfalen is de biologische landbouw erg goed bedeed. Daardoor is een soort tweezuilig adviseringssysteem kunnen ontstaan dat zich ook weet te handhaven. Toch vragen de biolandbouwers zelf vooral meer duidelijkheid hierover en een betere afstemming.

Ook de onderzoeks- en kennisverspreidingsinfrastructuur voor de biolandbouw is eerder voorbeeldig te noemen. Naar verluidt gaat van het netwerk van biovoorbeeldbedrijven een sterk stimulerende werking uit.

Werk aan de winkel op ICT-gebied

Er is bezorgdheid over het toch nog relatief beperkte gebruik van de pc en het internet voor adviseringsdoeleinden.

4. Besluiten en aanbevelingen

4.1. Algemene observaties

Het is opgevallen dat zeer veel personen zicht hebben op bepaalde deelaspecten van wat allemaal onder de vlag advisering/begeleiding zou kunnen vallen, maar dat er veel minder inzicht bestaat over het totale plaatje voor Vlaanderen. Deze studie komt daar deels aan tegemoet door daarvan een overzicht te geven.

Zo'n schets gaat niet dieper in op het belang voor de landbouwer en de kwaliteit van elk van de opgenomen adviseringsvarianten. Zij toont wel dat het adviseringslandschap onoverzichtelijk is, geen welomlijnde structuur heeft, en dat er veel overlap mogelijk is tussen de activiteiten van de toelevering (in brede zin), het vervolg van de keten na de productie, de landbouworganisaties, de overheid, de onafhankelijke private operators die advies aanbieden, enz. Het resultaat is een aanbod dat zeer divers en uitgebreid is, maar waaruit geen echte visie of strategie naar voren komt.

De landbouwadviesnemer betaalt in Vlaanderen vaak niet de volledige kostprijs. In veel gevallen zit het advies “ingebakken” in een systeem van dienstverlening en/of klantenbinding vanwege de adviesverstrekker, zit het gedeeltelijk begrepen in het lidmaatschap van een landbouworganisatie of maakt het deel uit van inspanningen van de overheid om bepaalde technologieën meer ingang te doen vinden. Betalend advies zit wel in de lift, vooral bij grotere en meer gespecialiseerde bedrijven, vooral in de (glas)tuinbouw.

Een vergelijking met een selectie van buurlanden (Nederland, Frankrijk, Noordrijn-Westfalen) leert dat de organisatie- en financiële structuur waarbinnen advisering plaatsvindt – en zeker van dat deel van de advisering waarbinnen de overheid een rol wil blijven spelen – onderling zeer sterk verschilt. Dat is enerzijds merkwaardig, omdat de doelstelling – namelijk het streven naar een performante en duurzame landbouw – op kleine nuances na dezelfde is. Het is ook merkwaardig omdat het uiteindelijk toch om buurlanden gaat en men daarom zou kunnen veronderstellen dat de verschillen beperkt blijven. Anderzijds hebben de adviseringssystemen in de respectieve landen zich onafhankelijk van elkaar ontwikkeld, zijn zij organisch tot stand gekomen en zijn er in de loop van hun geschiedenis op diverse tijdstippen andere accenten gelegd.

Het is daarom onmogelijk deze systemen rechtstreeks met elkaar te vergelijken of om het ene systeem door het andere te vervangen. Dat was ook niet het opzet van deze studie. Wel is het nuttig om stil te staan bij de opmerkelijke verschillen en bij enkele ideeën die misschien ook in Vlaanderen hun nut zouden kunnen bewijzen. De nood aan begeleiding en advisering bij de landbouwers is immers reëel en verwacht wordt dat deze behoefte in de toekomst nog zal stijgen. Een internationale vergelijking is dan geschikt om interessante nieuwe ontwikkelingen aan het licht te brengen.

4.2. Inspiratie uit Nederland

In Nederland ligt de klemtoon meer op het *ondernemer zijn* dan op het uitoefenen van het beroep van landbouwer. Vanuit die optiek is het logisch dat zo'n ondernemer zelf op zoek gaat naar kennis, eerder dan dat de overheid op zoek gaat naar landbouwers bij wie ze kennis kwijt kan. Kennis heeft daarbij haar prijs en wordt als een investering beschouwd waarvan de kost kan worden ingebracht in de boekhouding. Als gevolg van deze kost mogen ook hoge eisen gesteld worden aan de kwaliteit ervan. Private adviesdiensten kunnen op deze wijze meer in beeld komen, maar het is uiteraard ook knokken om de gunst van de klant (zowel op het vlak van prijs als van kwaliteit). Er is ook een trend naar erg gespecialiseerd advies.

Deze basisinstelling belet niet dat de *overheid* een “*eigen programma*” heeft. Dat wordt vormgegeven via een beperkt aantal steunregelingen, met jaarlijks vastgelegd budget, en vaak op basis van tenderprocedures.

Toch wordt vastgesteld dat het *afbouwen* van de overheidsvoorlichting en de overheidsinbreng bij het praktijkonderzoek toch ook een *leegte heeft nagelaten*. Dat uit zich nog het best wanneer vanuit het beleid grote doelen worden gesteld (bijvoorbeeld een 100% duurzame veehouderij tegen 2023) en tegelijkertijd wordt vastgesteld dat er heel wat schort op het vlak van kenniscirculatie en vooral van kennisdoorstroming. Het is zeer de vraag of financiële stimulansen alleen tot het vooropgestelde resultaat zullen leiden. Al moet natuurlijk gezegd dat deze voornamelijk fiscale stimulansen stevige hefboomen zijn (bijvoorbeeld milieu-investeringsaftrek (MIA), energie-investeringsaftrek (EIA), ...). Voorwaarde is wel dat er winst kan worden gemaakt. Het is ook handig wanneer deze winst ook in de tijd kan worden uitgesmeerd.

Deze gepercipieerde “*leegte*” wordt enerzijds *gerelativeerd*. De *kennisnoden zijn veranderd* en er is minder vraag naar het tegen een zo laag mogelijke prijs produceren voor een bulkmarkt. Er is meer sprake van verbreding en differentiatie van de vraagstelling vanuit de agrosector. Gedacht wordt dat een publieke voorlichtingsdienst met een min of meer verborgen duurzaamheidsagenda niet zomaar vertrouwd zou worden door de agrarische ondernemers. De publiek gefinancierde allround-begeleiders hebben plaats moeten maken voor inhoudelijke specialisten en voor procesbegeleiders en netwerkfacilitators. Publieke voorlichters verhouden zich ook minder goed met de wens en noodzaak van private partijen om zich te onderscheiden in de markt. En de agrarische ondernemer is zelf ook geëvolueerd: hoger opgeleid, vaak goed zijn weg kennend in binnen- en buitenland, vertrouwd met “netwerken”, en veel informatie, kennis en inzichten vergarend via e-mail en internet.

Anderzijds wordt ijverig gewerkt aan het *opvullen van deze “leegte”*. Het is ook geen nieuw probleem, deze omzetting van het gesubsidieerde fundamentele onderzoek naar product- en procestoepassingen, dit wegwerken van de bottleneck naar concrete toepassingen en producten. Het belang van ondernemerschap, de verspreiding van kennis, het toepasbaar maken van fundamentele kennis en het opstellen van innovatieagenda's voor onderzoek worden in alle sectoren als belangrijke speerpunten genoemd (Van Galen M. & Verstegen J., 2008). Op volgende aspecten wordt in deze context dieper ingegaan: ondernemersnetwerken, afstemming en samenwerking binnen het groene onderwijs, meer zuurstof voor het huidige kennissysteem, en ondertussen al denken aan het kennissysteem van de toekomst.

Het belang van *ondernemersnetwerken* wordt door veel betrokkenen onderschreven. Over het algemeen wordt gesteld dat de huidige netwerken bijdragen aan het bevorderen van

ondernemerschap en het toepasbaar maken van kennis. De diffusie van kennis naar een grote groep bedrijven blijft echter veelal achterwege. Dat is zeker een aandachtspunt voor het beleid, ook al omdat heel wat middelen worden gemobiliseerd om deze netwerken te ondersteunen. Vanuit de praktijk is eveneens te horen dat de hoeveelheid informatie en de diverse manieren waarop die informatie aan de ondernemers wordt aangeboden eveneens een punt van zorg is. Er zou gevaar bestaan voor “informatieoverload”. Het is ook lastig om de geestdrift binnen een groep over een langere periode levendig te houden.

Veel wordt verwacht van een *betere afstemming en samenwerking binnen het groene onderwijs* (aan landbouw of natuur gerelateerd onderwijs). Enerzijds is sprake van de Groene Kennis Coöperatie, een innovatieplatform waar groene onderwijs- en onderzoeksinstellingen samen met bedrijfsleven en maatschappij werken aan kenniscirculatie en benutting van groene kennis. Anderzijds gaat het ook om samenwerking tussen en binnen onderwijstypes. Zo is bijvoorbeeld sprake van betere afstemming tussen hogescholen onderling (agrarisch en technisch) en samenwerking met universiteiten. Hogescholen zijn vaak beter in staat om snel en resultaatgericht te reageren op de vaak betrekkelijk praktische, minder wetenschappelijke vragen vanuit de sector op het gebied van vernieuwingen en verbeteringen.

Er wordt creatief gekeken naar het *huidige kennissysteem* en gezien hoe daaraan positieve impulsen kunnen worden gegeven of hoe gepercipieerde handicaps kunnen worden ingeperkt of weggewerkt. Op deze wijze wordt getracht *meer zuurstof* te geven aan het huidige kennissysteem, maar zonder dit systeem zelf te veranderen.

Daarnaast wordt ook gezocht naar een *nieuwe balans tussen sectoren (ondernemers), overheden, kennisinstellingen (onderzoek), (groen) onderwijs en de omgeving (maatschappij)*. Gedacht wordt aan een regionale invulling daarvan, aan een regionale agenda, die moet leiden tot grotere gedragenheid voor de landbouw, betere benutting van beschikbare kennis door de 5 spelers, en zelfs tot kennisco-creatie, het samen creëren van nieuwe kennis. Dit zijn uiteraard denkpistes op langere termijn, maar het is goed hier te durven over discussiëren. Het is namelijk zo dat de rollen van de 5 spelers over de laatste decennia sterk geëvolueerd zijn en dat daardoor ook de onderlinge relaties zijn gewijzigd. En het is zeker nuttig dat elke speler zich over die geëvolueerde rol bezint, deze eventueel in vraag stelt en ook kijkt naar wat deze in de toekomst zou kunnen of moeten zijn. Een en ander zal ook effect hebben over de wijze waarop of de metastructuur waarbinnen de spelers met elkaar omgaan.

Belangrijk vanuit Nederland is zeker ook het besef dat een *leven lang leren* onontbeerlijk is voor de agrarische ondernemer van de toekomst en dat het gebruik van *ICT* (en in elk geval van de computer) daar een onlosmakelijk deel van uitmaakt.

4.3. Inspiratie uit Frankrijk

Opvallend voor Frankrijk is het naast de private adviesdiensten bestaande *tweekanalensysteem* voor enerzijds de “conseil agricole”, die nauw aansluit bij de dagdagelijkse praktijk van de landbouwer, en de “formation continue”, die daar meer los van kan staan.

Beide systemen worden financieel gevoed vanuit de landbouwsector zelf, de eerste onder vorm van een heffing op de omzet, de tweede in de vorm van een “vrijwillig verplichte”

sociale bijdrage op basis van het inkomen. Zo'n systeem is uiteraard niet te kopiëren, want is organisch gegroeid, maar duidt toch op een grotere *financiële responsabilisering* vanwege de landbouwers zelf. Of deze dat ook zo percipiëren is natuurlijk een andere zaak. Feit is wel dat de afhoudingen een stimulans zijn om geregeld aan een of andere begeleidingssessie mee te doen (want zo wordt van het afgeroomde bedrag toch minstens een deel gerecupereerd).

De *impact van de overheid* op de inhoud van de advisering is duidelijk sterker bij de “formation continue”. Maar ook bij de “conseil agricole” is hij belangrijk, aangezien een deel van de thema's vanuit de overheid wordt opgelegd en ook zo wordt vastgelegd in een protocol voor 5 jaar tussen overheid en sector, dat via de Chambres d'Agriculture (de sector dus) ten uitvoer wordt gebracht.

Van belang is tevens dat deze *protocollen op regionaal niveau* worden opgemaakt. Dat is nieuw en is een trendbreuk omdat in Frankrijk de gewoonte bestond om alles centraal af te spreken en de uitvoering daarvan dan via erg piramidale structuren tot bij de basis te brengen. Het is ook een indicator voor de zoektocht naar het geschikte niveau of de beste tussenschakel om de adviesvragen vanuit de praktijk te koppelen aan het vormingsaanbod. Er is ook duidelijk gekozen voor het regionale en niet voor het departementale niveau, omdat dit dan weer tot te veel versnippering zou leiden. Deze regionale tendens komt ook tot uiting bij de organisatie van de “formation continue”, waarbij deze vorming door Vivéa, het “fonds voor de vorming van de landbouwondernemers” ook door middel van regionale comités gestalte wordt gegeven. Te onthouden is in elk geval het inbouwen van vrijheidsgraden op regionaal vlak, om tegemoet te komen aan regionale noden en specificiteiten.

Hoewel de *overheid* in dit systeem geen uitvoerder is, is haar rol toch erg belangrijk. De overheid moet de regionale protocollen voor de “conseil agricole” goedkeuren en opvolgen, zij bepaalt mee de *strategie* en oefent daar een sterke invloed op uit. De overheid *controleert het beheer van de (sector)fondsen*, zorgt voor *Europese co-financiering* waar mogelijk, *certificeert instellingen die begeleidingsprogramma's* aanbieden en waarborgt de inhoud en het niveau daarvan. Op het eerste gezicht oogt deze overheidsinbreng overdreven, omdat het toch grotendeels om gelden van de landbouwers zelf gaat. Bij nader toezien wordt hier echter de rol geapprecieerd van een overheid die objectief probeert te zijn, de weg vooruit aangeeft, processen bewaakt en af en toe scheidsrechter speelt.

Interessant is zeker ook het *begeleidingsprogramma voor starters* (en dat zijn er jaarlijks nogal wat in Frankrijk). Starters die van dit programma gebruik willen maken, kunnen op basis van hun al geabsorbeerde kennis en van hun toekomstplannen een aangepast pakket bijkomende vorming bekomen. Het (succesvol) afsluiten van de vorming geeft daarna ook de toegang tot vestigingssteun. De Franse overheid meent inderdaad dat een goede opstart cruciaal is voor het succesvol beheren van een landbouwbedrijf, en nog des te meer naarmate de sector kapitaliseert (vaak meer financiële middelen nodig zijn) en de agrarische ondernemer veel zelfstandiger dan vroeger zijn mannetje moet kunnen staan.

4.4. Inspiratie uit Noordrijn-Westfalen

Naast de private adviesdiensten en operators is begeleiding in Noordrijn-Westfalen een zaak van de *Landwirtschaftskammer*. De overheid heeft deze taak als het ware uitbesteed in medebeheer.

De *overheid* is echter ook zelf actief door middel van de zogenaamde “*eigen initiatieven*”, waarvoor een aparte financiering bestaat en waarmee wordt ingespeeld op beleidsmatige en/of strategische doelstellingen.

Er is sprake van een *soort taakverdeling tussen spelers in het begeleidingslandschap*, maar zonder dat de grenzen erg strak getrokken zijn. Waar de Landwirtschaftskammer toch iets meer naar het productietechnische neigt, zijn de landbouworganisaties actiever op het vlak van landbouwboekhouding en het bedrijfseconomische. Vaak zijn ze ook aanspreekpunt voor belastingtechnische en juridische vragen. Er is ook gesteld dat een trend naar privatisering van de begeleiding kan worden waargenomen naarmate deze advisering meer naar het bedrijfseconomische neigt. Bij productietechnische of leefmilieuaspecten komt snel een grotere implicatie van de overheid in beeld. Dit kan gebeuren door het maken van regelgeving (verbieden of gebieden) of door begeleiding/advisering (vaak voor niet verplichtende, leefmilieugerelateerde aspecten).

Voor adviesverlening wordt de *Landwirtschaftskammer op tweesporige wijze gefinancierd*. Enerzijds bestaat een historisch gegroeide generieke heffing voor alle landbouwbedrijven. Anderzijds is er de uitgebreide menukaart van mogelijke begeleidingsactiviteiten, waarvoor ondertussen moet worden betaald. Dit fenomeen is recent en het gevolg van een verminderde bijdrage van de deelstaat voor dit soort activiteiten (wegens krappe budgetten), maar wordt over het algemeen toch relatief goed “verteerd” door de landbouwers zelf. Wel wordt vastgesteld dat de kwaliteitseisen verhogen. Agrarische ondernemers blijken geen problemen te hebben met betalend advies voor zover dit hen ook iets oplevert, dat de investering (in tijd en middelen) kan worden terugverdiend.

Veel potentieel wordt zowel door de ondernemers zelf als door de overheid gezien in de *Unternehmerkreise (ondernemerskringen of -netwerken)*. Ondertussen heeft men daar in Noordrijn-Westfalen al heel wat ervaring mee opgedaan. Geregeld gaat het initiatief ook uit van de landbouwers zelf, waarbij zij als groep de diensten inhuren van een begeleidingsconsulent, bijvoorbeeld bij de Landwirtschaftskammer of bij een andere private dienstverlener. Maar het kan ook omgekeerd, dat mensen met dezelfde wensen en aspiraties worden bijeengebracht. Uit de opgedane ervaring zijn ook lessen getrokken: bijvoorbeeld dat de wijze van samenstelling van dergelijke netwerken belangrijk is, dat deze na verloop van tijd soms moet worden aangepast omdat de leden verschillende toekomstvisies hebben, dat het soms gemakkelijker is om mensen bijeen te brengen die geen onmiddellijke burens zijn omdat de onderlinge concurrentie dan minder speelt, dat het beter is om gemeenschappelijke doelstellingen te hebben als vertrekbasis, enz.

Te vermelden is de erkenning dat *op het vlak van pc-gebruik nog een stevige inhaalslag* zal moeten gemaakt worden, om de landbouwbevolking klaar te stomen (“fit zu machen”) voor de toekomst.

4.5. Specifiek met betrekking tot biologische landbouw

Voor Nederland is te midden van het grote aanbod aan informatie de keuze gevallen op een aantal websites: <http://www.biokennis.nl>, voor het *centraal beschikbaar maken van kennis*, en op <http://www.bioconnect.nl>, voor het *werken aan innovatie*. Het lijkt ook nuttig om te

verwijzen naar de website <http://biologische.startpagina.nl/> waarop zowat alle websites zijn bijeengebracht die te maken hebben met de biologische landbouw in Nederland

Zolang op deze websites niet als lid moet worden ingelogd, kan heel wat informatie ook door Vlaamse bioboeren gebruikt worden. Maar er zijn ook beperkingen, met name in het actief deelnemen aan kennisnetwerken, het beïnvloeden van het biologisch onderzoek en het beschikken over een zo volledig mogelijk overzicht van wie allemaal van ver en van dicht bij de biologische productiewijze betrokken is.

Voor Frankrijk is de keuze gevallen op de “*spin in het web*”-functie. Of het Institut Technique de l’Agriculture Biologique (ITAB) daarbij werkelijk deze functie vervult of niet, is niet zo belangrijk. Het is ook in se onbelangrijk of deze functie bij het onderzoek ligt. Feit is wel dat een speler deze rol op zich moet nemen en daar voldoende in hoort te investeren. Het lijkt nuttig om op Vlaams niveau daarvoor een geschikte partner aan te wijzen, die een voldoende sterke band heeft met het (praktijk)onderzoek.

Van belang voor de ontwikkeling van de biologische landbouw in Frankrijk zijn zeker ook de Groupements des Agriculteurs Biologiques (GAB), die vaak departementaal georganiseerd zijn. Gezien de grootte van Vlaanderen lijkt een verdere opsplitsing in regionale groepen evenwel minder nuttig.

Voor Noordrijn-Westfalen wordt gewezen op het *netwerk van bio-voorbeeldbedrijven*, die ook uitgebreid voor adviseringsinitiatieven worden benut. Dit netwerk van (voorlopig 31) bedrijven wordt ervaren als een krachtige hefboom. Daarnaast wordt ook gewezen op de website <http://www.oekolandbau.nrw.de>

Het naast elkaar bestaan van een tweezuilig adviseringssysteem zoals in Noordrijn-Westfalen is historisch gegroeid en lijkt eerder een verlies van middelen, tenzij hier overlap vermeden kan worden of de concurrentie tot kwaliteitsverbetering leidt. Het lijkt in elk geval niet zinvol een dergelijk systeem te kopiëren.

4.6. Met betrekking tot de rol van de overheid

Binnen de context van begeleiding is het logisch dat de rol van de overheid meer in beeld komt wanneer onderwerpen aan bod komen waarvan de koppeling met een hoger inkomen niet rechtstreeks of slechts gedeeltelijk kan worden gemaakt. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan advisering met betrekking tot verbrede landbouw (leveren van groene, blauwe of anderskleurige diensten). Het kan zeker ook gaan over bepaalde elementen van ecologische duurzaamheid of over eisen met betrekking tot dierenwelzijn. Het kan ook nodig zijn voor de overheid om landbouwers via advies te stimuleren om deel te nemen aan steunregelingen die inspelen op maatschappelijke keuzen. Het kan ook wenselijk zijn om landbouwers vanuit de overheid te begeleiden wanneer nieuwe wettelijke bepalingen worden opgelegd. Op basis van de ervaringen uit het buitenland lijkt het voor de overheid bovendien interessant om – onder voorwaarden en binnen bepaalde doelstellingen – meer te gaan investeren in ondernemersnetwerken. Het valt op dat voor de hier bedoelde vormen van begeleiding de alternatieven uit de private sector vaak beperkt zijn.

Binnen dezelfde context is het evenzeer logisch dat de rol van de overheid afneemt naarmate de begeleiding een rechtstreekse positieve economische impact heeft op het bedrijfsresultaat. Zo'n advisering, die bijvoorbeeld te maken heeft met meer rendabele productieprocessen (door betere technologie, beter kostenbesparing of door beide), verdient zich in principe voldoende snel terug. Een te grote rol van de overheid zou in deze situatie immers een negatief effect kunnen hebben op het ontstaan van private initiatieven en zou van de private operatoren potentiële klanten wegnemen, waardoor deze het misschien moeilijker krijgen om zich in de markt te handhaven. Dit soort concurrentievervalsing lijkt niet gewenst.

In geval aan deze laatste twee voorwaarden niet voldaan is, namelijk het beschikbaar zijn van de gewenste begeleiding tegen een redelijke prijs, kan de overheid zich geroepen voelen om deze leemte te vullen. Uit de gesprekken in de buurlanden is daarbij ook gewezen op het belang van de overheid als objectiverende factor.

Het valt op dat grotere bedrijven de stap naar privaat advies sowieso al zetten, en vanuit specifieke adviesvragen de markt van de private adviesdiensten verkennen. Deze trend is zowel in Nederland als in Frankrijk en Noordrijn-Westfalen onderkend. Het blijkt bovendien des te meer het geval naarmate dit advies meer gespecialiseerd moet zijn.

Het valt ook op dat landbouwers snel wennen aan betalend advies, voor zover voldoende kwaliteit wordt geleverd en dit ook op positieve wijze in de geldbeugel kan worden gevoeld. Hier kan ook het fiscale aspect meespelen: landbouwers die een niet forfaitaire boekhouding voeren kunnen de geleverde adviesprestaties inbrengen als een kost, waardoor het belastbare inkomen vermindert, de belasting daarop daalt en dus een gedeelte wordt terugverdiend.

Zelfs wanneer de overheid zich uit de rechtstreeks aan de economische aspecten gekoppelde domeinen terugtrekt, wat deels ook al gebeurt, blijft haar impact toch erg groot door de begeleiding van de niet-economische aspecten, door de financiering van het agrarische onderwijs en onderzoek, door de financiering van allerlei innovatie- en demonstratieprojecten, door het opzetten van fiscale en steunregelingen, door wetgeving, door certificering en patentering, ...

Het lijkt een nuttige positie voor de overheid om enerzijds in een sturende rol te blijven op het vlak van de vastlegging van prioriteiten, het uitstippelen van de strategie en van het ontwikkelen van beleid om de doelstellingen te halen, en om anderzijds de rol te vervullen van procesbegeleider op het vlak van administratieve en financiële controle, certificering en borging van begeleidingen en opleidingen en van de instanties die daarvoor moeten instaan. Een combinatie dus van gids, scheidsrechter en bewaker en geapprecieerd door de sector voor het streven om deze rol zo objectief en correct mogelijk te vervullen.

4.7. Wat zeker meenemen voor Vlaanderen?

De landbouwer van de toekomst moet *van veel markten thuis zijn*: er zal niet te ontkomen vallen aan “een leven lang leren”. Deze overtuiging leeft in onze buurlanden en wordt gepercipieerd als een trend. Daarbij wordt ook de term “multidisciplinair ondernemerschap” naar voren geschoven. Deze vorm van ondernemerschap combineert kennisuitwisseling en

innovatie. Hij houdt ook rekening met alle randvoorwaarden: regelgeving, administratie, beperkte grond, milieudruk, ... Zo'n instelling op "een leven lang leren" betekent in feite een mentaliteitsverandering en vergt dus tijd. Dergelijke ontwikkeling is in zeer veel economische sectoren merkbaar.

Overweg kunnen met de computer lijkt een "conditio sine qua non" voor de landbouwer van de toekomst. De Nederlandse sector lijkt hiervan bijna helemaal overtuigd. In Frankrijk en Noordrijn-Westfalen wordt een stevige inhaalslag ten zeerste noodzakelijk geacht. Ook bij ons is recent aan de bel getrokken door Boeren op een kruispunt vzw omdat uit een enquête gebleken is dat 53% van de Vlaamse landbouwers geen computer gebruikt, waarbij dit gebruik daalt naarmate de leeftijd van de bedrijfsleider hoger is. Actie is dus noodzakelijk, enerzijds om een grote groep landbouwers van het nut te overtuigen, maar anderzijds ook om de noodzakelijke begeleiding te materialiseren of misschien te ondersteunen. Vanuit de overheid, maar ook voor private operatoren, moet het werken aan zo gebruiksvriendelijk mogelijke toepassingen daarnaast sowieso een permanent punt van zorg zijn.

In de drie beschouwde buurlanden hebben in een recent verleden *structurele aanpassingen* plaatsgevonden op het vlak van de organisatie en de financiering van landbouwbegeleiding en -vorming. Interessant vanuit Nederland is daarbij dat het daarbij niet blijft, dat nog steeds leemtes worden aangevoeld op het vlak van kenniscirculatie en -doorstroming, en dat dit leidt tot het durven in vraag stellen van het kennissysteem als geheel. Het is een zoektocht naar meer efficiëntie en effectiviteit, naar het optimaal inzetten van overheidsmiddelen ten gunste van de landbouwsector. Het lijkt nuttig ook het Vlaamse kennissysteem vanuit dit perspectief te benaderen. Daarvoor is vereist dat de hoofdspelers overheid, onderwijs en onderzoek zich kritisch willen bezinnen over wat hun rol in dit toekomstige kennissysteem moet zijn, in samenwerking met de actief betrokkenen.

Over de toekomstige *rol van de overheid* op het vlak van begeleiding en vorming is hiervoor uitvoerig ingegaan. Het betreft vragen als: wat wel en wat niet, zelf doen of financieren, het realiseren van hogere doelen, voldoende ruimte voor de private sector, kansen benutten en de juiste impulsen geven, enz. Waar de overheid tot op heden vooral sturend was naar organisatie van de begeleiding en daarbij vooral faciliterend was naar inhoud, dringen zich voor de toekomst wellicht meer inhoudelijke strategische keuzes op.

Met betrekking tot *onderwijs* lijkt zeker winst mogelijk door meer samenwerking en onderlinge afstemming tussen beroeps, technisch, hoger niet-universitair en universitair onderwijs. Het gaat daarbij vooral om het afstappen van concurrentieoverwegingen en het benutten van de specifieke competenties, nadat deze eerst ook voldoende geëxpliciteerd zijn. Kan het gebruik van groene kennis ook gemeten worden? Wordt voldoende (vroeg) aandacht besteed aan ondernemerschap en op welke wijze? Wordt voldoende vernieuwd en ingespeeld op recente ontwikkelingen (geVILT, 2010)?

Voor het *landbouwonderzoek* is het zaak om een goed evenwicht te vinden tussen het werken aan (meer fundamentele) innovatie en het met beide voeten op de grond blijven en antwoorden geven op erg praktische vragen. Ondertussen wordt daar al werk van gemaakt en kunnen het Witboek Landbouwonderzoek en het project ILVO 2020 gezien worden als een trendbreuk. Beide projecten zullen zich echter nog moeten bewijzen. En er zal inderdaad moeten over gewaakt worden dat zowel de stem van de landbouwondernemer als die van de maatschappij voldoende worden gehoord. Volgens het Witboek Landbouwonderzoek zijn de vier grote uitdagingen voor het landbouwonderzoek: meer participatief worden (in de brede

zin), meer anticipatief worden (en minder reactief), zorgen voor voldoende metacoördinatie (met betrekking tot prioriteiten, complementariteit en financiering), en nadenken over nieuwe manieren om onderzoeksresultaten te valoriseren.

Het lijkt in elk geval een goed idee om ondertussen – naar Nederlands voorbeeld – te zoeken naar aan het Vlaamse kennissysteem toe te dienen *zuurstof/vitamines*. Welke projecten komen daarvoor in aanmerking en kan daar de nodige financiële ruimte voor worden gecreëerd?

Eerder is aangegeven dat er in Nederland, Frankrijk en Noordrijn-Westfalen niet alleen structurele aanpassingen zijn gebeurd op het vlak van de organisatie van de landbouwbegeleiding en -vorming, maar dat ook de financiering ervan gewijzigd is. Daarbij moet niet direct gedacht worden aan een kopiëren van een systeem uit de buurlanden. Wél mag naar de toekomst allicht gedacht worden aan een grotere *financiële responsabilisering* van landbouwers voor de financiering van de begeleiding die zij zelf nodig denken te hebben. Dit blijkt trouwens een algemene trend te zijn. Er is een groeiende vraag naar betalend advies, zeker vanuit de grotere bedrijven, waarbij dit advies wordt verwacht van hoge kwaliteit te zijn en voldoende gespecialiseerd en toegespitst op de specifieke bedrijfsomstandigheden.

In de discussie met de vertegenwoordigers van de buurlanden is herhaaldelijk het punt aan de orde geweest van de beste *tussenschakel tussen praktijkvragen en begeleidingsaanbod*, vooral dan voor advisering waarvoor de overheid haar rol te vervullen heeft. De vraag hoe regionaal de scope moet zijn of hoeveel vrijheidsgraden daarbij nodig zijn, lijkt voor Vlaanderen minder relevant. Van belang is wel dat er ondanks de beperkte oppervlakte toch regionale verschillen bestaan en dat daaraan tegemoet moet worden gekomen. Het is zeker ook belangrijk om overlap te vermijden tussen verschillende niveaus en partijen die actief zijn op het vlak van advisering.

Het lijkt ook een duidelijke trend dat bepaalde *private operatoren* zorgen voor een reeks diensten, naast de kernactiviteit. Daar is op zich niets mis mee, maar vergemakkelijkt uiteraard niet het leven van private adviesdiensten die zich hierop hebben toegespitst. Uit de gesprekken in de buurlanden mag allicht worden afgeleid dat op deze domeinen voorlopig ook een taak voor de overheid zal blijven bestaan, als objectiverende factor.

Vanuit de Franse ervaring wordt ten slotte aandacht gevraagd voor het speciaal *begeleidingsprogramma voor starters*. Het lijkt inderdaad een interessant denkspoor om starters de mogelijkheid te bieden om op het vlak van kennis voldoende ondersteund te worden, naargelang van de al opgedane ervaring en kennis, en van de toekomstplannen. Het koppelen van een dergelijke begeleiding aan vestigingssteun resulteert mogelijk in een betere waarborg op succes.

5. Mogelijke vervolgstappen

Deze studie geeft aan dat er zeker mogelijkheden zijn om het begeleidingsaanbod in zijn huidige vorm te optimaliseren. Dat blijkt alleen al uit de ruwe schets van het aanbod zelf en wordt nog versterkt door een aantal uit de buurlanden geplukte ideeën.

Daarnaast wordt verwacht dat de adviesbehoeften in de toekomst zullen stijgen en veranderen, zowel op het vlak van inhoud als op het vlak van aanpak/technieken en financiering.

Daardoor dringen twee initiatieven zich op:

- het eerste initiatief, op korte en middellange termijn, heeft betrekking op het verbeteren van wat er nu is, om meer zuurstof te geven aan de huidige begeleiding/adviesverlening; dit zou op korte termijn kunnen gebeuren door een aantal van de in deze studie of door anderen geformuleerde aanbevelingen afzonderlijk te bekijken en te bezien of de meest beloftevolle ook geïmplementeerd kunnen worden. Op middellange termijn zal echter ook gedacht moeten worden aan strategische keuzes. Beide aspecten kunnen echter ook aan elkaar worden gekoppeld.

Over het gremium waarbinnen dit best zou gebeuren en wie daarvoor best initiatiefnemer zou zijn, wordt hier geen voorstel gedaan. Wel wordt gedacht dat dit in de vorm van een ronde tafel zou kunnen gebeuren, met alle betrokkenen. Er kan ook geopteerd worden voor een aanpak zoals die waarvoor gekozen is voor de uitwerking van het Witboek Landbouwonderzoek. Het zou trouwens mooi zijn mochten de conclusies van een dergelijke oefening bij de in dit witboek geformuleerde uitdagingen kunnen aansluiten.

Binnen het Platform voor Landbouwonderzoek is al gedebatteerd over verbeterde samenwerking in de onderzoeksketen en het optimaliseren van de kennisstromen naar land- en tuinbouwbedrijven.

Een koppeling met PDPO III (2014-2020) dringt zich in elk geval op in de zin dat moet worden bekeken in welke mate eventuele nieuwe prioriteiten voor adviserings- en vormingsinitiatieven en beloftevolle technieken hierin kunnen meegenomen worden. In deze context bestaan misschien ook mogelijkheden met betrekking tot Leader, bijvoorbeeld in de vorm van grensoverschrijdende netwerken.

- het tweede initiatief, op langere termijn, heeft betrekking op een bezinning over de rol van de verschillende spelers in het op de landbouw betrekking hebbende kennissysteem van de toekomst. Het gaat daarbij in eerste instantie over het ontwikkelen van een visie over de toekomstige rol binnen dit kennissysteem van ondernemers, overheid, onderzoek, onderwijs en omgeving (maatschappelijke organisaties en burgers). Advisering is hiervan maar een – weliswaar erg belangrijk – onderdeel. Zo'n bezinning vergt allicht nog meer specifiek voorbereidend werk en is op meta-strategisch vlak te situeren. En ook hier zullen keuzes belangrijk zijn.

Voor dit initiatief worden evenmin aanbevelingen gedaan over hoe dit concreet georganiseerd zou moeten worden. Werkzaamheden op dit vlak zullen allicht stapsgewijs verlopen en over een langere periode moeten worden uitgesmeerd.

Bibliografie

Bergen D. (2009a) *Leefbaarheid in de landbouw – Een werkbaar begrip?*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 79 p.

Bergen D. (2009b) *Zelfredzaamheid in de landbouw. Voer voor discussie*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 30 p.

Bernaerts E., Demuynck E., Platteau J., Van Gijseghe D. en Vrijens C. (2005) *Boeren en boerinnen van de toekomst: het project verjonging*, Administratie Land- en Tuinbouw, Brussel, 12 p.

Boerenbond (2009) *Programma-aanbod 2009-2010 voor de besturen van de bedrijfsgilden en de kringen*, 214 p.

Boerenbond (2010) *Sectorgids “Dierlijke productie” en combi-audits*, Boer&Tuinder, artikel van 30 april 2010, p. 31.

Booij A. & Noorduyt L. (2007) *Zit er energie, dan kan alles – Verhalen van de mens achter het netwerk*. Wageningen UR, Netwerken in de veehouderij, 45 p.

Carels K. en Samborski V. (2003) *Evaluatie van de steunmaatregelen « bedrijfsomschakelingsplan » en « bedrijfsbegeleiding » in de biologische landbouw : teveredenheidsenquête bij de betrokken landbouwers*, Administratie Land- en Tuinbouw, Vlaamse Onderzoekseenheid Land- en Tuinbouw, 26 p.

Dijkshoorn-Dekker M. et al. (2009) *Dromen van een dynamisch groen kennissysteem*, Landbouw Economisch Instituut (LEI), Wageningen UR, rapport, 46 p.

Dijkshoorn-Dekker M. et al. (2010) *Zoet of zuur? Vitamine voor het groene kennissysteem*, Wageningen UR, brochure, 24 p.

Erfgoedcel Waasland (2008) *Landbouw in de 1^e helft van de 20^e eeuw: de weg naar mechanisering*, 5 p.

geVILT (2010) *Landbouwonderwijs is er niet alleen voor boerenzonen*, interview met Erik De Bou – Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs, artikel van 26/10/2010.

IDEA Consult (2008) *Ex post evaluatie PDPO I – Achtergronddocument*, onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.

Piessens I. en Van Gijseghe D. (2007) *Naar een betere kennisverspreiding van landbouwonderzoek*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 26 p.

Poppe K. et al. (2009) *Kennissysteem en belangenbehartiging in de agrosector – Een toekomstverkenning*, Landbouw Economisch Instituut (LEI), Wageningen UR, rapport 2009-071, 131 p.

Stroobandt A., Bergen D., Van Gijsegheem D., Bas L. & Vuylsteke A. (2009) *Ondernemerschap in de Vlaamse land- en tuinbouw: beleidsinstrumenten*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 60 p.

Universiteit Gent & Fondation Universitaire Luxembourgeoise (2003) *Effecten van normering op de bedrijfsorganisatie en –structuur in de landbouw*, projecten S/02/020 en SO/19/054, eindrapport, 164 p.

Universiteit Gent & Idea Consult (2007) *Toestandrapport voor verbrede landbouw – Analyse van de beschikbare informatie inzake de verschillende groepen verbrede landbouwactiviteiten*, rapport in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, 80 p.

Van Galen M. & Verstegen J. (2008) *Innovatie in de agrarische sector – We kunnen er niet genoeg van krijgen!*, Landbouw Economisch Instituut (LEI), Wageningen UR, rapport 2008-067, 91 p.

Van Gijsegheem D., Piessens I., Maertens E., Vuylsteke A., Vandenbroeck P. & Gossens J. (2009) *Witboek Landbouwonderzoek*, Platform voor Landbouwonderzoek, Brussel, 86 p.

Van Zeebroeck M. & Maertens M. (2010) *Programma voor Plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2007-2013, Jaarverslag 2009*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 107 p.

Verstegen J. et al. (2009) *De zoekende ondernemer – Een studie naar het netwerken in de agrosector*, Landbouw Economisch Instituut (LEI), Wageningen UR, rapport 2009-063, 172 p.

Vesala H. & Vesala K. (2009) *Entrepreneurs and producers: identities of Finnish farmers in 2001 and 2006*, Journal of Rural Studies, xxx (2009), p. 1-10.

VILT (2009) *Na 2013 – Hoe vindt u dat het ondernemerschap van de landbouwers verder kan worden gestimuleerd? Wat is de rol van de overheid hierin in de toekomst?* Discussie op www.vilt.be, 21 reacties.

VILT (2009) *Kennis over agrarisch ondernemerschap nog beperkt*, artikel van 27/08/2009.

VILT (2010a) *Geen verband tussen opleiding en faillissementsgraad*, artikel van 26/02/2010.

VILT (2010b) *Computergebruik bij boeren nog steeds problematisch*, artikel van 06/05/2010.

VILT (2010c) *Landbouwpraktijk moet kunnen profiteren van onderzoek*, artikel van 03/06/2010.

VILT (2010d) *Landbouwers overtuigen dat de pc hen tijd bespaart*, artikel van 04/06/2010.

VILT (2010e) *Landbouwer van de toekomst wordt manusje-van-alles*, artikel van 08/06/2010.

VILT (2010f) *Landbouwonderzoek onvoldoende vertaald naar de praktijk*, artikel van 30/08/2010.

Vlaams Parlement (2009) *Beleidsnota Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid*, stuk 196 (2009-2010) – Nr. 1, ingediend op 26/10/2009, 52 p.

Vuylsteke A., Carels K., Van Gijseghem D. & Bergen D. (2009) *Landbouw en ondernemerschap*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 42 p.

Vuylsteke A., Bergen D., Stroobandt A., Van Gijseghem D. & Bas L. (2010) *Landbouw en ondernemerschap: een nulmeting op basis van het Landbouwmonitoringsnetwerk*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 38 p.

Vuylsteke A. & Van Gijseghem D. (2010) *Innovatiebeleid- en –instrumenten voor de Vlaamse land- en tuinbouw*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel, 52 p.

Wageningen UR (2007) *Netwerken: hype of krachtig beleidsinstrument*, verslag workshop netwerken 23 februari 2007, Animal Sciences Group, 56 p.

Wageningen UR (2009) *Drempels tussen droom en werkelijkheid*, brochure.

Wang C. (2008) *Entrepreneurial orientation, learning orientation, and firm performance*, Baylor University, ET&P, p. 635-657.

Wielinga E. et al. (2007) *Netwerken met vrije actoren – Stimuleren van duurzame innovaties met netwerken in de veehouderij*, Wageningen UR, Netwerken in de veehouderij, 63 p.

Wiklund J. & Shepherd D. (2004) *Entrepreneurial orientation and small business performance: a configurational approach*, Journal of Business Venturing, 20 (2005), p. 71-91.

Windels J. (2009) *BAS Bedrijfsadviessysteem voor land- en tuinbouwers*, Agentschap voor Landbouw en Visserij, powerpointpresentatie van 17/11/2009, 50 slides.

Zaalmink W. et al. (2007) *Netwerkgereedschap voor vrije actoren – Methoden en technieken voor het succesvol begeleiden van netwerken*. Wageningen UR, Netwerken in de veehouderij, 77 p.

Selectie uit de gebruikte afkortingen

ABS	Algemeen Boerensyndicaat
ADLO	afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling van het Departement Landbouw en Visserij
ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische informatie
AMS	afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij
BAS	Bedrijfsadviessysteem
BCV	Belgisch Controlesysteem voor Vleeskalveren
BLK	Bedrijfsleiderskring
BS	Bruto Saldo
BVR	Besluit van de Vlaamse Regering
CCBT	Coördinatiecentrum praktijkgericht onderzoek en voorlichting biologische teelt
Dept. LV	Departement Landbouw en Visserij
FOD	Federale Overheidsdienst
FWA	Fédération Wallonne de l'Agriculture
GMO	Gemeenschappelijke Marktordening
GMP	Good Manufacturing Practices
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
IKKB	Integraal Keten Kwaliteit Beheer
IKM	Integrale Kwaliteitszorg Melk
ILB	Informatienet inzake landbouwboekhoudingen
ILVO	Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek
KBIBV	Koninklijk Belgisch Instituut tot Verbetering van de Biet
LCG	Landbouwcentrum voor Granen, Eiwitrijke Gewassen, Oliehoudende Zaden en Kleine Industriegewassen
LMN	Landbouwmonitoringsnetwerk
NAC	Nationaal Agrarisch Centrum
NCBL	Nationaal Centrum voor Beroepsopleiding in de Landbouw
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek
NOBL	Netwerk Onderzoek Biologische Landbouw & Vorming
NVT	niet van toepassing
PCA	Interprovinciaal Proefcentrum voor de Aardappelteelt
PCBT	Interprovinciaal Proefcentrum voor de Biologische Teelt
PCG	Provinciaal Proefcentrum voor de Groenteteelt
PCLT	Praktijkcentrum voor Land- en Tuinbouw
PCS	Proefcentrum voor Sierteelt
PDPO	Programmeringsdocument voor plattelandsontwikkeling
PH	Proefcentrum Hoogstraten
SGE	Standaardgrootte-eenheden
VAC	Vlaams Agrarisch Centrum
VAK	Voltijdse Arbeidskracht
VCBT	Vlaams Centrum voor Bewaring van Tuinbouwproducten
VL	Vlaanderen
VLAM	Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing
VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VMS	Vlaams Milieuplan Sierteelt
WUR	Wageningen Universiteit en Researchcentrum

Begeleidingsgroep en gecontacteerde personen

Volgende personen hebben een erg gewaardeerde bijdrage geleverd aan de realisatie van dit rapport.

Begeleidingsgroep

BAS Marleen	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Monitoring en Studie (AMS)
BECU Brigitte	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO)
HAENTJENS Wim	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid (ALVB)
VAN GIJSEGHEM Dirk	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Monitoring en Studie (AMS)
VUYLSTEKE Anne	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Monitoring en Studie (AMS)

Gecontacteerde personen

Vlaanderen

BRAECKMAN Marie-Christine	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO)
DEMUYNCK Els	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Monitoring en Studie (AMS)
LAPAGE Els	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO)
STEENBERGHEN Jean	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO)
VANDERELST Herman	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO)
VAN OLMEN Joris	Boerenbond
WINDEY Stijn	Departement Landbouw & Visserij, afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO)

Duitsland

DELPINO Dorothea	Ministerium für Umwelt und Naturschutz, Landwirtschaft und Verbraucherschutz (MUNLV) des Landes Noordrijn-Westfalen, referat II-6, Agrarsozialpolitik, Bildung, Agrarstatistik, Ernährungsnotfallvorsorge
DIETZEL Jan	Ministerium für Umwelt und Naturschutz, Landwirtschaft und Verbraucherschutz (MUNLV) des Landes Noordrijn-Westfalen, Referat II-1, Agrarpolitik, Haushalts- und Querschnittsaufgaben, EU- und Rechtsangelegenheiten
LOPOTZ Harald	Landwirtschaftskammer Noordrijn-Westfalen
MAINZ Christof	Vertegenwoordiging Noordrijn-Westfalen te Brussel
NEUERBURG Wolfgang	Ministerium für Umwelt und Naturschutz, Landwirtschaft und Verbraucherschutz (MUNLV) des Landes Noordrijn-Westfalen, Referat II-4, Ökologischer Landbau, Agrarumweltförderung

Frankrijk

HIRONDEL Jean-Charles	Ambassade van Frankrijk te Brussel, Economische Afdeling
JOLY Philippe	Ministère de l'Agriculture et de la Pêche, Direction générale de l'enseignement et de la recherche (DGER)
LEBLANC Véronique	Ministère de l'Agriculture et de la Pêche, Direction générale des politiques agricole, agroalimentaire en des territoires (DGPAAT), Bureau de l'Union européenne
LY Carole	Ministère de l'Agriculture et de la Pêche, Direction générale des politiques agricole, agroalimentaire en des territoires (DGPAAT), Bureau de l'aménagement des territoires et du développement agricole
MOREAU-LALANNE Françoise	Ambassade van Frankrijk te Berlijn, Landbouwraad
THURIET Thierry	Ministère de l'Agriculture et de la Pêche, Direction générale des politiques agricole, agroalimentaire en des territoires (DGPAAT), Bureau de l'aménagement des territoires et du développement agricole

Nederland

DIJKSHOORN-DEKKER Marijke	Landbouw Economisch Instituut (LEI)
KRUYSEN Judith	Ambassade der Nederlanden te Brussel, Bureau van de Landbouwrapad
VAN LEEUWEN Gijs	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), Directie Agroketens en Visserij (AKV)

Bijlagen

Bijlage 1: Informatietransfer door de banken, door de toelevering en vanuit het traject na de productie

Bijlage 2: Overzicht van het begeleidingsaanbod in Vlaanderen

Bijlage 3: Nederlandse steunregelingen met betrekking tot begeleiding

Bijlage 4: Historiek van het Nederlandse groene kennissysteem

Bijlage 5: Meer over de Groene Kennis Coöperatie

Bijlage 6: Organisaties in de Nederlandse biologische landbouw

Bijlage 1: Informatietransfer door de banken, door de toelevering en vanuit het traject na de productie

Informatietransfer door banken en door toelevering en vanuit het traject na de productie	Opmerkingen	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemer- schap (O)?
Advisering door banken	financieringsaspecten vallen niet onder advisering in echte betekenis van het woord				
vooral door KBC, Landbouwkrediet en BNP Paribas Fortis	breder niet rechtstreeks aan financiering gekoppelde informatieverstrekking (symposia, congressen, studiedagen, ...)	P	veelal gratis als klant	neen	O
Toelevering	service bij verkoop - klantenbinding				
veevoederleverancier (+ additieven + ...)	als erg belangrijk ingeschat door landbouwer	P	gratis als klant	neen	T
zaaigoedleverancier - leverancier gewasbestrijdingsmiddelen - leverancier meststoffen	als erg belangrijk ingeschat door landbouwer	P	gratis als klant	mogelijk via GMO Groente&Fruit	T
leverancier veterinaire producten	als erg belangrijk ingeschat door landbouwer	P	gratis als klant	neen	T
leverancier machines		P	gratis als klant	neen	T
automatisering		P	gratis als klant	neen	T
bouwfirma's		P	gratis als klant	neen	T
andere leveranciers		P	gratis als klant	neen	T
Afnemers - Ketenafspraken	vooral normen vastleggen en controlevoorwaarden, geen echte begeleiding				
voedingsindustrie	lastenboek + controle	P	betalend	neen	T
supermarkten (vb. "Controle & Origine" van Delhaize, ...)	lastenboek + controle	P	betalend	neen	T
begeleiding vanuit telersverenigingen	vooral normen vastleggen en controlevoorwaarden, maar mét begeleiding	P	betalend (soms gratis)	soms mogelijk via GMO Groente&Fruit	T

Bijlage 1 (vervolg 1)

Informatietransfer door banken en door toelevering en vanuit het traject na de productie	Opmerkingen	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemerschap (O)?
Beheerders van wettelijke kwaliteitseisen en van bepaalde kwaliteitssystemen	vaak gecombineerd met bovenwettelijke kwaliteitseisen				
Codiplan vzw	door samenwerking landbouworganisaties (Boerenbond - ABS - FWA) in eerste instantie gericht op landbouwbedrijven die autocontrolecertificaat willen halen bundeling eisen primaire productie ontstaan uit sectorgids dierlijke productie streven naar combi-audit	P	betalend	neen, wel gericht op kostenbesparing	T
Vegaplan.be vzw (akkerbouw)	in eerste instantie gericht op landbouwers en loonwerkers beheer van IKKB Standaard en bijgehorende sectorgidsen IKKB = Integraal Keten Kwaliteit Beheer bundeling eisen plantaardige productie lastenboek + onafhankelijke controle	P	betalend	neen	T
Globalgap (ontwikkeld door supermarkketens)	lastenboek + onafhankelijke controle	P	betalend	mogelijk via GMO Groente&Fruit	T
Flandria - Milieubewuste teelt (groente en fruit)	soms begeleiding via telersverenigingen + lastenboek + onafhankelijke controle	P + O	betalend	ja, via VLAM/GMO Groente&Fruit	T
VMS vzw (Vlaams Milieuplan Sierteelt)	begeleiding naar duurzame teelt	P + O	betalend	ja	T
Belbeef vzw (Meritus) (rundsvlees)	lastenboek + onafhankelijke controle	P + O	betalend	ja via VLAM	T
vza Belpork (Certus, Meesterlyck) (varkensvlees)	lastenboek + onafhankelijke controle	P + O	betalend	ja via VLAM	T
vzw Belpume (braadkippen)	lastenboek + onafhankelijke controle	P + O	betalend	ja via VLAM	T
BCV-label (Belgisch Controlesysteem voor Vleeskalveren)	lastenboek + onafhankelijke controle	P + O	betalend	ja via VLAM	T
IKM (Integrale Kwaliteitszorg Melk)	lastenboek + onafhankelijke controle	P + O	betalend	ja via VLAM	T
GMP-certificering voor diervoeders	lastenboek + onafhankelijke controle	P	betalend	neen	T
Biogarantie (biologische productiewijze)	lastenboek + onafhankelijke controle	P + O	betalend	ja	T
andere	lastenboek + onafhankelijke controle	P	betalend	?	T

Bijlage 2: Overzicht van het begeleidingsaanbod in Vlaanderen

Bij begeleiding of advisering betrokken organisaties en instanties	Opmerkingen (ook koppeling met landbouwer)	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemer- schap (O)?
Departement Landbouw en Visserij - ABLO					
voorzichting: technische groepsvoorzichting	gericht naar de boer	O	gratis	NVT	T
demonstraties: beoordeling voorstellen voor demonstratieprojecten uitvoering door erkende centra en door proef- en praktijkcentra	onrechtstreeks (via financiering) gericht naar de boer	O	NVT	NVT	T
vorming: subsidiëren van instanties die naschoolse opleidingen organiseren	onrechtstreeks (via financiering) gericht naar de boer en de hobbylandbouwer	O	NVT	NVT	T
GMO Groente&Fruit: advisering programma's producentenorganisaties of telersverenigingen, waaronder teeltbegeleiding		O	NVT	NVT	T
Provinciale overheden	vaak complementair				
eigen initiatieven (bijvoorbeeld: proefhoeve, vulgarisatie-initiatieven)	gericht naar de boer	O	Gratis	NVT	T
financiering of cofinanciering (bijvoorbeeld van praktijkcentra)	onrechtstreeks (via financiering) gericht naar de boer	O	NVT	NVT	T
Praktijkcentra (erkende) - vaste lijst (vastgelegd per BVR)	gericht naar de boer	P + O		ja	T
plantaardige sector: vzw's dierlijke sector: losse samenwerkingsverbanden in afwachting van vzw's groepsfevenementen om technieken ingang te doen vinden soms mogelijkheid voor individuele advisering / individuele teeltbegeleiding vooral voor glastuinbouw Interprovinciaal Proefcentrum voor de Aardappelteelt (PCA) vzw (Kruishoutem) Koninklijk Belgisch Instituut tot Verbetering van de Biet (KBIVB) vzw (Tienen) Landbouwcentrum voor Granen, Eiwitrijke Gewassen, Oliehoudende Zaden en Kleine Industriegewassen (LCG) vzw (Rumbeke) Landbouwcentrum voor Voedergewassen (LCV) vzw (Geel) Proefcentrum Hoogstraten (PH) vzw (Meerle) Proefstation voor Groenteteelt vzw (Sint-Katelijne-Waver) Provinciaal Proefcentrum voor de Groenteteelt Oost-Vlaanderen (PCG) vzw (Kruishoutem) West-Vlaamse Proeftuin voor Industriële Groenten vzw (Rumbeke) Nationale Proeftuin voor Witloof vzw (Herent) Proeftuin voor de Champignontele vzw (Rumbeke) Proefcentrum Fruitteelt (pcfruit) vzw (Sint-Truiden) Proefcentrum voor Sierteelt (PCS) vzw (Destelbergen) Interprovinciaal Proefcentrum voor de Biologische Teelt (PCBT) vzw (Rumbeke) Vlaams Centrum voor Bewaring van Tuinbouwproducten (VCBT) vzw (Leuven)	testen nieuwe variëteiten, rassen en technieken op hun waarde soms prijsverschil tussen leden en niet-leden		gratis en betalend betalend/soms gratis voor leden	ja neen	

Opmerking: NVT = niet van toepassing

Bijlage 2 (vervolg 1)

Bij begeleiding of advisering betrokken organisaties en instanties	Opmerkingen (ook koppeling met landbouwer)	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemer- schap (O)?
Centra voor landbouwworming (erkende) - flexibele lijst (administratief beheer)	gericht naar de boer en de hobbylandbouwer van managementscursussen tot zeer specifieke technische opleidingen	P + O	gratis en betalend	subsiëring mogelijk (tot 6 euro/uur)	T + O
4 erkende algemene centra	jaarprogramma per provincie				
NCBL vzw (Nationaal Centrum voor Beroepsopleiding in de Landbouw) (Boerenbond)					
NAC vzw (Nationaal Agrarisch Centrum)					
Landwijzer	o.a. biologische en biodynamische landbouw, landbouw en zorgverlening				
PCLT (Praktijkcentrum voor Land- en Tuinbouw)		P + O	gratis	ja, maximum 75.000 euro/project	T
35-tal erkende gewestelijke centra	waaronder Vlaams Agrarisch Centrum (VAC)				
10-tal erkende centra voor hobbylandbouwworming					
Centra voor sensibilisering meer duurzame landbouw - flexibele lijst (administratief beheer)	erkende praktijkcentra en centra voor landbouwworming kunnen daaronder vallen landbouwers en tuinders meer natuur- en milieuvriendelijke productiemethoden doen gebruiken zonder dat dit negatieve bedrijfseconomische of sociale gevolgen heeft				
58-tal erkende centra die demonstratieprojecten uitvoeren					
ILVO	landbouwonderzoek				
themapaden		O	gratis en betalend	NVT	T + O
studienamiddagen		O	gratis en betalend	NVT	T + O
analyses		O	betalend	NVT	T + O

Opmerking: NVT = niet van toepassing

Bijlage 2 (vervolg 2)

Bij begeleiding of advisering betrokken organisaties en instanties	Opmerkingen	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemer- schap (O)?
Landbouworganisaties					
Dienstbetoonconsulenten Boerenbond	vooral sociaal-juridisch eerstelijnsadvies - doorverwijzen (zitdagen)	P	gratis voor leden	neen	T + O
Breder advies Boerenbond, vooral door zogenaamde Technische of Land- en tuinbouwconsulenten (Regioconsulenten minder ingeschakeld voor begeleiding) (soms samenwerking met SBB)	breder advies: gedifferentieerde uurprijs voor leden en niet-leden	P	prijs leden en niet- leden	neen	T + O
TIBER-landbouwboekhoudingen Boerenbond	gericht naar deelnemende bedrijven vooral rundvee, melkvee, varkens, akkerbouw 1.200-1.300 deelnemers mogelijkheid voor individuele bespreking of bespreking in Bedrijfsleiderskringen (BLK's)	P	gratis voor deelnemers	neen	T + O
Groene Kring (gericht op jonge land- en tuinbouwers)	ook studievergaderingen, bedrijfsbezoeken, ...	P	als lid veelal kosteloos	steun Vlaamse Overheid/Europese Unie	T + O
Adviesbureau Algemeen Boerensyndicaat (ABS)	eerstelijnsadvies - doorverwijzen (zitdagen)	P	gratis voor leden	neen	T + O
Breder advies ABS	breder advies: gedifferentieerde uurprijs voor leden en niet-leden	P	prijs leden en niet- leden	neen	T + O
BioForum	koepelorganisatie van biologische landbouwers ook van verwerkers, verkopers en organisaties actief op het vlak van biologische landbouw en voeding	P	als lid veelal kosteloos	steun Vlaamse Overheid/Europese Unie	T + O
KVLV-Agra, Vrouwen van ABS	minder gericht op de landbouwproductie zelf	P	als lid veelal kosteloos	neen	
andere (Vlaams Agrarisch Centrum (VAC), ...)					
Adviesdiensten		P		mogelijk via GMO Groente&Fruit (teelttechnisch/teelten in crisis)	
DLV Belgium	sociaal-juridisch en technisch	P	betalend	neen	T + O
SBB Bedrijfsdiensten cvba	vooral sociaal-juridisch, ook bedrijfseconomisch	P	betalend	neen	T + O
BB Consult vzw / Boerenbond	bedrijfseconomisch en gespecialiseerde dienstverlening	P	betalend	neen	T + O
LIBA bvba (Landbouw Ingenieurs Bureau Achten)	melkveehouderij - bedrijfseconomisch	P	betalend	neen	T + O
Limburgs Adviesbureau voor land- en tuinbouw vzw	vooral bedrijfseconomische boekhouding	P	betalend	neen	T + O
Centrum voor agrarische boekhouding en bedrijfsleiding CCAB vzw	bedrijfseconomische advisering	P	betalend	neen	T + O
BE-Consult	veiligheid, milieu, landbouw, bedrijfsmanagement	P	betalend	neen	T + O
teeltbegeleiders (zoals Lycopersicon, Taco, ...)	teeltbegeleiding	P	betalend	neen	T + O
andere		P	betalend	neen	T + O

Opmerking: NVT = niet van toepassing

Bijlage 2 (vervolg 3)

Bij begeleiding of advisering betrokken organisaties en instanties	Opmerkingen	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemer- schap (O)?
Aanbieders BAS (Bedrijfsadviesstelsel)	adviesinstrument door specifiek hiervoor erkende adviesdiensten	P + O	betalend	ja (max. 80% van 1.500 euro)	T + O
Module 1: Milieu, goede landbouw- en milieuconditie (randvoorwaarden) Module 2: Plantengezondheid en volksgezondheid (randvoorwaarden) Module 3: Diergezondheid, dierenwelzijn en volksgezondheid (randvoorwaarden) Module 4: Arbeidsveiligheid Module 5: Bedrijfsoptimalisatie 5.1. Bedrijfseconomische en milieukundige parameters 5.2. Vermarkttingsadvies (niet verplicht)	meest gesolliciteerd - klemtoon				
Aanbieders van advies met betrekking tot bodemkwaliteit/plantenziektes/irrigatie					
diverse aanbieders: BDB, ILVO, Scientiae Terrae, ...		P	betalend	mogelijk via GMO Groente&Fruit	T
Aanbieders van advies met betrekking tot energie en water					
Energie-audit		P	betalend (gratis in testfase?)	ja	T
Wateraudit		P	betalend (gratis in testfase?)	ja	T
Innovatiesteunpunt (Boerenbond)	informatie, advies, begeleiding en vorming			gesubsidieerd via financiering projecten	
in groep		P	gratis en betalend	neen	T + O
individueel		P	gratis en betalend	neen	T + O
Boeren op een kruispunt vzw	advisering en begeleiding in moeilijke tijden	P + O	gratis	ja	O
Organisaties voor andere vorming, naschoolse vorming en volwassenenonderwijs					
Syntra	beroepsgerichte opleiding voor ondernemers en hun medewerkers	P + O	betalend	ja, mogelijkheid is er	T + O
B-cursus	startersopleiding voor land- en tuinbouw	P + O	betalend	niet duur	T + O
EDUplus	breed vormingsaanbod	P + O	gratis (behalve rijbewijzen)		T + O
andere					T + O

Opmerking: NVT = niet van toepassing

Bijlage 2 (vervolg 4)

Bij begeleiding of advisering betrokken organisaties en instanties	Opmerkingen	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemer- schap (O)?
Organisatoren van kennisnetwerken (op niveau van de boer)					
Boerenbond: Bedrijfsgebonden (lokaal) + Kringen (sectorgericht) + Bedrijfsleiderskringen (BLK's) (vooral bedrijfseconomisch, maar ook technisch)	voor leden	P	onderdeel ledenwerking	neen	T + O
informele studieclubs	voor deelnemers	P	gratis	NVT	T + O
andere (vb. sierteelt)	voor deelnemers	P	normaal gratis		T + O
Organisaties die voorzien in E-learning	voorlopig alleen projectmatig (na subsidiëeringsperiode nog weinig animo)				
NAC vzw (Nationaal Agrarisch Centrum)	online studieplatform "My E-learning" (gericht op gebruik E-loket)	P	gratis en betalend	subsidiëring mogelijk (tot 6 euro/uur)	T + O
PCLT (Praktijkcentrum voor Land- en Tuinbouw)	project gedaan (pcltonlinelernen.be)	P	gratis en betalend	subsidiëring mogelijk (tot 6 euro/uur)	T + O
NCBL vzw (Nationaal Centrum voor Beroepsopleiding in de Landbouw)	project gedaan (vergaderingssoftware voor lesgeven en discussie)	P	gratis en betalend	subsidiëring mogelijk (tot 6 euro/uur)	T + O
andere (vb. peterschapsproject)	project gedaan	P	gratis en betalend	subsidiëring mogelijk (tot 6 euro/uur)	T + O

Opmerking: NVT = niet van toepassing

Bijlage 2 (vervolg 5)

Bij begeleiding of advisering van de biologische landbouw betrokken organisaties en instanties	Opmerkingen	Overheid (O) of / en Privaat (P)?	Gratis of / en Betalend?	Subsidie?	Klemtoon op Technisch (T) of / en Ondernemer- schap (O)?
SPECIFIEK BIO					
Aanbieders van teelttechnische begeleiding voor bioboeren door Vlaamse overheid erkende centra (5) vzw's: BioForum Vlaanderen, VAC, BB Consult, PCG, PCBT	specifieke bedrijfsbegeleiding voor bioboeren	P + O	betalend	ja, 496 euro per jaar	T
Aanbieders van omschakelingsbegeleiding voor bioboeren door Vlaamse overheid erkende centra (5) vzw's: BioForum Vlaanderen, VAC, BB Consult, PCG, PCBT	opstelling bedrijfsontwikkelingsplan	P + O	betalend	ja, 868 euro voor plan	T
Biobedrijfsnetwerken (in opstartfase) georganiseerd door Landwijzer en Bioforum, kennisneden doorgeven aan NOBL	voor bioboeren melkvee, kleinfruitteelt, groenten, geiten, ...	P + O	gratis	NVT	T + O
Coördinatiecentrum praktijkgericht onderzoek en voorlichting biologische teelt (CCBT) (in opstartfase)	soort interface bioboeren - begeleiders	O + P	NVT	ja	T

Opmerking: NVT = niet van toepassing

Bijlage 3: Nederlandse steunregelingen met betrekking tot begeleiding

a. Regeling “Bedrijfsadvies randvoorwaarden GLB”

http://www.hetnlvloket.nl/portal/page?_pageid=122,1839799&_dad=portal&_schema=portal

Bespreking

Deze regeling stemt overeen met de Vlaamse BAS-regeling. Voor 2010 heeft het Nederlandse landbouwministerie 600.000 euro ter beschikking gesteld, in twee schijven van 300.000 euro.

De subsidie is bedoeld voor individueel bedrijfsadvies door daartoe erkende bedrijfsadviesdiensten. In het advies moet staan in hoeverre het bedrijf voldoet aan de randvoorwaarden van het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB).

Subsidie voor welke kosten?

In principe is de subsidie beperkt tot 50% van de totale in aanmerking komende kosten, met een maximum van 1.500 euro. De subsidie wordt rechtstreeks aan de gebruikte bedrijfsadviesdienst betaald. Het saldo moet de landbouwer zelf regelen. De subsidie kan maar eens in de 3 jaar worden ontvangen.

b. Regeling “Beroepsopleiding en voorlichting”

http://www.hetnlvloket.nl/portal/page?_pageid=122,1789805&_dad=portal&_schema=portal

Bespreking

De regeling is bestemd voor agrarische ondernemers die hun vakkennis willen vergroten of die hun bedrijf willen laten doorlichten om een beter inzicht te krijgen in de financiële moeilijkheden. Subsidie is mogelijk voor een bedrijfsconsult, opleiding, training of voorlichtingsbijeenkomst. Zij moet echter aansluiten bij het vakgebied of de onderneming.

Voor 2010 zijn tot dusver voor 2 soorten aanvragen subsidie worden ontvangen:

- biologische landbouw (van 4 januari tot en met 30 september 2010);
- liquiditeitsproblemen (van 3 mei tot en met 31 december 2010).

De openstelling “Biologische landbouw” is bedoeld voor landbouwondernemers die biologisch willen produceren of uitbreiden of die zich willen verdiepen in de biologische productiemethoden. Deze subsidie is ook voorzien voor landbouwondernemers die hun vakkennis willen vergroten of die een nieuwe tak willen toevoegen aan hun bedrijf, bijvoorbeeld recreatie, zorg, educatie of de productie en verkoop van streekproducten.

De openstelling “Liquiditeitsproblemen” is voor landbouwondernemers die na 1 juli 2008 in financiële problemen zijn gekomen. Met de regeling kan een bedrijfsconsult worden aangevraagd om het bedrijf te laten doorlichten (geen kwaliteits- en productcontroles). Het is de bedoeling om met het advies een beter inzicht te krijgen in de moeilijkheden en in de stappen die moet gezet worden om hieruit te komen.

Beschikbaar budget: in 2010 stelt LNV in totaal 450.000 euro beschikbaar voor de openstelling “Biologische landbouw” en 191.500 euro voor “Liquiditeitsproblemen”.

Subsidie voor welke kosten?

Subsidie wordt gegeven voor een activiteit waarbij kosten worden gemaakt bij een adviseur of een opleidingsinstelling. In het geval van een bedrijfsconsult wordt het subsidiebedrag rechtstreeks uitbetaald aan de adviseur of adviesdienst. Subsidie voor opleiding, training of voorlichting wordt rechtstreeks aan de aanvrager uitbetaald.

Maximaal 50% van de totale kosten van een bedrijfsconsult, opleiding, training of voorlichtingsbijeenkomst worden vergoed. Verder geldt voor een opleiding, training of voorlichtingsbijeenkomst een maximumsubsidie van 250 euro per dagdeel. Zijn de totale kosten lager dan 250 euro dan kunt geen subsidie verkregen worden. Per openstelling kan maximaal 1.500 euro subsidie worden verkregen.

c. Regeling “Demonstratieprojecten”

http://www.hetlnvloket.nl/portal/page?_pageid=122,1839807&_dad=portal&_schema=portal

Bespreking

De subsidie Demonstratieprojecten bestaat uit de onderdelen Biologische landbouw, Energie, Intensieve veehouderij en Melkveehouderij. Voor welk onderdeel subsidie wordt aangevraagd, hangt af van het onderwerp van het project.

c.1. Biologische landbouw

Een demonstratieproject moet gericht zijn op:

- de biologische bedrijfsvoering of elementen hieruit, voor gangbare ondernemers. Om de landbouw duurzamer te maken, moeten ervaringen worden uitgewisseld over innovaties in de biologische en gangbare landbouw
- vormen van communicatie met en verkoop aan de eindconsument
- productie, verwerking of verkoop van biologische producten, waarmee kostprijsverlaging of
- verbetering van de kwaliteit van het eindproduct wordt bereikt
- het opdoen van kennis en vaardigheden om één of meer niet-agrarische activiteiten uit te oefenen (voorwaarde is wel dat de agrarische activiteiten niet komen te vervallen)

c.2. Energie

Het onderdeel Energie van de subsidie Demonstratieprojecten is bedoeld voor vernieuwingen in duurzame energie, energiebesparing, energie-efficiency of energiemanagement. Het gaat om de sectoren glastuinbouw, bloembollenteelt en paddenstoelenteelt.

c.3. Intensieve veehouderij

De onderdelen Intensieve veehouderij en Melkveehouderij van de subsidie Demonstratieprojecten zijn bedoeld voor vernieuwingen op praktijkniveau in de intensieve

veehouderij en in de melkveehouderij. Een project moet aansluiten bij één van de volgende thema's:

- biologische landbouw, geïntegreerde landbouw of gesloten teeltsystemen
- milieuverantwoorde benutting van meststoffen
- beperking van de ammoniakemissies in de veehouderij
- beperking van de milieubelasting door ondernemingen die zich richten op de bewerking of verwerking van of de handel in landbouwproducten
- terugdringen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen of de emissie daarvan
- duurzame energie, energiebesparing, energie-efficiency en energiemanagement
- toepassen van nieuwe marktgerichte productiemethoden of verwerkingstechnieken, waaronder de ontwikkeling van nieuwe landbouwproducten of bijproducten, en het openen van nieuwe markten
- verbeteren logistieke systemen en informatietechnologie
- verbeteren kwaliteit productieprocessen of productiesystemen, waaronder integrale borgingssystemen
- verbeteren horizontale of verticale samenwerking in of tussen opeenvolgende schakels in de productieketen van landbouwproducten
- verbeteren arbeidsomstandigheden
- verbeteren hygiëne
- verbeteren gezondheid of welzijn van dieren
- benutten en verbeteren genetische en functionele agrobiodiversiteit om duurzame productie te bevorderen
- verbeteren kwaliteit en vergroting van de variatie van het bodem leven, door goede bodembewerkingsmethoden, bemestingsmethoden en bemestingstechnieken; hierdoor neemt het watervasthoudend vermogen van de bodem toe en spoelen nutriënten minder snel weg
- voorkomen van en omgaan met bodemverdichting en bestrijding van erosie
- behouden en ontwikkelen van natuur- en landschapswaarden in agrarische gebieden
- beheersmaatregelen nemen die verdroging van natuurgebieden tegengaan

c.4. Melkveehouderij

De thema's van Melkveehouderij zijn dezelfde als die van de Intensieve veehouderij.

Dergelijke Nederlandse subsidieregelingen moeten jaarlijks worden opengesteld. Aan deze openstelling worden in principe maximumbudgetten toegekend. Die kunnen jaarlijks verschillen en bedroegen bijvoorbeeld in 2008: 495.000 euro voor biologische landbouw, 1.452.500 euro voor energie, 600.000 euro voor intensieve veehouderij en 550.000 euro voor demonstratieprojecten in de melkveehouderij.

Subsidie voor welke kosten?

Subsidie is mogelijk voor maximaal 50% van de totale kosten die onder de subsidie vallen. De kosten waarvoor subsidie wordt aangevraagd moeten altijd meer zijn dan 15.000 euro.

Wanneer nog andere overheidssubsidie voor een project wordt ontvangen, moet rekening worden met het feit dat maximaal 90% van de financiering van een project uit subsidie mag bestaan.

d. Regeling “Praktijknetwerken veehouderij”

http://www.hetlnvloket.nl/portal/page?_pageid=122,1839803&_dad=portal&_schema=portal

Bespreking

De subsidie Praktijknetwerken is voor groepen veehouders die samenwerken met andere partijen in een netwerk. Een samenwerkingsverband bestaat uit minimaal twee veehouders. Het samenwerkingsverband vraagt de subsidie aan. Bij hen ligt het initiatief om met anderen een praktijknetwerk te starten. De veehouders nemen de verantwoordelijkheid om met andere organisaties in een praktijknetwerk een gezamenlijk projectdoel te bereiken. De veehouders willen vanuit een andere invalshoek dan gebruikelijk een probleem aanpakken. Dit doen zij door kennis uit te wisselen over de veehouderij. Het samenwerkingsverband vormt de kern van het praktijknetwerk.

Een praktijknetwerk bestaat uit bedrijven of organisaties die samen met de veehouders uit het samenwerkingsverband het projectdoel realiseren. Vaak gebeurt dit onder begeleiding van een adviseur, de procesbegeleider. De bedrijven of organisaties leveren kennis, geld of arbeid aan het project. Het praktijknetwerk bestaat bijvoorbeeld uit landbouwondernemingen, kennisinstellingen, AGRO-MKB ondernemingen, adviesbureaus, non-profit organisaties of overheidsinstellingen.

De subsidie is bedoeld voor veehouders die werkzaam zijn in de melkvee-, vleesvee-, schapen-, geiten-, varkens-, kalveren-, paarden-, konijnen- of pluimveehouderij (inclusief eenden en kalkoenen).

Vooraleer een aanvraag in te dienen wordt aan de kandidaten gevraagd om de “netwerkcheck” te doen. De subsidie wordt als opportuniteit aangeboden in geval de volgende vragen met ‘ja’ beantwoord kunnen worden:

- Bestaat uw samenwerkingsverband uit minimaal twee veehouders?
- Heeft u een vernieuwend idee?
- Is uw idee gericht op de toekomst?
- Zijn alle deelnemers van het samenwerkingsverband en het netwerk bereid om actief mee te werken aan de uitwerking van het idee?
- Heeft u al nagedacht over de partijen die verder nodig zijn of heeft u die al benaderd?
- Bent u bereid om de ervaringen te delen met de sector?

Een project maakt meer kans om aanvaard te worden voor subsidiëring in geval het gericht is op de middellange termijn (tussen de 3 tot 5 jaar) en naarmate het draagvlak groter is en alle deelnemers het projectidee ondersteunen, actief meewerken aan het projectdoel en voldoende zorg wordt besteed aan het uitdragen van de resultaten.

In 2009 stelde het Ministerie van LNV in totaal 1 miljoen euro beschikbaar voor de subsidie Praktijknetwerken in de veehouderij. Per aanvraag kon maximaal 25.000 euro subsidie verkregen worden. Voor 2010 is de regeling nog niet opengesteld.

Subsidie voor welke kosten?

De kosten die onder deze subsidie vallen zijn de kosten voor:

- een procesbegeleider of projectuitvoerder

- de organisatie en ondersteuning van het samenwerkingsverband, zoals zaalhuur, vergadervoorzieningen en bureaunkosten
- het vastleggen en verspreiden van kennis, zoals drukwerk en het ontwikkelen en beheren van websites
- het inhuren van deskundigen, onderzoekers en kennisinstellingen

Maximaal 80% van de kosten die onder de subsidie vallen worden vergoed.

Bijlage 4: Historiek van het Nederlandse groene kennissysteem

(zoals geformuleerd door Dijkshoorn-Dekker M. et al., 2009)

In de afgelopen jaren is er veel veranderd in dit kennissysteem. De interesse voor innovatie en de functie van kennis is daarbij sterk gegroeid. Het is ook belangrijk om te beseffen dat, met de veranderende uitdagingen en rollen van de spelers in het agrosysteem, ook de relaties tussen spelers veranderd zijn.

1.1 Evolutie van de rol van kennis in de samenleving (in vogelvlucht)

1945-1956: OVO

De waarde van wetenschappelijk onderzoek wordt hoog aangeslagen: wanneer succesvolle praktijken wetenschappelijk gevalideerd kunnen worden, dan worden zij omgezet in instructiemateriaal voor voorlichting en onderwijs (O(nderzoek)V(oorlichting)O(nderwijs)-drieluik).

1956-1975: sterk groen front

De hele onderzoekskolom wordt per sector daarop ingericht: de proefstations en proefbedrijven testen vernieuwingen op bedrijfsschaal en worden daarmee voorbeeldbedrijven voor (nog altijd) 'de beste weg', maar nu per bedrijfstak of teelt. Het groene front is oppermachtig.

1975-1984: navelstaren, interne oriëntatie

De groeiende onzekerheid heeft tot gevolg dat het groene front zich opsluit in haar eigen werkelijkheid, en het landbouwkennissysteem gaat daarin mee: alleen de sector zelf heeft kennis van de landbouw, en als er problemen zijn lost de sector dat zelf wel op.

1984-1990: laatste stuiptrekkingen

De respons op de problemen is om extra geld in te zetten op onderzoek en voorlichting. De wetenschap moet voor objectieve maatstaven zorgen.

1990-1995 OVO ontmanteld

Het geloof in objectieve wetenschappelijke kennis als de oplossing voor problemen en wegwijzer voor de beste weg is niet langer vol te houden. De samenwerking in het OVO-drieluik was niet meer zo vanzelfsprekend.

1995-2005: kennismarkt

Kennis wordt gezien als product. Het ministerie van LNV kiest voor marktbenadering, waardoor onderlinge concurrentie ontstaat tussen kenniswerkers. De beleidsagenda heeft een andere dynamiek dan die van het onderzoek.

1.2 Recente ontwikkelingen

De periode van netwerken voor duurzaamheid (2005 – heden)

De politieke agenda draait om innovatie en duurzaamheid. Deze transitie vergt nieuwe rollen en andere verhoudingen tussen actoren in de groene ruimte. De kennismarkt blijkt onvoldoende in staat om deze transitie te ondersteunen. Er wordt steeds meer erkend dat elke actor zijn eigen kennis en ervaring meebrengt. Om dit bij elkaar te brengen en in te zetten ten

behoefte van de transitie zijn sociale leerprocessen nodig. Op veel plaatsen ontstaan arrangementen (netwerkachtige initiatieven), waarbinnen verbindingen tussen boeren, onderzoekers en onderwijsmensen worden hersteld. Deze initiatieven botsen echter met de bestaande structuren. Om dit beter te stroomlijnen heeft het ministerie de groene kenniscoöperatie (GKC) opgericht met daarin alle groene onderwijsinstellingen. De GKC beoogt coördinatie van nieuwe kennisarrangementen.

Op de GKC en de in dat kader te situeren stimuleringsprogramma's wordt uitgebreider ingegaan in Bijlage 6.

Bijlage 5: Meer over de Groene Kennis Coöperatie

De Groene Kennis Coöperatie (GKC) is een Nederlands innovatieplatform waar groene onderwijs- en onderzoeksinstituten samen met bedrijfsleven en maatschappij werken aan kenniscirculatie en benutting van groene kennis. Website: www.gkc.nl

Alle groene onderwijs- en onderzoeksinstituten van vmbo, mbo tot universiteit werken samen binnen de Groene Kennis Coöperatie (GKC). In nauw contact met bedrijfsleven, overig onderwijs, maatschappij en overheden werkt de GKC aan vernieuwing van het onderwijs voor leven lang leren: van jeugd tot volwassenen. Ook levert de GKC een bijdrage aan de ontwikkeling van de groene sector, arbeidsmarkt en samenleving door aan de slag te gaan met concrete vragen van bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden. Deze worden vertaald in regionale en (inter)nationale activiteiten voor het onderwijs en in GKC-programma's rondom thema's zoals natuur en landschap, voeding en gezondheid, welzijn van dieren en ondernemerschap. De groene kennis wordt beschikbaar gesteld via: www.groenkennisnet.nl

Minister Verburg van LNV heeft het beroep dat zij doet op de instellingen ondersteund met het beschikbaar stellen van bijbehorende budgetten die in GKC-verband ingezet kunnen worden. De middelen die het groene onderwijs ondersteunen staan bekend onder de naam Groene Plus. Het betreft KIGO-, Impuls- en WURKS-middelen.

Daarnaast kunnen andere overheidsmiddelen ingebracht worden in programma's. Voor diverse thema's zijn specifieke overheidssubsidies beschikbaar. Deze zijn te vinden via het LNV-loket (zie eerder) maar het wordt ook aangeraden om de mogelijkheden bij andere ministeries te raadplegen.

Impuls

Groene Impulsmiddelen worden per thema toegekend aan de instellingen zelf. In 2009 zijn deze thema's: School als Kenniscentrum en Internationalisering. De toekenningen bedragen respectievelijk 5 en 0,9 miljoen euro.

De impulsmiddelen zijn nadrukkelijk bedoeld om in samenhang met andere innovatiemiddelen in te zetten. GKC brengt in nauwe samenwerking met de liaisons in de verschillende instellingen het verband tussen de Impuls projecten en de GKC-programma's in beeld. Deze zogenoemde koppeling van Impuls projecten heeft tot doel het identificeren en zichtbaar maken van verwante activiteiten. Dat geeft projectpartners en programmateams de gelegenheid elkaar te inspireren en van elkaars expertise gebruik te maken.

KIGO - Regeling Kennisverspreiding en Innovatie Groen Onderwijs

Via deze regeling kan de Minister van de Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit de groene onderwijsinstellingen ondersteunen bij het opstellen en uitvoeren van een gezamenlijke innovatieagenda. De KIGO middelen zijn bestemd voor het faciliteren van GKC-programma's voor samenwerking op landelijk en regionaal niveau én stimuleren van vernieuwingen (opleidingen, expertise, netwerken, voorzieningen) met landelijke relevantie. In 2009 was 8 miljoen euro beschikbaar gesteld.

Subsidie kan aangevraagd worden voor programma's en projecten die bijdragen aan kenniscirculatie en innovatie in het groene onderwijs (onderwijs op het gebied van landbouw en de natuurlijke omgeving). Toekenning vindt op aanvraag en in competitie plaats.

De aanvragen voor KIGO projecten vinden plaats via de arrangement gedreven GKC-programma's ([A-programma's](#)). Theoretisch bestaat ook de mogelijkheid GKC-programma te installeren op een thema waarvoor nu nog geen programma bestaat.

WURKS - Wageningen UR Knowledge Sharing

Het programma richt zich op het stimuleren van de benutting van kennis van Wageningen Universiteit in het overige groene onderwijs. De vraag/behoefte vanuit het groene onderwijs is het vertrekpunt voor WURKS-projecten.

Groene onderwijsinstellingen die behoefte hebben aan Wageningse kennis - bijvoorbeeld voor de ontwikkeling van (nieuw) lesmateriaal of het bijscholen van docenten – worden uitgenodigd om contact op te nemen met een van de WURKS contactpersonen. Na een eerste oriëntatiegesprek met de indiener van de vraag, gaat WURKS binnen Wageningen UR op zoek naar de juiste partij. WURKS brengt vrager en aanbieder vervolgens bij elkaar zodat zij gezamenlijk een projectvoorstel kunnen ontwikkelen.

Vanaf 2009 zijn WURKS-middelen beschikbaar voor Wageningen Universiteit én DLO-instituten. Onderdelen van Wageningen UR en groene onderwijsinstellingen dienen de WURKS-aanvragen gezamenlijk in. Er zit minimaal 1 partner vanuit het groene onderwijs in het projectteam. De koppeling tussen WURKS-projecten en (lopende) KIGO-projecten wordt gestimuleerd.

Op de WURKS-website (www.wurks.wur.nl/NL) bevinden zich ook voorbeelden van lopende en afgeronde WURKS-projecten.

Bijlage 6: Organisaties in de Nederlandse biologische landbouw

De sterkst aan begeleiding/advisering gekoppelde organisaties zijn in geel aangegeven.

Organisatie	Omschrijving takenpakket
SKAL	Door het ministerie van LNV aangewezen voor het toezicht op de biologische productie in Nederland. Biologische ondernemers laten zich door Skal inspecteren en certificeren en betalen daarvoor.
Biologica	Biologica is de beleids- en promotieorganisatie voor biologische landbouw en voeding. Gezamenlijk werken biologische boeren, handelaren, verwerkers en detaillisten aan het vergroten van de bekendheid en de markt van het biologische product.
Bioconnect	Bioconnect is een initiatief van Biologica. Hierin werken boeren en ondernemers samen met onderzoeksinstituten en adviesorganisaties aan innovatie in biologische landbouw en voeding. De vraaggestuurde aanpak is uniek in Europa. Website: www.bioconnect.nl
LTO- Vakgroep Biologische Land- en tuinbouw	Hierin hebben de biologische boeren en tuinders die lid zijn van LTO-Nederland en van de Federatie Biologische Boeren (FBB) van Biologica zich gebundeld. FBB is het samenwerkingsverband tussen de Nederlandse Vereniging voor de Ekologische Landbouw (NVEL) en de Vereniging van Biologisch-Dynamische Boeren (VBDB).
Louis Bolk Instituut	Particulier onderzoeksinstituut op het gebied van biologische landbouw, voeding en gezondheidszorg. De landbouwtak heeft ca. 30 praktijkgerichte onderzoekers.
Task Force MBL	Task Force Marktonwikkeling Biologische Landbouw is een samenwerkingsverband tussen Ministerie van LNV, LTO Nederland, FNLI, CBL, Rabobank, Triodos Bank, Biologica, Veneca, Vereniging van Biologische Productie- en handelsondernemingen, Promotiebureau Biologische Speciaalzaak.
KLV Studiekring Biologische Landbouw	KLV is de vereniging van academici actief in landbouw. De Studiekring Biologische Landbouw (SBL) is bedoeld voor iedereen die zich bezighoudt met biologische landbouw in de ruimste zin van het woord en die affiniteit heeft met het onderzoek, voorlichting en onderwijs in deze richting.
Biokennis	De meest recente onderzoeksresultaten van Nederlands onderzoek naar biologische landbouw worden centraal beschikbaar gemaakt. Deze site bevat alle kennis uit het biologisch landbouw- en ketenonderzoek van Wageningen UR en het Louis Bolk Instituut. Website: www.biokennis.nl
Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding	De in 1937 opgerichte BD-vereniging werkt aan verbreding van de bekendheid van de biologisch-dynamische landbouw en aan de verdieping van de inzichten daarvan. De vereniging is houdster van het Demeter-kwaliteitsmerk voor de Benelux.
Stichting Zaadgoed	In 1998 opgericht om biologische plantenveredeling te stimuleren.
Agro Eco Consultancy	Adviesbureau voor biologische landbouw met kennis van theorie en praktijk, markt en beleid. Projectervaring in ruim 60 landen met advisering bij voorbereiding en start van biologische productie en afzet, kwaliteitsverbetering, marktstudies en ketenmanagement.
Stichting Biologische Boomkwekerijgewassen	Deze stichting met deelnemersraad heeft tot doel het biologische boomkwekerijproduct te promoten, knelpunten in de sector op te lossen en de positie van de biologische boomkwekerij te versterken door het delen van kennis en ervaringen en het verwerven van subsidies.